

BEDŘICH ENGELS

**PŮVOD RODINY
SOUKROMÉHO VLASTNICTVÍ
A STÁTU**

1950

SVOBODA, VYDAVATELSTVÍ KNIH V PRAZE

BEDŘICH ENGELS

**PŮVOD RODINY,
SOUKROMÉHO VLASTNICTVÍ A STÁTU**

Z německého originálu *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats*, vydaného v Moskvě Nakladatelstvím cizojazyčné literatury r. 1938, přeložili Dr Pavel Levit a Jaroslav Bílý za redakční spolupráce Karla Kreibicha a Miluše Svatošové. Obálku navrhl Ing. Karel Poličanský. Graficky upravil V. Gecl.

Obsah

PŘEDMLUVA K PRVNÍMU VYDÁNÍ Z ROKU 1884.....	4
PŘEDMLUVA K ČTVRTÉMU VYDÁNÍ Z ROKU 1891.....	7
I. PŘEDDĚJINNÉ KULTURNÍ STUPNĚ.....	20
II. RODINA.....	26
III. IROKESKÝ ROD.....	75
IV. ŘECKÝ ROD.....	88
V. VZNIK ATHÉNSKÉHO STÁTU.....	96
VI. ROD A STÁT V ŘÍMĚ.....	106
VII. ROD U KELTŮ A NĚMCŮ.....	116
VIII. VYTVOŘENÍ STÁTU U NĚMCŮ.....	129
IX. BARBARSTVÍ A CIVILISACE.....	139
DODATEK.....	158

PŘEDMLUVA K PRVNÍMU VYDÁNÍ Z ROKU 1884

Tyto kapitoly jsou jaksi provedením odkazu. Nikdo menší nežli Karel Marx si vyhradil, že vylíčí výsledky Morganových výzkumů v souvislosti s výsledky svého - do jisté míry smím říci našeho - materialistického zkoumání dějin a tím že teprve osvětlí celý jejich význam. Vždyť Morgan vlastně svým způsobem objevil znovu materialistický názor na dějiny, objevený a Marxem již před čtyřiceti lety, a když porovnával barbarství s civilizací, byl jím v hlavních bodech doveden k stejným výsledkům jako Marx. A tak jako v Německu cechovní ekonomové o léta z "Kapitálu" horlivě opisovali, ale i zarputile jej umlčovali, právě tak zacházeli mluvčí "prehistorické" vědy v Anglii s Morganovou knihou "Ancient Society"¹. Má práce může jen nepatrně nahradit to, co nebylo již popřáno vykonat mému zemřelému příteli. Avšak v jeho obšírných výpiscích z Morgana² nalézám mnoho kritických poznámek, které uvádím, pokud se to nějak hodí.

Činitelem, který v dějinách rozhoduje v poslední instanci je podle materialistického názoru produkce a reprodukce bezprostředního

---

¹ Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization. By Lewis H. Morgan, London, Macmillan & Co., 1877. (Pravěká společnost, výzkumy o pokroku lidstva od divočství přes barbarství k civilizaci.) Kniha byla vytištěna v Americe, a v Londýně se dá ku podivu nesnadno opatřit. Její autor zemřel před několika lety. (*Engelsova poznámka.*)

² Tyto Marxovy výpisky z knihy L. Morgana "Ancient Society" jsou otištěny v IX. svazku Marx-Engelsova Archivu z r. 1945. (*Pozn. red.*)

života. Ta je však sama zase dvojího druhu. Je to jednak produkce životních potřeb, předmětů potravy, oděvu, bydlení a nástrojů k této výrobě potřebných, jednak produkce lidí samotných, rozplemeňování druhu¹. Společenská zřízení, v nichž žijí lidé určitého dějinného období a určité země, jsou podmíněna oběma druhy produkce: jednak vývojovým stupněm práce, jednak vývojovým stupněm rodiny. Čím méně se ještě vyvinula práce, čím omezenější je množství jejích výrobků a tudíž také bohatství společnosti, tím větší měrou ovládají společenský řád rodové svazky. Za tohoto rozčlenění společnosti, které je založeno na rodových svazcích, vyvíjí se zatím produktivita práce čím dál tím více; a s ní soukromé vlastnictví a směna, rozdíly v bohatství, možnost zhodnotit cizí pracovní sílu a tím i základ pro třídní rozpory: nové sociální prvky, které se po generace snaží přizpůsobit starou skladbu společností novým poměrům, až konečně jejich neslučitelnost způsobí úplný převrat. Stará společnost, založená na rodových svazech, je rozbita při střetnutí společenských tříd, které se nově vyvinuly. Na její místo nastupuje společnost nová, shrnutá ve státě, jehož nižšími složkami nejsou již rodové svazy, nýbrž místní svazy, společnost, v níž je rodinný řád zcela ovládan řádem majetkovým a v níž se pak volně vyvíjejí třídní rozpory a třídní boje, které jsou obsahem všech dosavadních zaznamenaných dějin.

Je velikou Morganovou zásluhou, že objevil a v hlavních rysech rekonstruoval tento pradějinný základ našich zapsaných dějin a že našel v rodových svazech severoamerických Indiánů klíč, který nám otvírá nejdůležitější, dosud neřešitelné záhady nejstarších řeckých, římských a německých dějin. Jeho spis není však dílem jednoho dne. Skoro čtyřicet let zápasil s látkou, až ji úplně zvládl. Proto však je také jeho kniha jedním z mála děl naší doby, která mají epochální význam.

V dalším líčení rozezná čtenář celkem snadno, co pochází od Morgana a co jsem k tomu přidal já. V oddílech o dějinách Řecka a Říma jsem se neomezil na Morganovy doklady, ale připojil jsem to, co

¹ Jestliže tu Engels staví vedle sebe pokračování rodu a výrobu životních prostředků jako příčiny určující vývoj společnosti a společenského řádu, dopouští se tím nepřesností. Přímou ve svém díle "Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" ukazuje Engels na rozboru konkrétního materiálu, že způsob hmotné výroby je hlavním činitelem, který podmiňuje vývoj společnosti a společenského řádu. (*Pozn. red.*)

mi bylo přístupné. Oddíly o Keltech a Němcích jsou podstatnou měrou ode mne. Morgan měl k dispozici takřka jen prameny z druhé ruky a pro německé poměry měl - kromě Tacita - jenom špatné liberální padělky pana Freemana. Ekonomické výklady, které Morganovi pro jeho účel postačovaly, pro můj účel však naprosto nestačí, jsem vesměs zpracoval znovu. A pak jsem ovšem odpovědný za všechny závěry, pokud výslovně necituji Morgana.

Napsáno B. Engelsem k prvnímu vydání jeho knihy "Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu", které vyšlo v Curychu roku 1884

PŘEDMLUVA K ČTVRTÉMU VYDÁNÍ Z ROKU 1891

Dřívější početná vydání tohoto spisu jsou již skoro půl roku rozebrána a nakladatel mě již delší dobu žádá, abych uspořádal vydání nové. Až dosud mi v tom bránily naléhavější práce. Od prvního vydání uplynulo sedm let, a za tu dobu vědění o původních formách rodiny valně pokročilo. Bylo tedy třeba pilně přiložit ruku k dílu, leccos opravit a doplnit, a to tím spíše, že sazba má být tentokráte stereotypována, takže po nějakou dobu nebude možno provádět v ní další změny.

Přezkoumal jsem tedy pečlivě celý text a na několika místech jsem jej doplnil, při čemž jsem, doufám, dostatečně přihlížel k dnešnímu stavu vědy. Dále podávám v této předmluvě stručný přehled vývoje dějin rodiny od Bachofena až po Morgana; a to zejména proto, že anglická prehistorická škola, která se vyznačuje nádechem šovinismu, se stále ještě snaží, seč je aby ututlala převrat v názorech na pradějiny, k němuž došlo díky Morganovým objevům; přitom se však neostýchá přisvojovat si výsledky Morganova bádání. Také jinde se někdy až přespříliš řídí tímto anglickým příkladem.

Moje práce byla přeložena do různých cizích jazyků. Nejprve do italštiny: *L'origine della famiglia, della proprietà privata e dello stato, versione riveduta dall'autore, di Pasquale Martignetti; Benevento 1885.* Potom do rumunštiny: *Origina familiei proprietatei private si a statului traducere de Joan Nadeide, v jašském časopise Contemporanul, od září 1885 do května 1886.* Pak do dánštiny: *Familjens, Privatejendommens og Statens Oprindelse, Dansk, af Forfatteren gennemgaaet Udgaave,*

besörget af Gerson Trier; København 1888. Francouzský překlad, který pořídil Henri Ravé podle tohoto německého vydání se právě tiskne.

Až do počátku šedesátých let nemůže být o dějinách rodiny ani řeči. Historická věda byla na tomto poli ještě úplně pod vlivem pěti knih Mojžíšových. Patriarchální forma rodiny, která je v nich líčena podrobněji než kdekoli jinde, byla nejen bez okolků pokládána za nejstarší formu rodiny, nýbrž byla také - po vypuštění mnohoženství - ztotožňována s dnešní měšťáckou rodinou, jako by vlastně rodina vůbec neprošla žádným dějinným vývojem; nanejvýš se připouštělo, že snad v pravěku bylo období neomezeného pohlavního styku. - Kromě monogamního manželství bylo ovšem známo také orientální mnohoženství a indicko-tibetské mnohomužství; avšak tyto tři formy se nedaly seřadit ~podle historické posloupnosti a stály tu tedy vedle sebe bez jakékoli souvislosti. Skutečnost, že u některých starověkých národů i u některých dosud žijících divochů se původ nezjišťuje podle otce, nýbrž podle matky, že se tedy uznává za jedině platný původ po přeslici (v linii ženské) ; že u mnoha dnešních národů je zakázáno manželství uvnitř určitých větších skupin, tehdy ještě podrobněji neprozkoumaných, a že se s tímto obyčejem setkáváme ve všech dílech světa - tyto skutečnosti byly sice známy a hromadilo se o tom čím dál tím více dokladů. Nevědělo se však, co s nimi počít, a ještě E. B. Tylor je uvádí ve svém "Bádání o pradějinách lidstva"¹ jako pouhé "zvláštní zvyky" vedle zákazu, platícího u některých divochů, dotýkat se železným nástrojem hořícího dřeva a vedle podobných náboženských kejklů.

Dějiny rodiny se datují od roku 1861, kdy vyšlo Bachofenovo "Mateřské právo". Spisovatel v něm tvrdí: **1.** Že lidé žili na počátku v neomezeném pohlavním styku, který označuje nepřiléhavým názvem heterismus; **2.** že takový styk vylučuje jakoukoli jistotu otcovství a že proto mohl být původ zjišťován jen po přeslici - podle mateřského práva - a že tomu tak bylo původně u všech starověkých národů; **3.** že proto byla ženám jakožto matkám, tedy jediným bezpečně známým rodičům mladší generace, prokazována ve vysoké míře úcta a vážnost, což se podle Bachofenovy představy stupňovalo až k úplné vládě žen

¹ *Tylor E. B., Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilization. Londýn 1865. (Pozn. red.)*

(gynaikokracii); 4. že přechod k monogamnímu manželství, za něhož žena náležela jenom jedinému muži, byl porušením prastarého náboženského příkázání (to jest ve skutečnosti porušením starobylého práva ostatních mužů na tutéž ženu), porušením, které musilo být odpykáno nebo jehož trpění musilo být vykoupeno tím, že se žena po určitou dobu oddávala ostatním mužům.

Důkazy pro tyto these nalézají Bachofen v nesčetných místech staroklasické literatury, nasbíraných s největší péčí. K vývoji od "heterismu" k monogamii¹ a od mateřského práva k právu otcovskému dochází podle něho, zejména u Řeků, vývojem náboženských představ, poněvadž do družiny starobylých bohů, zastupujících starý názor, přibyla nová božstva, která představují nové nazírání, a tato nová božstva zatlačují staré bohy čím dál tím více do pozadí. Podle Bachofena nezpůsobil tedy dějinné změny ve vzájemném společenském postavení muže a ženy vývoj skutečných životních podmínek, nýbrž náboženský odraz těchto životních podmínek v jejich hlavách. Podle toho vykládá Bachofen Aischylovu Oresteiu jako dramatické líčení boje mezi zanikajícím právem mateřským a mezi právem otcovským, které se vzdávalo a vítězilo v době heroů. Klytaimnestra zabila kvůli svému milenci Aigisthovi svého manžela Agamemnona, který se vrátil z trojské války; avšak její a Agamemnonův syn Orestes pomstil vraždu otce tím, že zabil matku. Za to ho pronásledují Erinye², démonové ochraňující mateřské právo, podle něhož je vražda matky nejtěžším, nejnesmířitelnějším zločinem. Avšak Apollon, který svou věštbou přiměl Oresta k tomuto činu, a Athena, která je povolána, aby ho soudila - oba bozi, kteří tu zastupují nový řád otcovského práva - ho chrání. Athena vyslechne obě strany. V debatě mezi Orestem a Erinyemi, která se pak rozvine, je příčina celého sporu stručně shrnuta. Orestes se odvolává na to, že se Klytaimnestra dopustila dvojího zločinu: že usmrtila svého manžela a tím také jeho otce. Proč tedy pronásledují Erinye jeho, a nikoli matku, která je mnohem více vinna? Dostane se mu pádné odpovědi:

"Nebyla s mužem, jehož zabila, pokrevně spřízněna."

---

¹ Monogamie (z řeckého monos = jeden a gamos = manželství) - tedy jednoženství. (Pozn. red.)

² Erinye (řec. myth.) - bohyně pomsty, zobrazované jako ženy s hady místo vlasů. (Pozn. red.)

Vražda muže, který není pokrevním příbuzným, i když je to sám manžel vražednice, může být odpuštěna a Erinyím po ní nic není; jejich posláním je pouze stíhat vraždy mezi pokrevními příbuznými, a podle mateřského práva je nejtěžším a nejnesmiřitelnějším zločinem vražda matky. Pak vystoupí Apollon jako Orestův obhájce: Athena dá hlasovat areopagitům - athenským porotcům; pro zproštění i pro odsouzení je stejný počet hlasů; tu Athena, která předsedá, odevzdá hlas pro Oresta, a tím ho osvobodí. Otcovské právo zvítězilo nad právem mateřským, "bohové mladého pokolení", jak je nazývají samy Erinye, vítězí nad Erinyemi, které se nakonec také dají přemluvit, aby se ujaly nového poslání ve službách nového řádu.

Toto nové, ale jistě správné vysvětlení Oresteie je z nejkrásnějších a nejlepších míst celé knihy, avšak dokazuje zároveň, že Bachofen věří v Erinye, Apollona a Athenu alespoň tolik, jako kdysi Aischylos; věří totiž, že v době řeckých heroů provedli zázrak a vyvrátili mateřské právo právem otcovským. Je na bílé dni, že takové nazírání, při němž se náboženství pokládá za rozhodující páku dějin, musí nakonec vyústit v čirý mysticismus. Je to tedy krušná práce, která se vždycky nevyplácí, prokousávat se tlustým Bachofenovým kvartovým svazkem. To všechno však nezmenšuje jeho zásluhu, že razil novou cestu; byl první, kdo frázovitě tvrzení o neznámém pradějinném stavu s neomezeným pohlavním stykem nahradil důkazem, že v staroklasické literatuře můžeme najít hojně stop toho, že před monogamií existoval u Řeků a Asiatů opravdu stav, za něhož nejen muž obcoval pohlavně s větším počtem žen, nýbrž i žena obcovala s větším počtem mužů, aniž se tím prohřešili proti tehdejšímu mravu; že tento mrav nevymizel beze stop, které zanechal v tom, že se ženy oddávaly v omezené míře ostatním mužům, čímž si musily vykupovat právo na monogamii; že proto mohl být původně určován původ jen po přeslici, od matky k matce; že se tato výlučná platnost původu po přeslici udržela ještě dlouho do časů monogamie, kdy již bylo otcovství jisté nebo bylo aspoň uznáváno; a že toto původní postavení matek jakožto jediných bezpečně uznaných rodičů jejich dětí zajišťovalo jim, a tím i ženám vůbec, vyšší společenské postavení, než jaké kdy od té doby zaujímal. Tyto these Bachofen ovšem nevyšlovl tak jasně - bránilo mu

v tom jeho mystické nazírání. Dokázal je však, a to byla roku 1861 úplná revoluce.

Bachofen napsal svůj tlustý kvartový svazek německy, to jest v řeči národa, který se tehdy nejméně zajímal o pradějiny dnešní rodiny. Proto zůstal neznámý. Jeho nejbližší následovník na tomtéž poli vystoupil roku 1865, aniž kdy o Bachofenovi slyšel.

Tímto nástupcem byl J. F. MacLennan, pravý opak svého předchůdce. Místo geniálního mystika máme tu suchopárného právníka; místo překypující básnické fantazie věrojatné kombinace advokáta, který pronáší obhajobu. MacLennan nalézá u mnohých divokých, barbarských, ba dokonce i u civilisovaných národů staré i nové doby formu sňatku, při které ženich, sám nebo s přáteli, musí nevěstu jejím příbuzným naoko násilím uloupit. Tento obyčej je asi pozůstatek dřívějšího obyčeje, podle něhož mužové některého kmene loupili pro sebe ženy jinde, u jiných kmenů, používající skutečného násilí. Jak vzniklo toto "únosové manželství". Dokud mohli muži najít dosti žen ve svém vlastním kmenu, nebylo k tomu vůbec příčiny. Nyní však zjišťujeme stejně často, že u nevyvinutých národů existují určité skupiny (které byly ještě v roce 1865 namnoze ztotožňovány s kmeny samotnými), uvnitř kterých je zakázáno uzavírat sňatek, pročež si muži musí hledat ženy a ženy zase muže mimo tuto skupinu, kdežto u jiných skupin je zase ten obyčej, že muži určité skupiny si musí brát ženy ze středu své vlastní skupiny. MacLennan nazývá ty první exogamními, druhé endogamními, a konstruuje pak bez okolků příkrý protiklad mezi "kmeny" exogamními a endogamními. A ačkoli při svém vlastním zkoumání exogamie naráží takřka nosem na skutečnost, že tento protiklad v mnoha případech, ne-li ve většině případů nebo dokonce ve všech, existuje jen v jeho představě, přece z něho činí základ celé své teorie. Podle toho si mohou exogamní kmene brát ženy jen z jiných kmenů; při trvalém válečném stavu mezi dvěma kmeny, který odpovídá divošství, mohlo prý se tak dít jedině lupem.

MacLennan se pak dále táže: Odkud se vzal tento mrav exogamie? Představy pokrevního příbuzenství a krvesmilstva nemohou prý s ním mít nic společného, to prý jsou věci, které se vyvinuly teprve mnohem později. Zajisté však má s tím něco společného obyčej hojně

rozšířený u divochů, totiž zabíjet děti ženského pohlaví hned po narození. Tím vzniká v každém kmeni přebytek mužů, z něhož vzápětí vyplývá, že několik mužů má jednu ženu společně: tedy mnohomužství. A důsledkem mnohomužství zase bylo, že se vědělo, kdo je matkou dítěte, nikoli však, kdo je otcem, tudíž: příbuzenství bylo určováno jen po přeslici s vyloučením příbuzenství po meči - tedy mateřské právo. A druhým následkem nedostatku žen uvnitř kmene-kterýžto nedostatek mnohomužství sice zmirňuje, avšak neodstraňuje - byly právě soustavné násilné únosy žen cizích kmenů. "Protože exogamie a mnohomužství vyplývají z jedné a téže příčiny - z toho, že nebyl stejný počet osob obojího pohlaví - musíme mít za to, že všechny exogamní rasy se původně oddávaly mnohomužství ... A proto musíme považovat za nepopíratelnou skutečnost, že u exogamních ras byla první příbuzenskou soustavou ta soustava, v níž se uznávají pokrevní svazky jen s matčiny strany" (MacLennan, *Studies in Ancient History*, 1886. *Primitive Marriage*¹, p. 124.).

MacLennanovou zásluhou je, že poukázal na obecné rozšíření a veliký význam toho, co nazývá exogamií. Nelze mu však naprosto připisovat, že objevil skutečnost exogamních skupin, a o tom, že by jí porozuměl, nedá se již vůbec mluvit. Nepřihlížíme-li k dřívějším ojedinelým poznámkám mnohých pozorovatelů - z nichž právě čerpal MacLennan - popsal již Latham (*Descriptive Ethnology*, 1859)² přesně a správně tuto instituci u indických Magarů a prohlásil, že je obecně rozšířena a že se vyskytuje ve všech dílech světa - toto místo cituje sám MacLennan. A náš Morgan ji rovněž dokázal a správně ji popsal již roku 1847 ve svých dopisech o Irokesech (v *American Review*) a roku 1851 v knize "The League of the Iroquois" (Svaz Irokeseů) u tohoto kmene, kdežto, jak uvidíme, MacLennanův advokátský rozum natropil v této věci mnohem větší zmatek nežli Bachofenova mystická fantazie na poli mateřského práva. MacLennanovou zásluhou je též poznání, že původně platil mateřskoprávní řád posloupnosti, ačkoli, jak později sám uznává, Bachofen ho v tom předešel. Avšak ani v této věci nemá MacLennan úplně jasno; mluví stále o "příbuzenství jedině po přeslici"

---

¹ *MacLennan J. F.*, *Studies in Ancient History*, Comprising a Reprint of *Primitive Marriage* (Studie pravěku a nástin primitivního manželství), Londýn 1886. (Pozn. red.)

² *Latham R. G.*, *Popisná ethnologie*, sv. I-II, Londýn 1859, (Pozn. red.)

(kinship through females only)¹ a tohoto výrazu, hodícího se na dřívější stupeň, používá neustále také pro pozdější vývojové stupně, na nichž se sice původ a dědictví určovaly výhradně podle žen, avšak uznáváno a vyjadřováno bylo také příbuzenství s mužské strany. Právník si ve své omezenosti vytvoří pevný právní výraz a používá ho pak beze změny dál i na poměry, které zatím již jeho používání vylučují.

I když byla MacLennanova theorie pravděpodobná, přece, zdá se, nepřipadalo vlastnímu jejímu původci, že tato theorie má dost pevné základy. On sám si aspoň povšiml, že je "pozoruhodné, že forma (zdánlivého) únosu ženy je nejvýraznější a nejvýmluvnější právě u národů, kde vládne mužské příbuzenství" (správně původ po meči [strana 140]). A stejně dále: „Je podivné, že děti, pokud víme, nejsou soustavně pobíjeny nikde, kde existují vedle sebe exogamie a nejstarší forma příbuzenství" (str. 146). Obě tyto skutečnosti jsou pro jeho výklad přímo ranou do tváře a čelit jim může toliko novými, ještě spletitějšími hypotézami.

Přesto došla jeho theorie v Anglii veliké pochvaly a ohlasu: MacLennan tam byl obecně uznáván za zakladatele dějin rodiny a za první autoritu v tomto oboru. Jeho protiklad mezi exogamními a endogamními "kmeny", ačkoli jednotlivě byly konstatovány výjimky a obměny, zůstal však přece uznaným základem panujícího nazírání a působil jako klapky na očích, které znemožňovaly volný rozhled po probádané oblasti, a tím i jakýkoli rozhodující pokrok. Proti tomu, jak je MacLennan obyčejně přeceňován v Anglii a podle anglického vzoru také jinde, je naší povinností poukázat na skutečnost, že MacLennan svým klamným protikladem mezi exogamními a endogamními kmeny" natropil víc škody, nežli svými výzkumy přinesl užitku.

Zatím však již vycházelo najevo víc a více skutečností, které se nehodily do jeho ozdobného rámce. MacLennan znal jen trojí formu manželství: mnohoženství, mnohomužství a monogamii. Jakmile se však na tuto věc upoutala pozornost, vyskytovalo se stále více důkazů, že u nevyvinutých národů existovaly formy manželství, při kterých určitý počet mužů měl společně určitý počet žen; a Lubbock (The

---

¹ Anglicky doslova: příbuzenství výhradně skrze ženy. (Pozn. překl.)

Origin of Civilization, 1870)¹ uznal toto skupinové manželství (communal marriage) za dějinnou skutečnost.

Hned potom, roku 1871, vystoupil Morgan s novým a v mnohém směru rozhodujícím materiálem. Přesvědčil se, že zvláštní příbuzenská soustava, uznávaná u Irokesů, je společná všem praobyvatelům Spojených států a že je tedy rozšířena po celé pevnině, přestože je v přímém rozporu s příbuzenskými stupni, které ve skutečnosti vyplývají z manželské soustavy u nich platné. Přiměl tedy americkou spolkovou vládu, aby na základě dotazníků a tabulek, které sám sestavil, provedla šetření o příbuzenských soustavách u ostatních národů, a z odpovědí zjistil, **1.** že příbuzenská soustava amerických Indiánů platí u četných kmenů také v Asii a v poněkud pozměněné formě i v Africe a v Australii, **2.** že se dá dokonale vysvětlit z formy skupinového manželství, která právě odumírá na Havaji a na jiných australských ostrovech, **3.** že však vedle této formy manželství platí na těchto ostrovech příbuzenská soustava, která se dá vysvětlit jen ještě původnější, nyní však již vymizelou formou manželství. Zprávy, které byly sebrány, uveřejnil pak Morgan se svými závěry v knize "Systems of Consanguinity and Affinity", 1871,² a zavedl tím debatu na pole nezměrně rozlehlejší. Vycházeje od příbuzenských soustav rekonstruoval formy rodiny, které jim odpovídaly, a tím otevřel bádání novou cestu a pohled pronikající hlouběji zpět do pradějin lidstva. Jakmile tato metoda byla uznána, rozplynula se MacLennanova ladná konstrukce v dým.

MacLennan hájil svou teorii v novém vydání knihy Primitive Marriage (Studies in Ancient History [Studie o starých dějinách], 1876). Ačkoli sám kombinuje dějiny rodiny nanejvýš uměle ze samých hypotes, žádá od Lubbocka a Morgana nejen důkaz pro každé z jejich tvrzení, ale i důkazy tak neotřesitelně průkazné, jaké jedině připouští skotský soudní dvůr. A to činí muž, který z blízkého vztahu, jaký je u Němců mezi mateřským bratrem a sesterským synem (Tacitus,

---

¹ *Lubbock J.*, The Origin of Civilization and the Primitive Condition of Man. Mental and Social Condition of Savages. (Původ civilisace a primitivní stav lidstva. Duševní a sociální stav divochů.) Londýn 1870. (Pozn. red.)

² *Morgan L. H.*, Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family (Soustava pokrevnosti a příbuzenství lidské rodiny). Washington 1871. (Pozn. red.)

Germania c. 20), z Césarovy zprávy, že u Britů má vždy deset nebo dvanáct mužů ženy společně, a ze všech ostatních zpráv starých spisovatelů o společenství žen u barbarů vyvozuje bez váhání závěr, že u všech těchto národů bylo mnohomužství! Jako bychom slyšeli státního návladního, který si může dovolit všechno, když si upravuje svůj případ, který však od obhájce požaduje pro každé slovo formálně dokonalý právnícky platný důkaz.

Skupinové manželství je prý, jak tvrdí; holý výmysl, čímž se vrací zpátky daleko za Bachofena. Morganovy příbuzenské soustavy jsou prý pouhými předpisy společenské zdvořilosti, což dokazuje skutečnost, že Indiáni oslovují i cizince bělocha jako bratra nebo otce. Vypadá to, jako by někdo tvrdil, že označení otec, matka, bratr a sestra jsou pouhými způsoby oslovení bez jakéhokoli smyslu, protože si katoličtí duchovní a abatyše také říkají "otče" a "matko", ba dokonce i svobodní zednáři a členové anglických odborných spolků se při slavnostních zasedáních oslovují "bratři a sestry". Zkrátka MacLennanova obhajoba byla až běda slabá.

Zůstalo však jedno místo, na kterém nebyl zasažen. Protiklad exogamních a endogamních "kmenů", na němž stála celá jeho soustava, nejen nebyl otřesen, nýbrž byl dokonce obecně uznáván za stěžejní bod veškerých dějin rodiny. Připouštělo se, že MacLennanův pokus vysvětlit tento protiklad je nedostatečný a že odporuje skutečností, které on sám uvádí. Avšak sám protiklad, fakt, že existovaly dva navzájem se vylučující druhy samostatných a nezávislých kmenů, z nichž u kmenů prvního druhu si brali muži ženy z řad vlastního kmene, kdežto u kmenů druhého druhu to bylo naprosto zakázáno - to bylo považováno za nevyvratné evangelium. Srovnejme s tím na příklad Origines de la famille,¹ 1874, od Giraud-Teulona, a dokonce ještě Origin of Civilization [Původ civilizace] (4. vydání, 1882) od Lubbocka.

Odtud začíná Morganovo hlavní dílo "Ancient Society" (1877), dílo, o které se opírá tato práce. O čem měl Morgan roku 1871 toliko nejasné tušení, je tu rozvinuto s plným vědomím. Endogamie a exogamie nejsou protiklady; existence exogamních „kmenů" nebyla

---

¹ Giraud-Teulon A., Les origines de la famille (Původ rodiny). Ženeva, Paříž, 1874. (Pozn. red.)

dosud nikde prokázána. Avšak v době, kdy ještě panovalo skupinové manželství - a podle vši pravděpodobnosti panovalo kdysi všude - dělil se kmen na určitý počet skupin pokrevně příbuzných s mateřské strany, *gentes-rody*¹, a uvnitř těchto skupin platil přísný zákaz sňatku, takže mužové z takového rodu si sice směli brát za manželky ženy z řad kmene, a zpravidla tak také činili, avšak musili si je vybírat mimo svůj rod, protože, byl-li rod přísně exogamní, kmen zahrnující veškeré rody byl právě tak přísně endogamní. Tím byl nadobro odklizen poslední zbytek MacLennanových výmyslů.

Tím se však Morgan nespokojil. Rod amerických Indiánů mu ještě také posloužil, aby učinil další rozhodný pokrok na poli, které zkoumal. V tomto rodu, organisovaném podle mateřského práva, objevil původní formu, ze které se vyvinul pozdější rod, organisovaný podle otcovského práva, rod, s jakým se setkáváme u antických kulturních národů. Řecký a římský rod, které byly všem dosavadním dějepiscům hádankou, byly vysvětleny z rodu indiánského, a tím byla nalezena nová základna pro celé pradějiny.

Toto opětne objevení původního mateřskoprávního rodu jakožto stupně, předcházejícího před otcovskoprávním rodem kulturních národů, má pro pradějiny též význam jako Darwinova vývojová theorie pro biologii a Marxova theorie nadhodnoty pro politickou ekonomii. Dala Morganovi možnost, aby po prvé načrtl dějiny rodiny, v nichž jsou aspoň prozatím v hrubých rysech zjištěny klasické stupně jejího vývoje, pokud to dovoluje materiál, který je dnes znám. Každému je jasné, že tím počíná nové období v posuzování pradějin. Mateřskoprávní rod se stal stěžejní osou, kolem níž se točí celá věda, od jeho objevení je známo, kterým směrem a po čem třeba pátrat a jak mají být výsledky bádání uspořádány. A vzhledem k tomu se nyní dosahuje na tomto poli mnohem rychlejších pokroků než před Morganovou knihou.

Morganovy objevy jsou nyní obecně uznávány nebo spíše přejímány prehistoriky také v Anglii. Avšak takřka u žádného z nich nenajdeme upřímné přiznání, že právě Morganovi děkujeme za tuto revoluci v názorech. V Anglii je jeho kniha jak jen možno umlčována a

---

¹ Engels důsledně používá slova *gens*; překládáme je "rod". Viz pozn. na poč. III. kap. této knihy. (*Pozn. překl.*)

jeho samotného odbývají blahosklonnou chválou za jeho dřívější úspěchy. V jednotlivostech jeho líčení se horlivě přebírají, o jeho opravdu velikých objevech zarputile mlčí. Původní vydání knihy "Ancient Society" je rozebráno; v Americe se odbyt něčeho takového nevyplácí; v Anglii byla tato kniha, jak se zdá, soustavně potlačována a jediné vydání tohoto epochálního díla, které je ještě u knihkupců na prodej, je jeho německý překlad.

Odkud tato zdrženlivost, ve které těžko nevidět spiknutí namířené k úplnému umlčení, zvláště postavíme-li proti tomu četné citáty, uváděné z pouhé zdvořilosti, i jiné důkazy "solidarity", jimiž se spisy našich uznanych prehistoriků jen hemží? Je to snad proto, že Morgan je Američan a že je pro anglické prehistoriky tuze kruté být - přes všechnu nanejvýš uznání hodnou píli ve snášení materiálu - odkázán na dva geniální cizince, Bachofena a Morgana, pokud jde o obecná hlediska, platná při pořádání a seskupování tohoto materiálu, zkrátka pokud jde o ideje? Němce by si dali ještě líbit, ale Američana? Vůči Američanovi je každý Angličan vlastencem, ve Spojených státech jsem spatřil rozkošné ukázky tohoto vlastenectví. K tomu však přistupuje ještě to, že MacLennan byl tak říkajíc úředně jmenovaným zakladatelem a vůdcem anglické prehistorické školy; že patřilo jaksi k prehistorickému dobrému tónu mluvit jen se svrchovanou úctou o jeho vyumělkované dějinné konstrukci, která vede od pobíjení dětí přes mnohomužství a únosové manželství k mateřskoprávní rodině; že sebenepatrnější pochybnost o existenci exogamních a endogamních "kmenů", navzájem se naprosto vylučujících, pokládali za bezbožné kacířství; že se tedy Morgan tím, že všechna tato posvěcená dogmata proměnil v dým, dopustil jakési svatokrádeže. A co víc, proměnil je v dým takovým způsobem, že stačilo je vyslovit, a každému bylo rázem vše jasné, takže MacLennanovi ctitelé, potácející se doposud bezradně mezi exogamií a endogamií, musili se takřka tlouci pěstí do hlavy a volat: Jak jsme mohli být tak hloupí, že jsme na to nepřišli již dávno sami!

A jestliže tyto zločiny ještě nestačily, aby zakázaly oficiální škole chovat se k němu jinak než s chladnou odmítavostí, pak organ dovršil míru tím, že nejen civilizaci - společnost vyrábějící zboží, základní formu naší dnešní společnosti - kritizuje způsobem

připomínajícím Fouriera, nýbrž že dokonce hovoří o příští přeměně této společnosti slovy, která mohl pronést Karel Marx. Bylo tedy jenom zasloužené, jestliže mu MacLennan rozhořčeně vyčítá, že "historická metoda je mu veskrze nesympatická", a jestliže mu to pan profesor Giraud-Teulon v Ženevě ještě roku 1884 potvrzuje. A přece též pan Giraud-Teulon ještě roku 1874 (v knize Origines de la famille) bloudil bez pomoci v bludišti MacLennanovy exogamie, z níž ho musil vysvobodit teprve Morgan!

Nemusím se tu šířit o ostatních pokrocích, za které pradějiny si děkují; v průběhu mé práce se uvidí, co je o tom třeba říci. Čtrnáct let, která uplynula od vyjití jeho stěžejního díla, velmi obohatila náš materiál z oboru dějin lidských prehistorických společností; k anthropologům, cestovatelům a prehistorikům z povolání přistoupili srovnávací právníci a přinesli zčásti novou látku, zčásti nová hlediska. Leckteré Morganovy jednotlivé hypotézy byly tím otřeseny nebo dokonce pozbyly platnosti. Nikde však nově nasbíraný materiál nevedl k tomu, že by jeho velká hlavní hlediska byla zatlačena hledisky jinými. Pořádek, který vnesl do pradějin, trvá v hlavních rysech až do dneška. Ano, lze říci, že je stále víc a více uznáván právě tak, jako je zatajováno, že Morgan je původcem tohoto velkého pokroku.¹

V Londýně dne 16. června 1891

Bedřich Engels

Po prvé otištěno v časopise "Neue Zeit" z roku 1891 jako článek pod titulem "K dějinám pravěké rodiny"

---

¹ Na zpáteční cestě z New Yorku v září roku 1888 jsem se setkal s bývalým členem kongresu za volební okres rochesterský, který znal Lewise Morgana. Nemohl mi však toho mnoho o něm povědět. Morgan prý žil v Rochesteru jako soukromník a zabýval se svými studii. Jeho bratr byl prý plukovníkem a byl zaměstnán v ministerstvu války ve Washingtonu; s pomocí tohoto bratra prý dosáhl, že se vláda zajímala o jeho výzkumy a že několik jeho děl vydala na svůj náklad; muž, který mi to vyprávěl, prý se o to sám v době, kdy byl členem kongresu, několikrát zasadil. (*Engelsova poznámka.*)

I. PŘEDDĚJINNÉ KULTURNÍ STUPNĚ

Morgan je první, kdo se pokouší se znalostí věci vnést do lidských pradějin jakýsi řád; pokud si podstatné rozhojnění materiálu nevynutí změny, zůstane patrně jeho rozdělení dále v platnosti.

Ze tří hlavních období, jimiž jsou divoštství, barbarství a civilisace, zabývá se ovšem jen dvěma prvními obdobími a přechodem k období třetímu. Každé z obou prvních období dělí na nejnižší, střední a nejvyšší stupeň, vždy podle pokroku ve výrobě životních prostředků; neboť jak praví: "Obratnost v této výrobě rozhoduje o stupni převahy člověka a o jeho ovládnutí přírody; ze všech bytostí jedině člověk dokázal takřka neomezeně ovládnout výrobu potravy. Všechna velká období lidského pokroku více nebo méně přímo spadají v jedno s obdobími, v nichž se rozšířily zdroje výživy." - Vývoj rodiny probíhá vedle toho, neposkytuje však tak pronikavých znaků, podle nichž lze tato období dělit.

1. DIVOŠŤTVÍ

1. *Nejnižší stupeň.* Dětský věk lidstva, kdy lidé ještě pobývali ve svých prvotních sídlech, v tropických nebo subtropických lesích. Žijíce aspoň zčásti na stromech, čímž jedině se dá vysvětlit, že se lidstvo udrželo proti velikým dravým šelmám. Potravou mu byly plody, ořechy a kořeny; hlavní vymožeností této doby je vytvoření artikulované řeči. Ze všech národů, které se staly známými v období dějinném, nebyl za tohoto prastavu ani jediný. Třebaže tento stav trval dlouhá tisíciletí,

nemůžeme jej prokázat přímými důkazy; jestliže se však připustí, že člověk pochází z říše zvířat, neobejdeme se bez předpokladu, že takovýto přechod existoval.

2. *Střední stupeň.* Počíná používáním ryb (k nimž počítáme také raky, škeble a jiné vodní živočichy) za potravu a používáním ohně. Obojí spolu souvisí, protože ryba lze plně využít jako potravu teprve při použití ohně. Když lidé měli tuto novou potravu, přestali být závislí na podnebí a místě; postupovali podél velkých řek a mořského pobřeží a mohli se dokonce i v e stavu divokosti rozšířit po největší části země. Hrubě opracované, nebroušené kamenné nástroje raného kamenného věku, tak zvané nástroje paleolitické, které patří zcela nebo z větší části do tohoto období a nacházejí se ve všech světadílech, jsou důkazem tohoto stěhování. Nově obsazená pásma, jakož i neochabující vynalézavost spolu s ohněm, který je rozněčován třením, poskytly člověku nové zdroje potravin, a to jednak škrobovité kořeny a hlízy, které se pekly v horkém popelu nebo v jamách na pečení (zemních pecích), jednak zvěř, která se stala občasným přídavkem ke stravě, jakmile byly vynalezeny první zbraně, kyj a kopí. Národů čistě loveckých, jak se vyskytují v knihách, to jest národů, které žijí jen z lovu, nikdy nebylo; na to je výtěžek lovu příliš nejistý. Následkem trvalé nejistoty zdrojů výživy vzniká, jak se zdá, na tomto stupni lidožroutství, které se od té doby dlouho udržuje. Australané a mnozí Polynésané jsou ještě podnes na tomto středním stupni divoštství.

3. *Nejvyšší stupeň.* Počíná vynalezením luku a šípu, čímž se zvěřina stává pravidelnou potravou a lov jedním z normálních odvětví práce. Luk, tětíva a šíp tvoří již velmi složitý nástroj, jehož vynalezení předpokládá dlouhé, nahromaděné zkušenosti, zbystrěné síly ducha a zároveň také znalost mnoha jiných vynálezů. Porovnááme-li národy, které sice znají luk a šíp, avšak neznají ještě hrnčířství (od něhož Morgan datuje přechod k barbarství), najdeme u nich vsutku již jakési počátky usazování ve vesnicích, jakousi znalost výroby životních potřeb, dřevěné nádoby a nářadí, ruční tkaní (bez tkalcovského stavu) lýkových vláken, koše z lýka nebo rákosu, broušené (neolitické) nástroje z kamene. Namnoze také oheň a kamenná sekyra daly již vznik člunu, vyrobenému z jediného kmene, a místy i trámům a prknům na stavbu domu. Všechn tento pokrok najdeme na příklad u

severozápadních amerických Indiánů, kteří sice znají luk a šíp, nikoli však hrnčičství. Období divošskému je luk a šíp tím, čím je železný meč době barbarství a ručnice civilisaci: rozhodující zbraní.

2. B A R B A R S T V Í

1. *Nejnižší stupeň.* Datuje se od zavedení hrnčičství. Vzniklo prokazatelně v mnoha případech a pravděpodobně všude tím, že pletené nebo dřevěné nádoby byly pokrývány hlínou, aby odolaly ohni; přitom se brzy poznalo, že formovaná hlína prokazuje stejnou službu, i když uvnitř není nádoba.

Doposud jsme mohli vývoj sledovat zcela povšechně; jak se dál v určitém období u všech národů stejně, bez ohledu na místo. Počátkem barbarství jsme však dospěli ke stupni, na kterém se uplatňují rozličné přírodní podmínky obou velkých pevnin. Charakteristickým znakem barbarského období je ochočování a chov zvířat a pěstování rostlin. Východní pevnina, tak zvaný starý svět, měl skoro všechna zvířata hodící se k ochočení a všechny druhy obilí (kromě jediného) vhodné k pěstování; na západní pevnině, v Americe, a to ještě jen v jedné jižní části, byla ze savců, kteří mohli být ochočeni, jenom lama, a ze všech druhů obilí, hodících se k pěstování, jen jediný, ovšem nejlepší druh, kukuřice. Tyto různé přírodní podmínky způsobují, že od té doby se obyvatelstvo každé polokoule ubírá svou zvláštní cestou a že mezníky na rozhraní jednotlivých stupňů jsou v každém z obou případů různé.

2 *Střední stupeň.* Počíná na východě ochočováním domácích zvířat, na západě pěstováním výživných rostlin s pomocí zavodňování, používáním adob (cihel sušených na slunci) a kamenů na stavbu budov.

Počneme se západem, protože tam nebyl tento stupeň až do dobytí Ameriky Evropany nikde překročen.

U Indiánů na nejnižším stupni barbarství (kam patřili všichni Indiáni, kteří byli objeveni východně od Mississippi) existovalo v době jejich objevení již jakési zahradní pěstování kukuřice a snad také dýní, melounů a jiných zahradních plodin, které jim skýtaly podstatné

součástí výživy; bydlili v dřevěných domech ve vesnicích ohrazených kůly. Severozápadní kmeny, zejména v oblasti řeky Kolumbie, byly ještě na nejvyšším stupni divoštví a neznaly ani hrncířství, ani pěstování rostlin jakéhokoli druhu. Naproti tomu Indiáni z tak zvaných pueblů v Novém Mexiku, Mexičané, Středoameričané a Peruánci byli v době svého podmanění na středním stupni barbarství; bydlili v domech, postavených na způsob pevností z adob nebo z kamene, pěstovali v uměle zavlažovaných zahradách kukuřici a jiné výživné rostliny, různící se podle polohy a podnebí, kteréžto rostliny jim byly hlavním zdrojem výživy, a ochočili dokonce některá zvířata - Mexičané krocana a jiné ptáky, Peruánci lamu. Mimo to uměli zpracovávat kovy s výjimkou železa, a proto se stále ještě nemohli obejít bez kamenných zbraní a kamenných nástrojů. Španělská okupace zarazila pak všechn jejich další samostatný vývoj.

Na východě začal střední stupeň barbarství zkrocením zvířat poskytujících mléko a maso, kdežto pěstování rostlin zůstalo, jak se zdá, po větší část tohoto období neznámé. Ochočení a chov dobytka i tvoření větších stád zavdalo asi podnět k tomu, že se Arijci a Semité oddělili od ostatní masy barbarů. Evropští a asijské Arijci mají jména dobytka společná, jména pěstěných rostlin však až na nepatrné výjimky společná nemají.

Vytvoření stád vedlo na příhodných místech k životu pastýřskému; u Semitů na travnatých rovinách při Eufratu a Tigridu, u Arijců na rovinách Indie, při Oxu a Hazartu¹, Donu a Dněpru. Na pomezí takovýchto pastvinatých krajín došlo asi k ochočení dobytka nejdříve. Pozdějším pokolením připadá pak, že národy pastevců pocházejí z krajín, které nejenže nejsou kolébkou lidstva, nýbrž právě naopak byly takřka neobyvatelné i pro jejich divoké předky, a dokonce i pro lidi na nejnižším stupni barbarství. Obráceně zas, jakmile si tito barbaři středního stupně zvykli na život pastevců, nemohlo je nikdy ani napadnout, aby se dobrovolně vrátili z travnatých rovin při řekách do lesnatých oblastí, v nichž byli domovem jejich předkové. Ba dokonce, když byli Semité a Arijci zatlačováni dále na sever a na západ, nemohli

---

¹ *Oxus* - Amu-Darja: *Jaxartes* - Syr-Darja, řeky ve Střední Asii v dnešních sovětských republikách Kazachstanu, Tadžikistanu, Turkmenské republiky a Uzbekistanu. (Pozn. překl.)

se stěhovat do západoasijských a evropských lesnatých krajín dříve, dokud jim pěstování obilí neumožnilo uživit na této méně příznivé půdě dobytek a zejména přezimovat. Je víc než pravděpodobné, že především potřeba píce pro dobytek byla příčinou, proč pěstovali obilí, a teprve později bylo obilí pěstováno jako potrava pro lidi.

Hojné masité a mléčné stravě Arijců a Semitů a zvláště jejímu příznivému účinku na vývoj dětí lze asi přičíst vyšší vývoj těchto ras. Vskutku také Indiáni z pueblů v Novém Mexiku, kteří jsou odkázáni takřka jen a jen na rostlinnou stravu, mají menší mozek než Indiáni na nižším stupni barbarství, kteří jedí více masa a ryb. Zcela jistě však na tomto stupni mizí postupně lidožroutství, a udržuje se jen jako náboženský úkon nebo, což je skoro totéž, jako kouzelný prostředek.

3. *Nejvyšší stupeň.* Počíná tavením železné rudy a přechází v civilizaci vynalezením hláskového písma a jeho používáním k literárním záznamům. Tento stupeň, kterým, jak řečeno, prochází lidstvo samostatně jen na východní polokouli, je na pokroky ve výrobě bohatší než všechny předcházející stupně dohromady. Patří k němu Řekové doby heroů, italské kmeny z doby krátce před založením Říma, Němci za Tacita a Normani za doby Vikingů.

Především se tu setkáváme po prvé s železným rádlím taženým dobytkem, které umožnilo orbu vysokého stupně, *zemědělství*, a tím i rozmnožení životních potřeb v míře na tehdejší poměry prakticky neomezené; tím umožnilo také mýcení lesa jeho přeměnu v ornou půdu a v louky - a to by zase ve velkém měřítku nebylo možné bez železné sekery a bez železného rýče. Došlo tak také k rychlému rozmnožení obyvatelstva a k hustému osídlení na malém prostoru. Před zavedením zemědělství musely nastat zcela výjimečné podmínky, aby se půl milionu lidí dalo sjednotit pod jediným ústředním vedením; pravděpodobně se to nestalo nikdy.

S největším rozkvětem nejvyššího stupně barbarství se setkáváme v Homérových básních, zejména v Iliadě. Zdokonalené nástroje ze železa; měch; ruční mlýn; hrnčířský kruh; výroba oleje a vína; pokročilé zpracování kovů přecházející v umělecké řemeslo; vůz a

válečný vůz; stavba lodí z trámů a prken; počátky architektury jako umění; města obehnaná zdmi s věžemi a cimbuřími; homérský epos a veškeré bájesloví - to jest hlavní dědictví, které převzali Řekové z barbarství do civilisace. Srovnáme-li s tím, jak César, a dokonce Tacitus popisuje Germány, kteří byli na počátku téhož kulturního stupně, z něhož se homérští Řekové chystali povznést na stupeň vyšší, tu vidíme, k jak bohatému rozvoji výroby došlo na nejvyšším stupni barbarství.

Obraz, který jsem tu podle Morgana načrtl o vývoji lidstva od divoštství a barbarství až k počátkům civilisace, má již hojně nových rysů, a co víc, rysů, které nelze popírat, protože pocházejí přímo z výroby. Přesto se bude zdát tento obraz nejasným a neúplným, srovnáme-li jej s obrazem, který se před námi rozvine na konci našeho putování; teprve potom bude možno postavit do plného světla přechod z barbarství do civilisace a jejich pronikavý rozdíl. Prozatím můžeme Morganovo rozdělení zevšeobecnit takto: Divoštství - období, za něhož si člověk převážně přivlastňoval hotové produkty přírody; umělé výrobky lidské jsou většinou pomocnými nástroji tohoto přivlastňování. Barbarství - období, za něhož si člověk osvojuje chov dobytka a orbu, naučí se metodám, jak lidskou činností zvyšovat výrobu přírodních produktů. Civilisace období, za něhož se člověk naučí dalšímu zpracování přírodních produktů, období vlastního průmyslu a umění.

II. RODINA

Morgan, který strávil většinu života mezi Irokesy, podnes usazenými ve státě New York, a kterého adoptoval jeden z jejich kmenů (Senekové), zjistil, že u nich dosud platí příbuzenská soustava, která je v rozporu s jejich skutečnými rodinnými poměry. Panovalo u nich monogamní manželství, které Morgan nazývá "párovou rodinou". Potomstvo takové manželské dvojice bylo tedy všem lidem zjevné a všemi uznáváno; nemohlo být pochyby o tom, koho třeba označovat jako otce, matku, syna, dceru, bratra nebo sestru. Avšak skutečné používání těchto výrazů se s tím neshodovalo. Irokes nenazývá svými syny a dcerami jenom své vlastní děti, nýbrž i děti svých bratří; a ty zas jej nazývají otcem. Naproti tomu děti svých sester nazývá synovci z neteřemi, a ony jej nazývají strýcem. Naopak, irokeská žena nazývá svými syny a dcerami nejen své vlastní děti, nýbrž i děti svých sester, a ony ji nazývají matkou. Děti svých bratří však nazývá svými synovci a neteřemi a sama se označuje jako jejich teta. Rovněž děti bratrů se mezi sebou nazývají bratry a sestrami, stejně tak děti sester. Děti ženy a jejího bratra se však navzájem nazývají bratranci a sestřenicemi. Nejsou to jen pouhé názvy, nýbrž je to výraz skutečně platných názorů o blízkosti a vzdálenosti i o rovnosti a nerovnosti pokrevního příbuzenství; a na těchto názorech je založena dokonale vypracovaná příbuzenská soustava, která je s to vyjádřit několik set příbuzenských vztahů jednotlivého člověka. Ba ještě více. Tato soustava nejen plně platí u všech amerických Indiánů (až dosud nebyla nalezena výjimka), nýbrž platí takřka beze změny také u praobyvatelů Indie, u dravidských kmenů v Dekanu a u guarských kmenů Hindustanu. U jihoindických Tamilů a u Irokesů z kmene Seneků ve státě New York se ještě dnes shodují pojmenování více než dvou set rozličných příbuzenských vztahů. A také u těchto indických kmenů, stejně jako u všech amerických Indiánů, jsou příbuzenské vztahy vyplývající z platné formy rodiny v rozporu s příbuzenskou soustavou.

Čím to vysvětlit? Při rozhodující úloze, kterou má příbuzenství ve společenském řádu všech divokých a barbarských národů, nelze se s významem této tak rozšířené soustavy vypořádat pouhými slovními obraty. Soustava, která je obecná v Americe a která rovněž existuje v Asii u národů zcela jiného plemene, soustava, s jejímiž více nebo méně pozměněnými formami se ve velmi četných případech setkáváme v Africe a v Australii, takovou soustavu je potřebí historicky vysvětlit, a nikoli vyřídít slovy, jak se o to pokusil na příklad MacLennan. Pojmenování otec, dítě, bratr a sestra nejsou pouhými čestnými tituly, nýbrž jsou s nimi spojeny naprosto určité, velmi vážné vzájemné závazky, jejichž souhrn je podstatnou částí společenského řádu oněch národů. A vysvětlení se našlo. Na Sandwichských ostrovech (Havaj) existovala ještě v první polovině tohoto století forma rodiny, v níž se vyskytovali právě takoví otcové a matky, bratři a sestry, synové a dcery, strýcové a tety, synovci a neteře, jaké vyžaduje americká a staroindická příbuzenská soustava. Avšak ku podivu! Příbuzenská soustava, která platí na Havaji, zase neodpovídá formě rodiny, která tam vskutku existuje. Tam jsou totiž děti všech sourozenců bez výjimky bratry a sestrami a pokládají se za společné děti, nejen za děti svých matek a jejich sester nebo svého otce a jeho bratry, nýbrž i za děti všech sourozenců svých rodičů bez rozdílu. Je-li tedy předpokladem americké příbuzenské soustavy primitivnější forma rodiny, která již v Americe neexistuje, kterou však skutečně nalézáme ještě na Havaji, odkazuje nás zase havajská příbuzenská soustava na ještě starší formu rodiny, jejíž existenci sice již nikde nemůžeme prokázat, která však jistě existovala, ježto by jinak nebyla mohla vzniknout příbuzenská soustava, která jí odpovídá. "Rodina", praví Morgan, "je živlem aktivním; nikdy neustrne, nýbrž pokračuje od nižší formy k formě vyšší tou měrou, jak se vyvíjí společnost od nižšího stupně ke stupni vyššímu. Naproti tomu příbuzenské soustavy jsou pasivní; jen v dlouhých obdobích se na nich projevují pokroky, které učinila rodina průběhem času, a k radikální změně dochází u nich jen tenkrát, když se radikálně změní rodina." - "A stejně tomu je," dodává Marx, "s politickými, právními, náboženskými a filosofickými soustavami vůbec." Zatím co rodina žije dál, příbuzenská soustava zkostnatí, a zatím co tato soustava trvá ze zvyku, rodina jí přeroste. S touž jistotou však, se kterou mohl Cuvier z

marsupiálních kostí zvířecí kostry, nalezených u Paříže, usoudit, že náležely vačici a že tam kdysi žily dnes již vymřelé vačice, s touž jistotou můžeme z historicky dochované příbuzenské soustavy učinit závěr, že existovala dnes vymřelá forma rodiny, která jí odpovídala.

Příbuzenské soustavy a formy rodiny, o nichž jsme se právě zmínili, liší se od nynějších soustav a rodin tím, že každé dítě má v nich více otců a matek. V americké příbuzenské soustavě, která je v souladu s havajskou rodinou, nemohou být bratr a sestra otcem a matkou téhož dítěte; havajská příbuzenská soustava však předpokládá existenci rodiny, v níž byl pravidlem opak. Octli jsme se tu u několika forem rodiny, které jsou v přímém rozporu s formami, jež až dosud byly obyčejně pokládány za formy jediné platné. Tradiční představa zná jen monogamní manželství, kromě toho mužovo mnohoženství a nanejvýš ještě ženino mnoho mužství; zamlčuje přitom, jak se na umravnělého šosáka sluší, že praxe přechází mlčky, avšak bez ostychu přes tyto meze, vytyčené oficiální společností. Naproti tomu studium pravěku nám ukazuje poměry, za nichž muži žijí v mnohoženství a jejich ženy zároveň v mnohomužství, a společné děti se tudíž považují za děti společné jim všem dohromady; to jsou poměry, které samy zase až do svého konečného vyústění v monogamii procházejí četnými změnami. Tyto změny jsou toho druhu, že se kruh osob spojených společným svazkem manželským, kterýžto kruh byl původně velmi rozsáhlý, víc a víc zužuje, až nakonec zůstane jen jediná dvojice, která dnes převládá.

Morgan tím, že dějiny rodiny konstruuje takto zpětně, dospívá v souhlase s většinou svých kolegů až k prapůvodnímu stavu, kdy byl uvnitř kmene neomezený pohlavní styk a kdy každá žena patřila každému muži a právě tak každý muž patřil každé ženě. O takovém prapůvodním stavu se mluví již od minulého století, ale jen povšechnými slovy; teprve Bachofen - a v tom je jedna z jeho největších zásluh - jej bral vážně a pátral po stopách tohoto stavu v historických a náboženských tradicích. Víme dnes, že stopy, které objevil, nesvědčí o společenském stupni neomezeného pohlavního styku, nýbrž o formě mnohem pozdější, o skupinovém manželství. Existoval-li onen primitivní stupeň společnosti opravdu, pak náleží do období tak vzdáleného, že sotva můžeme očekávat, že v sociálních zkamenělinách u dnešních divochů nalezneme přímé důkazy jeho

někdejší existence. Bachofenova zásluha je právě v tom, že tuto otázku postavil do popředí bádání.¹

V poslední době přišlo do módy popírat existenci tohoto počátečního stupně lidského pohlavního života. Lidstvo mělo být ušetřeno této "hanby". A tu se poukazuje nejen na to, že není o něm přímého důkazu, ale zvláště na příklad ostatního zvířecího světa; z něho sebral Letourneau (Vývoj manželství a rodiny, 1888)² četné skutečnosti, podle nichž se i tam na nízkém stupni vyskytuje úplně neomezený pohlavní styk. Ze všech těchto skutečností mohu však dospět jen k tomu závěru, že pokud jde o člověka a jeho životní poměry v pravěku, nedokazují tyto skutečnosti pranic. Sdružování v páry na delší dobu se u obratlovců dostatečně vysvětluje fyziologickými příčinami, na příklad u ptáků tím, že samička potřebuje pomoci v době, kdy sedí na vejcích; příklady věrné monogamie, které se vyskytují u ptáků, nejsou důkazem pro člověka proto, že lidé nepocházejí z ptáků. A je-li přísná monogamie vrcholem vši ctností, pak ovšem náleží palma prvenství tasemnici, která má v každé ze svých 50-200 proglotyd neboli článků svého těla úplné ženské i mužské pohlavní ústrojí a tráví celý život tím, že se v každém z těchto článků sama se sebou páří. Pokud se však omezíme na savce, najdeme u nich všechny formy pohlavního života, neuspořádanost styků, náznaky skupinového manželství, mnohoženství i monogamii; chybí pouze mnohomužství, to dovedli uskutečnit jenom lidé. Dokonce i naši nejbližší čtyřruční příbuzní projevují všechny možné rozdíly v seskupování samečků a samic; a stanovíme-li si ještě užší hranice a pozorujeme-li jenom čtyři opice podobné lidem, může nám o nich Letourneau povědět jen tolik, že tyto opice jsou brzy monogamní,

---

¹ Jak málo Bachofen pochopil, co objevil nebo spíše uhadl, dokazuje tím, že tento prapůvodní stav pojmenoval slovem heterismus. Když Řekové zavedli slovo heterismus, označovali jím styk mužů neženatých nebo mužů žijících v monogamii s neprovdanými ženami; jeho předpokladem je vždy určitá forma manželství, vně kterého k tomuto styku dochází, a zahrnuje v sobě aspoň již možnost prostituce. V jiném smyslu se tohoto slova také nikdy nepoužívalo a v tomto smyslu používám ho s Morganem i já. Bachofenovy nanejvýš významné objevy jsou všude v míře až neuvěřitelné obklopeny mystikou, protože si usmyslil, že historicky vzniklé vztahy muže a ženy pramení po každé z náboženských představ lidí, nikoli z jejich skutečných životních poměrů, (*Engelsova poznámka.*)

² *Letourneau Ch., L'évolution du mariage et de la famille. Paříž 1888. (Pozn. red.)*

brzy polygamní¹, kdežto Saussure u Giraud-Teulona tvrdí, že jsou monogamní. Také novější tvrzení Westermarckova (Dějiny lidského manželství, London 1891²) o monogamii u lidoopů daleko ještě nejsou důkazy. Zkrátka, jsou to zprávy takového druhu, že poctivý Letourneau přiznává: "Ostatně u savců není vždy souvislost mezi stupněm intelektuálního vývoje a formou pohlavního styku." A Espinas (O společnostech u zvířat, 1877³) praví přímo: "Smečka je nejvyšší společenskou skupinou, kterou můžeme u zvířat pozorovat. Skládá se, jak se zdá, z rodin, avšak již od prvopočátku jsou spolu rodina a smečka u rozporu a vyvíjejí se v obráceném poměru."

Jak ukazuje již to, co bylo řečeno shora, nevíme vlastně o rodinných a jiných společenských skupinách lidoopů nic určitého; zprávy si navzájem přímo odporují. Není také divu. Jak jsou plny rozporů a v jak velké míře vyžadují kritického zkoumání a přezkoušení i zprávy, které máme o divokých kmenech lidských! Společnosti opic lze však pozorovat ještě mnohem nesnadněji než společnosti lidské. Musíme tudíž zatím odmítnout, aby se činily jakékoli závěry z takových zcela nespolehlivých zpráv.

Naproti tomu citovaná věta Espinasova nám poskytuje lepší vodítko. Smečka a rodina se u vyšších zvířat navzájem nedoplňují, nýbrž jsou si protichůdné. Espinas vykládá velmi pěkně, jak žárlivost sameček v době říjení uvolňuje soudržnost každé smečky nebo smečku časem rozvrací. "Tam, kde je rodina těsně semknutá, tvoří se smečky jen v řídkých výjimkách. Naproti tomu tam, kde se vyskytuje volný pohlavní styk nebo polygamie, vzniká smečka takřka sama sebou ... Má-li se utvořit smečka, musí se rodinné svazky uvolnit a individuum se musí zase stát svobodným. Proto jsou organisované smečky tak vzácné u ptáků... Naproti tomu se u savců setkáváme se společnostmi do určité míry organisovanými právě proto, že tam individuum není pohlceno rodinou... Cit pospolitosti ve smečce nemůže tedy mít při svém vzniku většího nepřítele, než je cit rodinné pospolitosti. Neváhejme to vyslovit: Vyvinula-li se vyšší společenská forma než

---

¹ *Polygamie* (od řeckého poly - mnoho a genos – manželství), doslova mnohomanželství. Obvykle se tak nazývá mnohoženství. (Pozn. red.)

² *Westermarck E. A.*, The History of Human Marriage. Londýn 1891. (Pozn. red.)

³ *Espinas A.*, Des sociétés animales. Étude de psychologie comparée. Paříž 1877. (Pozn. red.)

rodina, mohlo se to stát jen proto, že pojala do sebe rodiny, které se pronikavě změnily. To však nevylučuje, aby tyto rodiny právě proto měly později možnost ustavit se znovu za okolností neskonale příznivějších." (Espinás, l. c. citováno u Giraud-Teulona, Původ rodiny a manželství, 1884¹, strany 518 a 520.)

Ukazuje se tu, že společnosti zvířat mají sice jakousi cenu, pokud se podle nich usuzuje na společnosti lidské - avšak cenu jen negativní. Vyšší obratlovci mají, pokud víme, jen dvě formy rodiny: mnohoženství nebo tvoření jednotlivých párů; v obou může být jen *jediný* dospělý samec, *jediný* manžel. Samčí žárlivost, která je zároveň poutem i hrází rodiny, vytváří rozpor mezi zvířecí rodinou a smečkou; smečka, která je vyšší formou sdružování, stává se někdy nemožnou, jindy se uvolňuje, anebo se v době říjení rozpadá, v nejpříznivějším případě jí samčí žárlivost brání v dalším vývoji. To samo stačí již na důkaz, že zvířecí rodina a lidská praspolečnost jsou věci, které se nedají srovnávat; že pralidé, kteří se propracovali nad zvířecí stav, buďto neznali rodinu vůbec, nebo znali nanejvýš takovou rodinu, jaká se u zvířat nevyskytuje. Zvíře tak bezbranné jako vyvíjející se člověk mohlo se v nepatrném počtu protlouci i v odloučenosti, v níž nejvyšší formou sdružování, je tvoření jednotlivých párů, jaké Westermarck připisuje podle zpráv lovců gorilám a šimpanzům. K tomu, aby se člověk pozdvihl nad zvířecí stav, aby se uskutečnil největší pokrok, jaký příroda zná, k tomu bylo zapotřebí dalšího činitele; obranná schopnost, které se nedostávalo jednotlivcům, musila být nahrazena spojením sil a spoluprací smečky. Z poměrů, za jakých dnes žijí lidoopi, nedal by se přechod k lidství vůbec vysvětlit; tyto opice působí spíše dojmem, jako by u nich šlo o zbloudilé pobočné linie, které pozvolna vymírají, dojísta však jsou v úpadku. To samo postačuje, abychom odmítli vyvozovat jakékoli závěry o obdobách mezi formami rodiny u nich a u pračlověka. Ta okolnost, že dospělí samci se spolu snášeli a že neznali žárlivosti, byla první podmínkou tvoření takových větších a trvalých skupin, v nichž jedině mohlo dojít k přeměně zvířete v člověka. A opravdu, kterou nejstarší, nejpůvodnější formu rodiny můžeme v dějinách nezvratně dokázat a kterou můžeme ještě dnes tu a tam studovat? Skupinové manželství, formu, ve které si navzájem náležejí celé

¹ Giraud-Teulon A., Les origines du mariage et de la famille. Ženeva 1884. (Pozn. red.)

skupiny mužů a celé skupiny žen a ve které je jen málo místa pro žárlivost. A na pozdějším vývojovém stupni se pak setkáváme s výjimečnou formou mnohomužství, které je ještě víc na šířku se všemi pocity žárlivosti, a tudíž je u zvířat neznámé. Protože však nám známé formy skupinového manželství jsou provázeny tak obzvláště spletitými podmínkami, že nezbytně nasvědčují existenci dřívějších jednodušších forem pohlavního styku, a tím konec konců existenci období neomezeného pohlavního styku, které bylo ve shodě s přechodem ze zvířecího stavu k lidství, pak nás poukazy na manželství zvířat zavádějí právě tam, odkud nás měly jednou provždy odvést.

Co to asi znamená: neomezený pohlavní styk? Že neplatily hranice zákazu, platné nyní nebo v dřívější době. Právě jsme viděli, jak padly hranice žárlivosti. Je-li co vůbec jisté, pak je to skutečnost, že žárlivost je pocit, který se vyvinul poměrně pozdě. A totéž platí o představě krvesmilstva. Nejen že bratr a sestra byli původně mužem a ženou, také pohlavní styk mezi rodiči a dětmi je ještě dnes u mnoha národů dovolen. Bancroft (Domorodá plemena na tichomořském pobřeží Severní Ameriky, 1875, sv. I. ¹) to dosvědčuje o Kaviatech při úžině Behringově, o kmeni Kadiaků u Alasky, o kmeni Tinnehů v nitru britské Severní Ameriky; Letourneau podává zprávy o téže skutečnosti u Indiánů kmene Chippewayů, u Cucusů v Chile, u Karaibů a Karenů v Zadní Indii; přitom pomlčujeme o tom, co vyprávěli staří Řekové a Římané o Parthech, Peršanech, Skythech, Hunech atd. Dokud nebylo nalezeno krvesmilstvo (a krvesmilstvo je vynálezem, a to nanejvýš cenným), nebylo v pohlavním styku mezi rodiči a dětmi nic ohavnějšího než v pohlavním styku mezi jinými osobami patřícími k rozličným generacím, a k tomu přece dochází ještě dnes i v nejšošáčtějších zemích, aniž to vzbuzuje přílišné pohoršení; dokonce i staré "panny" přes šedesát, jsou-li dost bohaté, se někdy vdávají za mladé muže kolem třicítky. Odmyslíme-li si však od nejstarších forem rodiny, které známe představy o krvesmilstvu, jež jsou s nimi spojeny - představy, které se naprosto liší od představ našich a namnoze jim přímo odporují - dospějeme ke způsobu pohlavního styku, který se nedá označit jinak než jako neomezený. Neomezený potud, že tenkrát

---

¹ Bancroft H. H., The Native Races of the Pacific Coast of North America. Vol. I-V. New York 1875-1876. (Pozn. red.)

neexistovala ještě omezení vytvořená pozdějšími mravy. Z toho však ještě neplyne, že by v každodenní praxi nezbytně musilo být vše pomícháno páté přes deváté. Nejsou nemožná dočasná spojení jednotlivých dvojic, jaká se ve většině případů vyskytují dokonce i ve skupinovém manželství. A jestliže Westermarck, který nejnověji popírá existenci takového původního stavu, označuje za manželství každý stav, za něhož obě pohlaví zůstávají spolu až do narození dítěte, pak je třeba říci, že takový druh manželství se může velmi dobře vyskytovat za stavu neomezeného pohlavního styku a nemusí být v rozporu s jeho neomezeností, to jest s tím, že neexistují meze pohlavního styku, vytvořené mravem. Westermarck ovšem vychází z názoru, že "neomezenost zahrnuje v sobě potlačení individuálních náklonností", pročez "nejpravější její formou jest prostituce". Mně se však spíše zdá, že pravěkým poměrům nelze porozumět, pokud se na ně díváme botelovými brýlemi. U skupinového manželství se k této věci ještě vrátíme.

Podle Morgana se vyvinuly z tohoto prapůvodního stavu neomezeného styku pravděpodobně velmi záhy:

1. **Rodina pokrevních příbuzných**, která je prvním stupněm rodiny. Zde jsou skupiny manželů od sebe odděleny podle generací: všichni dědové a báby uvnitř rodiny jsou navzájem vesměs muži a ženami, rovněž jejich děti, tedy otcové a matky, právě tak jako zase jejich děti vytvoří třetí kruh společných manželů, a jejich děti, pravnuci prvních, vytvoří kruh čtvrtý. V této formě rodiny jsou navzájem vyloučeni z manželských práv a povinností (jak bychom řekli) toliko předkové a potomci, rodiče a děti. Bratři a sestry, bratřanci a sestřenice prvního, druhého nebo vzdálenějšího stupně jsou navzájem všichni bratry a sestrami, a právě proto jsou si všichni i muži a ženami. Poměr bratra a sestry zahrnuje v sobě na tomto stupni vzájemný pohlavní styk.¹ Taková

---

¹ V dopise z jara r. 1882 vyjadřuje se Marx nejsilnějšími výrazy o tom, jak je v textu Wagnerových "Nibelungů" úplně zfalšován pravěk. "Kdo to kdy slyšel, aby bratr objímal sestru jako nevěstu?" Těmto Wagnerovým „bohům vilnosti“, kteří si své milostné pletky docela po moderním způsobu dělají pikantnější trochou krvesmilstva, odpovídá Marx: "V pravěku *byla*

rodina by se ve své typické podobě skládala z potomstva jedné dvojice, ve kterém by zase potomci každého jednotlivého stupně byli mezi sebou bratry a sestrami, a právě proto navzájem i muži a ženami.

Rodina pokrevních příbuzných vymřela. Ani u nejdivočejších národů, o kterých vyprávějí dějiny, se nevyskytuje dokazatelný příklad takové rodiny. Skutečnost, že musila existovat, nutí nás však uznat příbuzenská soustava havajská, platná dosud v celé Polynesii, kterážto soustava vyjadřuje ony stupně pokrevního příbuzenství, jaké mohou vzniknout jen za této formy rodiny; nutí nás, abychom uznali i celý další vývoj rodiny, který předpokládá onu formu jako nezbytný předcházející stupeň.

2. Rodina punaluanská. Byl-li první pokrok organisace v tom, že byl vyloučen vzájemný pohlavní styk rodičů s dětmi, pak druhý pokrok záležel v tom, že byl vyloučen styk mezi sestrou a bratrem. Poněvadž si zúčastněné osoby byly spíše věkem rovny, byl tento pokrok neskonale důležitější, ale také obtížnější než pokrok první. Uskutečňoval se ponenáhlu a začal pravděpodobně vyloučením pohlavního styku mezi vlastními sourozenci (to jest sourozenci s matčiny strany), zprvu v jednotlivých případech, z čehož se však postupně stávalo pravidlo (na Havaji se vyskytovaly ještě v tomto století výjimky), a skončil zákazem manželství dokonce i mezi sourozenci náležejícími k pobočné linii, to jest podle našeho označování mezi dětmi, vnuky a pravnuky

---

sestra manželkou, a bylo to mravné." (*Engelsova poznámka.*)

Jeden francouzský přítel a ctitel Wagnerův není s touto poznámkou srozuměn a podotýká, že již ve starší Eddě, o kterou se Wagner opíral, v Ógisdrece, vyčítá Loki Freje: "Před bohy objímala jsi vlastního bratra." Manželství mezi sourozenci bylo tedy již tenkrát zavržováno. Ógisdrečka je výrazem doby, kdy víra v staré mythy naprosto upadla; je to čistě lukianská posměšná píseň na bohy. Jestliže v ní Loki jako Mefisto činí Freje takovou výčitku, mluví to spíše proti Wagnerovi. Také o několik veršů dále praví Loki Niórdhrovi: "Se svou sestrou zplodil jsi (takového) syna" (vidh systur thinni gatzu slikan mög). Niórdhr není sice Asem, ale Vanem, a praví v "Ynglinga saga", že v zemi Vanů jsou manželství sourozenců obvyklá, kdežto u Asů tomu tak není. To by nasvědčovalo, že Vanové byli staršími bohy než Asové. Jisté však žije Niórdhr mezi Asy jako mezi sobě rovnými, a tak je Ógisdrečka spíše důkazem, že v době vzniku norských bájí o bozích nevzbuzovalo manželství mezi sourozenci, aspoň v bozích, ještě oškřivost. Chce-li kdo Wagnera omlouvat, učinil by snad lépe, kdyby si místo Eddy vzal na pomoc Goetha, který se v baladě o bohu a bajaděře dopouští podobné chyby, když píše o tom, jak se ženy z náboženských příčin vzdávaly mužům, a přibližuje je tak až příliš moderní prostitutci. (*Engelsova poznámka ke čtvrtému vydání.*)

sourozenců; tento vývoj je podle Morgana" skvělou ilustrací toho, jak působí princip přirozeného výběru". Je jisté, že kmeny, u nichž tento pokrok omezil sňatky mezi příbuznými, se musily vyvíjet rychleji a plněji než kmeny, u nichž manželství mezi sourozenci zůstalo pravidlem a příkazem. A jak mocně byl pocíťován účinek tohoto pokroku, nasvědčuje **gens** (rod), instituce, která z něho přímo vzešla, sahá však mnohem dále a je základem společenského řádu většiny, ne-li všech barbarských národů světa, a ze které v Řecku a v Římě přecházíme rovnou do civilisace. Každá prarodina se musila nejpозději po několika generacích rozštěpit. Podmínkou původního komunistického společného hospodaření, které panuje bez výjimky po větší část období středního barbarství, byla maximální velikost rodinného společenství, která se sice měnila podle poměrů, avšak byla na každém místě celkem určitá. Jakmile vznikla představa, že pohlavní styk mezi dětmi jedné matky je nepřístojný, musil se vliv této představy projevit při takovémto dělení starých domácích společenství a při zakládání nových (které prozatím nemusily být totožné s rodinnými skupinami). Jedna nebo několik řad sester se staly jádrem jednoho, jejich vlastní bratři jádrem druhého domácího společenství. Takto anebo podobně se z rodiny pokrevních příbuzných vyvinula forma, kterou nazývá Morgan punaluanskou rodinou. Podle havajského zvyku bylo několik sester, vlastních nebo vzdálenějších (to jest sestřenic prvního, druhého nebo dalšího stupně), společně ženami mužů jim společných, jimiž pak nesměli být jejich bratři, tito mužové se však již mezi sebou nenazývali bratry, jimiž už ani být nemusili, nýbrž punalua, což značí důvěrný druh, cosi jako asocié. Právě tak měla řada vlastních nebo vzdálenějších bratrů ve společném manželství určitý počet žen, *nebyly* to však jejich sestry, a tyto ženy si navzájem rovněž říkaly punalua. To je klasická forma rodinného útvaru, u něhož byly později možné různé obměny a jehož podstatným, příznačným rysem bylo vzájemné společenství mužů a žen uvnitř určitého rodinného kruhu, z něhož však byli vyloučeni bratři žen, a to nejprve vlastní, později také vzdálenější, a obráceně také sestry těchto mužů.

Tato forma rodiny nám nyní ukazuje s nejdokonalejší přesností stupně příbuzenství, jak je vyjadřuje americká soustava. Děti sester mé matky jsou ještě jejími dětmi, právě tak děti bratrů mého otce jsou také

jeho dětmi, a ti všichni jsou mými sourozenci; avšak děti bratrů mé matky jsou nyní jejími synovci a neteřemi, děti sester mého otce jsou jeho synovci a neteřemi, a ti všichni jsou mými bratranci a sestřenicemi. Neboť zatím co mužové sester mé matky jsou stále ještě jejími muži a rovněž ženy bratrů mého otce jsou stále ještě též jeho ženami - právně, třebaže ne vždy ve skutečnosti – klatba kterou společnost stíhala pohlavní styk mezi sourozenci, rozdělila děti sourozenců, s nimiž se až dosud nakládalo bez rozdílu jako se sourozenci, ve dvě třídy: jedni zůstávají jako dosud navzájem (vzdálenějšími) bratry a sestrami, druhé, tu děti bratra, tam děti sestry, nemohou nadále zůstat sourozenci, nemohou již mít společné rodiče, ani otce, ani matku, ani oba, a proto se tu po prvé stává nezbytnou třída synovců a neteří, bratranců a sestřenic, která by byla za dřívějšího rodinného řádu neměla smyslu. Americkou příbuzenskou soustavu, která by se zdála zhola protismyslnou za jakékoli formy rodiny, opírající se o nějaký druh monogamie, tuto soustavu punaluanská rodina rozumně vysvětluje až do nejnepatrnějších podrobností a přirozeně ji odůvodňuje. Alespoň v téže míře, v jaké byla rozšířena tato příbuzenská soustava, musila také existovat punaluanská rodina nebo nějaká podobná forma.

Zprávy o této formě rodiny, jejíž existence byla prokázána na Havaji, by se nám pravděpodobně byly dochovaly z celé Polynésie, kdyby zbožní misionáři, jako kdysi španělští mniši v Americe, byli spatřovali v takových nekřesťanských poměrech něco více než prostou "ohavnost"¹. Vypráví-li nám César o Britech, kteří tehdy byli na středním stupni barbarství, že "vždy deset nebo dvanáct jich má ženy dohromady, a to většinou bratr s bratry a rodiče s dětmi" - tedy se to dá nejlépe vysvětlit jako skupinové manželství. Matky doby barbarské nemají deset až dvanáct synů v takovém věku, aby si mohli vydržovat společné ženy, avšak v americké příbuzenské soustavě, která odpovídá punaluanské rodině, se vyskytuje mnoho bratrů, protože všichni blízcí i vzdálení mužovi bratranci jsou jeho bratry. Výraz "rodiče s dětmi"

---

¹ Stopy neuspořádaného pohlavního styku, tak zvané. "plození v bahně", o nichž Bachofen míní, že je objevil, souvisí, jak již nemůže být pochyby, „se skupinovým manželstvím." Považuje-li Bachofen tato manželství za manželství "bez zákona", pak by muž z onoho období považoval většinu nynějších manželství mezi blízkými a vzdálenými bratranci a sestřenicemi s otcovy nebo matčiny strany za krvesmilstvo, totiž za manželství mezi pokrevními sourozenci." (Marx.) (Engelsova poznámka.)

vyplýval asi z Césarova nesprávného pojmání; v této soustavě není ovšem naprosto nemožné, že by otec a syn nebo matka a dcera mohli být v téže manželské skupině, zato však je zcela nemožné, aby v ní byl otec a dcera nebo matka a syn. Rovněž lze touto nebo podobnou formou skupinového manželství nejsnáze vysvětlit zprávy Herodota a jiných starých spisovatelů o společenství žen u divokých a barbarských národů. To platí také o tom, co vypravují Watson a Kaye ("Indický lid"¹) o Tikurech v Audhu (severně od Gangu) : "Žijí pohromadě (to jest pohlavně) takřka bez rozdílu ve velkých společenstvích, a jsou-li dva lidé považováni za osoby spojené svazkem manželským, pak je to svazek jen podle jména."

Přímo z punaluanské rodiny vzešla, jak se zdá, ve velké většině případů instituce *genty* (rodu). Východiskem je ovšem také australská třídní soustava²; Australané mají rody, nemají však ještě punaluanské rodiny, nýbrž primitivní formu skupinového manželství.

U všech forem skupinového manželství je nejisté, kdo je otcem dítěte, jisté však je, kdo je jeho matkou. I když žena nazývá *všechny* děti společné rodiny svými dětmi a má k nim mateřské povinnosti, přece rozeznává své vlastní děti od ostatních. Je tedy jasné, že pokud trvá skupinové manželství, lze původ prokázat jen s *matčiny* strany, tudíž uznává se jen *ženská linie*. Tak je tomu skutečně u všech divokých národů i u národů na nižším stupni barbarství. A druhou velkou zásluhou Bachofenovou je, že to po prvé objevil. Toto výhradně uznávání posloupnosti podle matky a dědické vztahy, které se z této posloupnosti časem vyvinuly, označuje Bachofen jako mateřské právo; ponechávám toto označení pro jeho stručnost. Je však nepřipadné, neboť o právu v právnickém smyslu nelze na tomto společenském stupni ještě mluvit.

Vezmeme-li nyní z punaluanské rodiny jednu z obou vzorných skupin, totiž skupinu vlastních a vzdálenějších sester (to jest těch, které pocházejí v prvním, druhém nebo vzdálenějším stupni od vlastních sester) spolu s jejich dětmi a s jejich vlastními nebo vzdálenějšími bratry s matčiny strany (kteří, jak předpokládáme, *nejsou* jejich muži),

¹ *Watson J. F. a Kaye J. W.*, People of India. Vol. I.-VI. Londýn, 1868-1872. (Pozn. red.)

² Zde a dále jsou míněny velké manželské skupiny australských domorodců. (Pozn. red.)

pak máme přesně kruh osob, které - později jako členové rodu - se vyskytují již v prapůvodní formě této instituce. Ti všichni pocházejí od společné pramáti, a pro tento původ od ní jsou ženštití potomci mezi sebou v každé generaci sestrami. Manželé těchto sester nemohou však již být jejich bratry, tedy pocházet od této pramáti, nepatří tudíž do skupiny pokrevních příbuzných, do pozdějšího rodu; jejich děti však do této skupiny patří, protože jedině původ s matčiny strany, po přeslici, je jistý, a tudíž jedině tento původ rozhoduje. Jakmile byl zavržen pohlavní styk mezi všemi sourozenci i mezi nejuvzdálenějšími příbuznými, náležejícími k pobočné větvi s mateřské strany, změnila se také shora uvedená skupina v rod, to znamená, ustavila se jako pevný kruh pokrevních příbuzných po přeslici, kteří nesmějí mezi sebou vstupovat v manželství, a tento kruh se od nynějška stále více upevňuje i jinými společnými zařízeními rázu společenského a náboženského a odlišuje se od jiných rodů téhož kmene. O tom se zmíním obšírně až později. Zjistíme-li však, jak se rod vyvíjí nejenom nezbytně, nýbrž dokonce samozřejmě z punaluanské rodiny, je nasnadě, že můžeme takřka s jistotou předpokládat, že tato rodinná forma existovala kdysi u všech národů, u kterých lze dokázat rodová zřízení, to jest téměř u všech barbarů i kulturních národů.

Když psal Morgan svoji knihu, byly naše vědomosti o skupinovém manželství ještě velmi kusé. Něco málo se vědělo o skupinových manželstvích u Australanů, kteří byli organisováni v třídy, a kromě toho uveřejnil Morgan již roku 1871 právy, které dostal o punaluanské rodině na Havaji. Punaluanská rodina poskytla jednak dokonalé vysvětlení příbuzenské soustavy u amerických Indiánů, která byla Morganovi východiskem všeho jeho bádání; byla hotovým východiskem, z něhož se dal vyvodit mateřskoprávní rod; a konečně byla také mnohem vyšším stupněm vývoje než australské třídy. Je tedy pochopitelné, pojal-li ji Morgan jako vývojový stupeň, který nezbytně předchází párovému manželství, a měl-li za to, že byla dříve rozšířena obecně. Od té doby jsme se seznámili s mnoha jinými formami skupinového manželství a víme již, že Morgan tu zašel příliš daleko. Přesto měl štěstí, že ve své punaluanské rodině narazil na nejvyšší, klasickou formu skupinového manželství, na formu, ze které se dá nejjednodušeji vysvětlit přechod k formě vyšší.

Za nejpodstatnější obohacení našich vědomostí o skupinovém manželství děkujeme anglickému misionáři Lorimeru Fisonovi, který tuto formu rodiny studoval po léta na její klasické půdě, v Australii. Nynější stupeň vývoje našel u australských negrů v okolí Mount Gambieru v jižní Australii. U těch se celý kmen dělí ve dvě velké třídy, Kroki a Kumite. Uvnitř každé z těchto tříd je pohlavní styk přísně zapovězen; naproti tomu však je každý muž z jedné třídy rodem manželem každé ženy z druhé třídy a ona je rodem jeho manželkou. Nikoli jednotlivci, nýbrž celé skupiny jsou spolu spojeny sňatkem, třída s třídou. A co víc, nikde se nečiní výhrady pro rozdíl ve věku nebo pro určité pokrevní příbuzenství, leda pokud vyplývá z rozdělení ve dvě exogamní třídy. Krokimu je řádnou manželkou každá žena z třídy Kumite, protože však jeho vlastní dcera, jakožto dcera ženy z třídy Kumite, je podle mateřského práva rovněž ženou z třídy Kumite, je tedy manželkou každého muže z třídy Kroki, tudíž také svého otce. Právě vyličená třídni organisace tomu aspoň nebrání. Buďto tedy vznikla tato organisace v době, kdy v pohlavním styku mezi rodiči a dětmi nebylo ještě spatřováno nic hrozného - i když již lidé byli podvědomě puzeni k tomu, aby omezili pohlavní styk uvnitř rodu - a pak by třídni soustava byla vznikla přímo ze stavu neomezeného pohlavního styku. Anebo v době, kdy třídy vznikly, zakazoval již mrav styk mezi rodiči a dětmi, a pak nynější stav svědčí zpětně o rodině pokrevních příbuzných a je prvním krokem z ní. Tato druhá domněnka je pravděpodobnější. Příklady manželského styku mezi rodiči a dětmi se z Austrálie, pokud vím, neuvádějí a také za pozdější formy exogamie, již je mateřskopravní rod, předpokládá se zpravidla mlčky zákaz tohoto styku jako něco, co tu bylo již při jejím vzniku.

Soustava dvou tříd se vyskytuje kromě u Mount Gambieru v jižní Australii také dále na východ na řece Darlingu a na severovýchodě u Queenslandu a je tedy daleko rozšířena. Vylučuje toliko manželství mezi sourozenci, mezi dětmi bratrů a dětmi sester s matčiny strany, protože tyto osoby patří k téže třídě; děti sester a bratří mohou naproti tomu sňatky uzavírat. Další krok k tomu, aby se zabránilo pohlavnímu styku mezi příbuznými, nalézáme u Kamilaroiů na řece Darlingu v Novém Jižním Walesu, kde obě původní třídy jsou rozděleny ve třídy čtyři a každá z těchto čtyř tříd je rovněž celá v

manželském poměru k určité jiné třídě. Příslušníci prvních dvou tříd jsou navzájem rodem manžely; jejich děti patří do třídy třetí nebo čtvrté, podle toho, patřila-li matka k první nebo druhé třídě; děti z obou těchto tříd, které jsou mezi sebou rovněž spojeny manželským svazkem, náležejí zase do první nebo druhé třídy. Jedna generace náleží tedy vždy do první a druhé třídy, další generace pak do třídy třetí a čtvrté a ještě další generace zase do třídy první a druhé. Proto nemohou být děti sourozenců (s matčiny strany) mužem a ženou, mohou však jimi být vnuci sourozenců. Tento podivně složitý řád se stává ještě spletitějším tím, že na něj byly - později ovšem - naroubovány mateřskopravní rody, avšak do toho se tu nemůžeme pouštět. Vidíme, že znovu a znovu se projevuje snaha zabránit pohlavnímu styku, mezi blízkými příbuznými, avšak zcela spontánně a tápavě bez jasného vědomí cíle, za nímž se míří.

Skupinové manželství, které je v Australii ještě manželství tříd, hromadným manželským stavem celé třídy mužů, která je často rozptýlena po celé pevnině, s třídou žen, která je právě tak daleko rozšířena, toto skupinové manželství nevypadá zblízka, tak hrůzně, jak si to představuje fantazie šosáků, zvyklá na to, jak to chodí v bordelech. Naopak, trvalo to dlouhá léta, než byla jeho existence i jen vytušena, a také v nejnovější době se jeho existence zase popírá. Povrchnímu pozorovateli se toto skupinové manželství jeví jako volné monogamní manželství a místy jako mnohoženství s občasnou nevěrou. Je potřebí vynaložit na to celá léta, jako učinili Fison a Howitt, aby byl v těchto manželských poměrech, které jsou v praxi obyčejnému Evropanu dosti povědomé, objeven zákon, kterým se řídí, zákon, podle něhož cizí australský negr, i když se vzdálí na tisíce kilometrů od domova a je mezi lidmi, jejichž řeči nerozumí, zhusta v každém táboře, u každého kmene nalézá ženy, které bez zdráhání a beze zloby jsou mu po vůli, zákon, podle něhož ten, kdo má několik žen, postupuje některou z nich na noc svému hostu. Tam, kde Evropan spatřuje nemravnost a nezákonnost, vládne ve skutečnosti přísný zákon. Ženy náležejí do cizincovy manželské třídy, a jsou proto rodem jeho manželkami; tentýž mravní zákon, který je oba na sebe odkazuje, zakazuje zároveň pod trestem klatby každý styk mimo manželské třídy, které k sobě patří. I

tam, kde se ženy získávají loupeží, jak se často děje a jak je v mnohých krajích pravidlem, zachovává se bedlivě zákon tříd.

Při loupení žen se ostatně již ukazuje stopa přechodu k monogamnímu manželství, aspoň v podobě manželství párového: když mladý muž s pomocí svých přátel uloupí nebo unese dívku, tu s ní obcují pohlavně všichni jeden po druhém, je však potom považována za manželku mladého muže, který nastrojil únos. A naopak, uprchne-li uloupená žena muži a polapí-li ji jiný, stane se ženou tohoto muže a první muž pozbude na ni práva. Vedle skupinového manželství, které obecně trvá dále, i uvnitř něho se tedy tvoří výlučné vztahy, dvojice spojené spolu na delší nebo kratší dobu, a vedle toho mnohoženství, pročež i tady počíná skupinové manželství odumírat a zbývá jen otázka, co pod evropským vlivem zmizí s jevišťe dřív: zda skupinové manželství nebo australští negři, kteří v něm žijí.

Manželství celých tříd, jak existuje v Australii, je dojísta velmi nízkou a prapůvodní formou skupinového manželství, kdežto punaluanská rodina je, pokud víme, nejvyšším stupněm jeho vývoje. Prvé je, jak se zdá, formou, která je ve shodě se stavem společnosti potulujících se dívochů, druhá předpokládá již poměrně pevné usídlení komunistických společenství a vede přímo k nejbližšímu vyššímu stupni vývoje. Mezi oběma najdeme jistě ještě některé mezistupně; tady je pole pro bádání, k němuž byl toliko otevřen přístup, na které se teprve sotva vkročilo.

3. Párová rodina. K jakémusi sdružování ve dvojice na kratší nebo delší dobu docházelo již za skupinového manželství nebo ještě dřív; muž měl hlavní ženu (stěží se ještě dá říci oblíbenou ženu) mezi mnoha ženami a byl jí mezi jinými hlavním manželem. Tato okolnost nemálo přispěla ke zmatení misionářů, kteří skupinové manželství pokládají tu za neomezené společenství žen, tu za cizoložství čistě podle libovůle. Takové zvykem vytvářené sdružování ve dvojice se však musilo tím víc upevňovat, čím víc se tvořil rod a čím četnější byly třídy "bratří" a "sester", mezi nimiž sňatek již nebyl možný. Popud, který dal rod k tomu, aby se zabránilo sňatkům mezi pokrevními příbuznými, působil ještě dále. A tak shledáváme, že u Irokesů a u většiny ostatních Indiánů na nejnižším stupni barbarství je zakázáno manželství mezi všemi

pokrevními příbuznými, které jejich soustava vypočítává, a těch je několik set druhů. Tím se stupňovala složitost záповědí uzavírat manželství a skupinová manželství se tak stávala stále nemožnějšími; byla nahrazena párovou rodinou. Na tomto stupni žijí spolu jeden muž s jednou ženou, přitom však zůstává mnohoženství a příležitostná nevěra právem mužů, i když se mnohoženství také z hospodářských důvodů vyskytuje jen zřídka, avšak od žen se požaduje namnoze po dobu, co trvá společné žití, nejpřísnější věrnost a jejich cizoložství se krutě trestá. Manželský svazek může však každý z nich snadno rozvázat a děti náležejí tak jako dříve jedině matce.

Také při tomto stále postupujícím vylučování sňatku mezi pokrevními příbuznými působí přirozený výběr. Morgan to vyjadřuje těmito slovy: "Z manželství mezi rody, které nejsou spolu pokrevně spřízněny, vzniká rasa silnější tělesně i duševně smísily se dva kmeny, které jsou na vzestupu, a nové lebky a mozky rostly, až obsáhly schopnosti obou." Takto musily kmeny s rodovou soustavou nabýt vrchu nad kmeny zaostalými anebo vléci je svým příkladem za sebou.

Vývoj rodiny v prehistorii záležel tudíž v tom, že kruh osob, v němž trvalo mezi oběma pohlavími manželské společenství a který původně zahrnoval v sobě celý kmen, se ustavičně úžil. Neustálým vylučováním zprvu bližších, pak stále vzdálenějších příbuzných, nakonec již i osob jenom přiřazených, stává se konečně skupinové manželství jakéhokoli druhu prakticky nemožným a zbude jen jediná, zatím ještě jen volně spojená dvojice, molekula, po jejímž rozkladu by manželství vůbec přestalo existovat. Již z toho je patrné, jak málo měla co činit se vznikem monogamního manželství individuální pohlavní láska v dnešním slova smyslu. Ještě více to dokazuje praxe všech národů, které jsou na tomto stupni. Zatím co za dřívějších forem rodiny muži neměli nikdy nouzi o ženy, naopak měli jich spíše víc než dosti, staly se nyní ženy vzácnými a hledanými. Proto také s párovým manželstvím počíná loupení a kupování žen, daleko rozšířené *příznaky*, avšak zatím nic víc než příznaky mnohem hlouběji tkvějící změny, která nastala; z těchto příznaků, pouhých to metod, jak si opatřit ženy, vybájl však pedantský Skot MacLennan "únosové manželství" a "kupní manželství" jakožto zvláštní třídy rodin. Ani jinak není u amerických Indiánů a jinde (na stejném stupni) uzavírání sňatku věcí zúčastněných

osob, kterých se často nikdo neptá, nýbrž věci jejich matek. Tak dochází často k zasnoubení osob, které se spolu vůbec neznají a dovědí se o uzavření smlouvy teprve, když nastane doba svatby. Před svatbou dává ženich nevěstiným rodovým příbuzným (tedy jejím příbuzným s matčiny strany, nikoli otci a jeho příbuzenstvu) dary, které se považují za úplatu za postoupení dívky. Zachce-li se kterémukoli z obou manželů, může být manželství rozloučeno; ponenáhlu se však u mnoha kmenů, na příklad u Irokesů, vyvinul ve veřejném mínění odpor proti takovým rozlukám; dojde-li ke sporům, snaží se rodoví příbuzní obou stran prostředkovat, a teprve když to selže, dojde k rozluce, při které děti zůstanou ženě a po které každá strana má na vůli vstoupit do nového manželství.

Párová rodina, která je sama příliš slabá a nestálá, aby činila vedení vlastní domácnosti věci potřebnou nebo i jen žádoucí, naprosto neruší komunistické vedení domácnosti zděděné z doby dřívější. Komunistická domácnost znamená však vládu žen v domě i výhradní uznávání vlastní matky, poněvadž není možné bezpečně znát vlastního otce, a znamená rovněž, že ženy, to jest matky, jsou ve velké vážnosti. Představa, že žena byla na počátku společnosti otrokyní muže, je jednou z nejnesmyslnějších představ, které byly převzaty z osvícenství osmnáctého století. U všech dívochů a u všech barbarů nejnižšího a středního stupně, zčásti ještě i nejvyššího stupně, má žena nejenom svobodné, nýbrž i nanejvýš vážené postavení. Cím je ještě v párovém manželství, o tom nechť podá svědectví Artur Wright, který byl dlouhá léta misionářem u irokeského kmene Seneků: "Co se týče jejich rodin v době, kdy obývali ještě staré dlouhé domy (komunistické domácnosti několika rodin) ..., převládal tam vždy jeden klan (gens, rod), a ženy si braly muže z jiných klanů (rodů)... Obyčejně poroučely v domě ženy; zásoby byly společné, běda však nešťastnému manželů nebo milenci, který byl příliš líný nebo nemotorný a nepřispíval svým podílem ke společným zásobám. Bez ohledu na to, kolik měl v domě dětí nebo kolik vlastnil jmění, mohl každou chvíli očekávat rozkaz, aby si svázal ranec a klidil se odtamtud. A nesměl se ani pokusit stavět se na odpor; půda v domě se mu stala příliš horkou a nezbylo mu než vrátit se k vlastnímu klanu (rodu) nebo, což se stávalo nejčastěji, vstoupit v nové manželství v některém jiném klanu. Ženy měly velikou moc v klanu

(rodu) a také všude jinde. Nic jim nevadilo, sesadily-li příležitostně náčelníka a degradovaly ho na prostého bojovníka." - Komunistická domácnost, v níž ženy většinou nebo vesměs náležejí k témuž rodu, kdežto muži patří k různým rodům, je věčným základem nadvlády žen, která byla v pravěku obecně rozšířena; také tuto nadvládu objevil Bachofen, což je jeho třetí zásluhou. Dodávám ještě, že tomu, co bylo řečeno, v ničem neodporují zprávy cestovatelů a misionářů o tom, jaká nesmírná práce se ukládá ženám u divochů a barbarů. Dělnice mezi oběma pohlavími vyplývá ze zcela jiných příčin než z postavení ženy ve společnosti. Národy, u kterých ženy musí pracovat mnohem víc, než jim podle našich představ přísluší, mají k ženám často mnohem více opravdové úcty nežli naši Evropané. Civilisovaná dáma, na oko zahrnovaná dvořením a odcizená vši skutečné práci, má společenské postavení neskonale nižší než těžce pracující žena doby barbarské, která byla ve svém národě uznávána za skutečnou dámu (lady, frowa, Frau = vládkyně) a také jí svou povahou byla.

Zda párové manželství zatlačilo dnes v Americe skupinové manželství úplně, to musí rozhodnout bližší průzkum národů severozápadní, a zejména Jižní Ameriky, kteřížto národové jsou ještě na nejvyšším stupni divoštství. O těchto národech se vypráví tolik všelijakých příkladů pohlavní nevázanosti, že se sotva dá předpokládat, že by u nich bylo staré skupinové manželství nadobro překonáno. Nepochybně tam ještě všechny jeho stopy nevymizely. Nejméně u čtyřiceti severoamerických kmenů má muž, který se ožení s nejstarší sestrou, právo pojmout za manželky také všechny její sestry, jakmile dosáhnou potřebného věku: je to pozůstatek zřízení, kdy celá řada sester měla společného muže. A o obyvatelích poloostrova kalifornského (nejvyšší stupeň divoštství) vypráví Bancroft, že mají slavnosti, k nimž se schází několik kmenů a kde je volnost pohlavního obcování. Jsou to zřejmě rody, které těmito slavnostmi uchovávají nejasnou upomínku na doby, kdy ženy jednoho rodu měly společně za manželky všechny muže jiného rodu a naopak. Stejný mrav panuje také v Australii. U některých národů se stává, že starší mužové, náčelníci a kouzelníci-kněží vykořisťují společenství žen ve svůj prospěch a že získávají monopolní právo na většinu žen; zato však musí při některých slavnostech a při velkých shromážděních lidu dopustit, aby staré společenství zase ožilo,

a dovolit svým ženám, aby se poveselily s mladými muži. Četné příklady takových pravidelně se opakujících saturnalií¹, při nichž dochází nakrátko k starému neomezenému pohlavnímu styku, uvádí Westermarck na str. 28/29 u Hoů, Santalů, Pandžů a Kotarů v Indii, u některých afrických národů atd. Westermarck z toho ku podivu vyvozuje, že jsou to zbytky doby říjení, společného pračlověku i zvířatům, a nikoli pozůstatky skupinového manželství, jehož existenci popírá.

Dospíváme tu ke čtvrtému velkému Bachofenovu objevu, k objevení velmi rozšířené přechodné formy mezi skupinovým manželstvím a sdružováním ve dvojice. To, co Bachofen vyličuje jako pokutu za porušení starých příkázání bohů, pokání, kterým si žena vykupuje právo na cudnost, je ve skutečnosti jen mystickým výrazem pro pokání, kterým se žena vykupuje ze starého mužského společenství a nabývá práva oddávat se *jedinému* muži. Toto pokání záleží v tom, že se žena musí v omezené míře oddávat všem; babylonské ženy se musily jednou do roka takto oddávat mužům v chrámu Mylitty²; jiní národové v přední Asii posílali své dívky na léta do Anaitina chrámu³, kde se dříve, než se směly provdat, oddávaly volné lásce s milenci, které si samy zvolily; podobné nábožensky zastřené zvyky jsou společné takřka všem asijským národům mezi Středozezemním mořem a Gangem. Smírná oběť za vykoupení se postupem času stává stále lehčí, jak poznamenává již Bachofen: "Nabízení žen, opakující se každého roku, nahrazeno jediným aktem, po heterismu matron následuje heterismus dívek, místo aby se žena obětovala v době manželství, obětuje se teď před sňatkem a není již ponechávána všem mužům bez výběru, nýbrž jen určitým osobám." (Mateřské právo⁴, str. XIX.) U jiných národů chybí tato náboženská rouška; u některých z nich - jako u Thráků, Keltů atd. ve starověku, u mnohých praobyvatelů Indie, u národů malajských, u obyvatelů jihomořských ostrovů a u četných amerických Indiánů podnes --mají ženy až do provdání největší pohlavní volnost. Tak je tomu zejména skoro všude v Jižní Americe, což může dosvědčit každý,

¹ *Saturnalie* (od jména římského boha Saturna) - starořímské slavnosti na oslavu skončení zemědělských prací. (Pozn. red.)

² *Mylitta* - babylonská bohyně lásky. (Pozn. překl.)

³ *Anaitis* - staroiránská bohyně lásky. (Pozn. překl.)

⁴ *Bachofen J. J.*, *Das Mutterrecht*. Stuttgart 1861. (Pozn. red.)

kdo se dostal trochu do vnitrozemí. Agassiz vykládá v knize "Cesta po Brazílii" (Boston a New York, 1886 ¹, str. 266), o bohaté rodině indiánského původu. Když se seznámil s dcerou, ptal se po jejím otci v domnění, že jím je matčin manžel, který bojoval jako důstojník ve válce proti Paraguay. Avšak matka mu odpověděla s úsměvem: - naô tem pai, he filha da fortuna - nemá otce, je děckem náhody. "Takto hovoří bez studu a příhany o svých nemanželských dětech indiánské a poloindiánské ženy po každé; a není to ani tak neobvyklé, spíše se zdá výjimkou opak. Děti... znají často jen svou matku, neboť té připadá všechna starost a odpovědnost; o otci nevědí nic; ženy také, jak se zdá, ani nenapadne, že by ony nebo jejich děti měly na něho nějaký nárok." To, co u nich civilisovanému člověku připadá podivné, je podle mateřského práva a ve skupinovém manželství prostě pravidlem.

U jiných národů si zase osobují ženichovi přátelé a příbuzní nebo sami svatební hosté při svatbě starobylé právo na nevěstu, a ženich přijde na řadu až naposledy; tak tomu bylo na Baleárech a u afrických Augilerů ve starověku, tak je tomu u Bareů v Habeši podnes. U jiných zase nějaká úřední osoba, náčelník kmene nebo rodu, kazik, šaman, kněz, kníže nebo jak ho nazývají, zastupuje společenství a vykonává na nevěstě právo první noci. Přes všechno novoromantické omývání existuje toto *ius primae noctis*² jako zbytek skupinového manželství ještě dnes u většiny obyvatelů Aljašky (Bancroft: *Domorodé rasy*, I., 81), u Tahuů v severním Mexiku (tamtéž str. 584) i u jiných národů; a existovalo po celý středověk aspoň v zemích původně keltských, kde se dochovalo přímo ze skupinového manželství, na příklad v Aragonii. V Kastilii nebyl sedlák nikdy nevolníkem, kdežto v Aragonii vládlo nejhanebnější nevolnictví až do dekretu Ferdinanda Katolického z roku 1486. V tomto aktu se praví: "Rozsuzujeme a prohlašujeme, že pánové vpředu uvedení (*senyors, baroni*) ... nemají také, když se sedlák žení, první noc s jeho ženou spátí anebo na znamení svého panství ve svatební noci, když si žena lehla do postele, postel nebo zmíněnou ženu překračovati; také nemají zmínění pánové dcer nebo synů proti jejich

---

¹ *Agassiz L., A Journey in Brazil. Boston 1886. (Pozn. red.)*

² *ius primae noctis - právo první noci. (Pozn. překl.)*

vůli za úplatu nebo bez ní používati." (Citováno s katalánského originálu u Sugenhaima, *Nevolnictví, Petrohrad 1861*³, str. 35.)

Bachofen má také naprosto pravdu, tvrdí-li šmahem, že přechod od toho, co nazývá "heterismem" nebo "přelozemím v bahně", k monogamii nastal v podstatě zásluhou žen. Čím více s rozvojem hospodářských podmínek života, tudíž s podkopáváním prvotního komunismu a se vzrůstající hustotou obyvatelstva pozbývaly od dřívějšíka zděděné poměry mezi oběma pohlavími svého přirozeného prapůvodního a naivního rázu, tím více připadaly asi ženám ponižující a tísnivé, tím naléhavěji toužily asi ženy jako po vysvobození, aby měly právo na cudnost a na dočasné nebo trvalé manželství s jedním mužem. Od mužů nemohl tento pokrok vzejít již proto, že je vůbec nikdy do dneška nenapadlo, aby se zřekli příjemností skutečného skupinového manželství. Teprve když ženy způsobily přechod k párovému manželství, mohli muži zavést přísnou monogamii, ovšem jen pro ženy.

Párová rodina vznikla na rozhraní mezi divoštstvím a barbarstvím, většinou již na nejvyšším stupni divoštství, tu a tam teprve na nejnižším stupni barbarství. Je nejcharakterističtější rodinnou formou pro barbarství, tak jako je ji skupinové manželství pro divoštství a monogamie pro civilizaci. K tomu, aby se mohla vyvíjet dále k pevné monogamii, bylo zapotřebí jiných příčin, nežli byly příčiny, jejichž působení jsme dosud poznali. Vznikem dvojice byla již skupina zmenšena na svou nejnižší jednotku, na molekulu o dvou atomech: o jednom muži a jedné ženě. Přirozený výběr dokončil své dílo tím, že stále vylučoval další osoby z pohlavního společenství. V tomto směru nezbylo již nic, co by mohl ještě vykonat. Kdyby tedy nebyly počaly působit nové společenské hnací síly, pak nebylo důvodu, proč by měla vzniknout z párové rodiny nová rodinná forma. Avšak tyto hnací síly působit počaly.

Opustíme nyní Ameriku, klasickou zemi párové rodiny. Žádný náznak nenasvědčuje, že by se tam vyvíjela vyšší forma rodiny a že by

---

³ *Sugenheim S.*, *Geschichte der Aufhebung der Leibeigenschaft und Hörigkeit in Europa bis an die Mitte des neunzehnten Jahrhunderts.* St. Petersburg 1861 (Dějiny zrušení nevolnictví a poddanství v Evropě až do poloviny XIX. století). (*Pozn. red.*)

tam někde před objevením a dobytím Ameriky byla kdy existovala pevná monogamie. Jinak tomu bylo ve starém světě.

Zde se ochočení domácích zvířat a chov stád staly dosud netušeným zdrojem bohatství a vytvořily zcela nové společenské poměry. Až do nejnižšího stupně barbarství se stálé bohatství skládalo takřka jen z domu, oděvu, hrubých šperků a nástrojů na získání a úpravu potravin: z člunu, zbraní a nejprostšího domácího náradí. Potravu bylo třeba opatřovat den co den znovu. Postupující pastýřští národové - Arijci v indické oblasti Pětiríčí a Gangu, právě tak jako ve stepích při Oxu a Jaxartu¹, kteréžto stepi tehdy ještě oplývaly vodou, Semité při Eufratu a Tigridu - získali nyní ve stádech kaní, velbloudů, oslů, hovězího dobytka, ovcí, koz a prasat majetek, který vyžadoval jen dozoru a zcela prosté péče, aby se množil v počtu stále rostoucím a aby poskytoval hojnost mléčné a masité potravy. Všechny dřívější prostředky k opatřování potravy ustoupily do pozadí; lov, který byl dříve nezbytností, stal se nyní přepychem.

Komu však patřilo toto nové bohatství? Není pochyby, že původně náleželo rodu. Avšak již velmi brzy se zajisté vyvinulo soukromé vlastnictví těchto stád. Nesnadno říci, náležela-li podle názoru autora tak zvané první knihy Mojžíšovy otcí Abrahamovi jeho stáda mocí jeho vlastního práva jako náčelníka rodiny, nebo proto, že byl vskutku dědičným náčelníkem rodu. Jisté je jen, že si ho nesmíme představovat jako vlastníka v moderním slova smyslu. A dále je jisté, že na prahu dějin, o nichž jsou doklady, se všude již setkáváme se stády jako se zvláštním majetkem náčelníků rodin právě tak, jako jsou jím umělecké výrobky doby barbarské, kovové náradí, přepychové předměty a konečně i lidský dobytek - otroci.

Neboť v té době bylo vynalezeno také otroctví. Pro barbary nejnižšího stupně neměl otrok cenu. Proto také američtí Indiáni zacházeli s přemoženými nepřáteli docela jinak, než jak se to dělo na stupni vyšším. Muže pobíjeli, anebo je přijímali jako bratry do vítězného kmene; ženy pojímali za manželky, nebo je i s dětmi, které ponechali na živu, rovněž adoptovali. Lidská pracovní síla neposkytuje

---

¹ Dnešní Amu-Darja a Syr-Darja. (Pozn. překl.)

na tomto stupni ještě žádný přebytek nad náklady potřebné k jejímu udržování, přebytek, který by zasluhoval pozornosti. Zavedením chovu dobytka, zpracování kovů, tkaní a konečně i orby nastala změna. Tak jako manželky, které bylo dříve tak snadno si opatřit, nabyly nyní směnné hodnoty a byly kupovány, právě tak se dalo i s pracovními silami, zvláště od té doby, co stáda natrvalo přešla do majetku rodin. Rodina se nerozmnožovala tak rychle jako dobytek. Bylo potřeba většího počtu lidí, aby dobytek hlídali; k tomu mohli použít nepřítel zajatého ve válce, a ten mohl být mimo to právě tak dále pěstován jako dobytek.

Taková bohatství, jakmile přešla do soukromého majetku rodin a rychle se tam rozmnožila, zasadila těžkou ránu společnosti založené na párovém manželství a mateřskoprávním rodu. Párové manželství uvedlo do rodiny nového činitele. Vedle vlastní matky postavilo prokázaně pravého vlastního otce, jehož otcovství bylo pravděpodobně lépe prokázáno, než je tomu u leckterého otce za našich časů. Podle tehdejší dělby práce v rodině náleželo muži opatřovat potravu i k tomu potřebné pracovní prostředky, které byly proto také jeho vlastnictvím; došlo-li k rozvodu, odnesl si je, tak jako si žena ponechávala své domácí náradí. Podle obyčeje tehdejší společnosti byl tedy muž také vlastníkem nového zdroje obživy, dobytka, a později i nového pracovního prostředku, otroků. Podle obyčeje této společnosti nesměly však jeho děti po něm dědit, neboť tu se věc měla takto:

Podle mateřského práva totiž, dokud byl původ určován toliko po přeslici, a podle původních dědických zvyklostí v rodu, dědili z počátku rodoví příbuzní, po svém zemřelém rodovém druhovi. Majetek musil zůstat v rodu. Protože předměty, o které šlo, neměly valný význam, přecházela jmění v praxi asi odjakživa na nejbližší rodové příbuzné, tedy na pokrevní příbuzné s matčiny strany. Děti zemřelého muže nepatřily však k jeho rodu, nýbrž k rodu své matky; dědily po ní z počátku s ostatními matčinými pokrevními příbuznými, později snad před ostatními; avšak po svém otci dědit nemohly, protože nepatřily k jeho rodu, v němž musilo jeho jmění zůstat. Zemřel-li majitel stád, přecházela tedy jeho stáda nejdříve na jeho bratry a sestry a na děti jeho sester nebo na potomstvo sester jeho matky. Jeho vlastní děti byly však z dědění vyloučeny.

Tou měrou tedy, jak rostlo bohatství, dodávalo toto bohatství jednak muži významnějšího postavení v rodině, nežli měla žena, jednak pudilo muže k tomu, aby tohoto posíleného postavení využili a zvrátili tradiční dědickou posloupnost ve prospěch svých dětí. Nebylo to však možné, pokud platil původ podle mateřského práva. Ten tedy bylo zapotřebí zvrátit a také zvrácen byl. Nebylo to tak těžké, jak se nám dnes zdá. Neboť tato revoluce - jedna z nejpronikavějších, jaké lidé zažili - se nemusila dotknout ani jediného z žijících členů rodu. Všichni jeho příslušníci mohli zůstat tím, čím byli dříve. Stačilo prosté usnesení, že napříště mají potomci mužských členů zůstat v rodu, kdežto potomci ženských členů mají být z rodu vyloučeni a přejít do rodu svého otce. Tím bylo zvráceno určování původu po přeslici i mateřské právo dědické a nastolen původ po meči a otcovské právo dědické. Jak a kdy se tato revoluce u kulturních národů udála, o tom nevíme nic. Spadá úplně do doby předdějinné. Avšak skutečnost, že se udála, je víc než dosti dokázána hojnými stopami mateřského práva, které nasbíral zejména Bachofen; jak snadno probíhala, vidíme na četných indiánských kmenech, kde k ní došlo teprve nedávno a kde teprve probíhá, jednak pod vlivem vzrůstajícího bohatství a změněného způsobu života (přesídlení z lesů do prerie), jednak pod morálním vlivem civilizace a misionářů. Z osmi kmenů na řece Missouri šest jich určuje původ a dědickou posloupnost podle mužů, dva z nich však ještě podle žen. U Shawneeů, Miamiů a Delawarů se ujal zvyk dávat dětem rodové jméno otceva rodu a tak je do něho převádět, aby mohly dědit po otci. "Hle, člověku vrozená záliba v kasuistice, která mění věci tím, že mění jejich jména! A hledá skryté místo, kde by se v mezích tradice mohla tato tradice rozbít, dává-li k tomu přímý zájem dostatečný popud." (Marx.)

Z toho povstal nesmírný zmatek, který mohl být urovnán a také zčásti byl urovnán jen tím, že se přešlo k otcovskému právu. "To byl, zdá se, vůbec nejpřirozenější přechod." (Marx.) O tom co nám dovedou povědět srovnávací právníci o způsobu, jakým tento přechod probíhal u kulturních národů starého světa - jsou to ovšem takřka jen hypotheses - o

tom srovnání knihu, kterou napsal M. Kovalevskij, *Nárys původu a vývoje rodiny a vlastnictví*, Stockholm 1890¹.

Zvrácení mateřského práva bylo světodějnou porážkou ženského pohlaví. Muž se uchopil kormidla také doma, žena byla zbavena své důstojnosti, porobena, stala se otrokyní jeho žádosti a pouhým nástrojem na rození dětí. Toto ponížené postavení ženy, jak se nezastřeně projevuje u Řeků doby herojské a ještě víc doby klasické, bylo postupně zkrášlováno a pokrytecky zastíráno, místy také odíváno do mírnější formy; zrušeno však nebylo.

První účinky nově zřízené samovlády mužů se projevují v přechodné formě patriarchální rodiny, která se nyní vynořuje. To, čím se hlavně vyznačuje, není mnohoženství, o němž se zmíním později, nýbrž je to "zorganizování určitého počtu svobodných a nesvobodných osob v jednu rodinu pod otcovskou mocí hlavy rodiny. V semitské formě žije hlava rodiny v mnohoženství, nesvobodní mají ženu a děti a účelem celé organizace je opatrování stád na určitém ohraničeném území". Nejpodstatnější věcí je začlenění nesvobodných a otcovská moc; proto je římská rodina dokonalým typem této rodinné formy. Slovo familia neznamená původně ideál dnešního šosáka, v němž se k sobě pojí sentimentalita a domácí hádky; u Římanů se z počátku dokonce ani nevztahuje na oba manžely a jejich děti; nýbrž jedině na otroky. Domácí otrok se nazývá famulus a familia je souhrn otroků náležejících jednomu muži. Ještě za doby Gajovy bývala familia, id est patrimonium (to jest dědictví), věcí, o níž se činilo poslední pořízení. Tento výraz vynalezli Římané, aby jím označili nový společenský organismus, jehož hlava měla ženu, děti a určitý počet otroků pod římskou otcovskou mocí, s právem nad životem a smrtí všech. "Toto slovo není tedy starší než železem opancěřovaná rodinná soustava latinských kmenů, která vznikla po zavedení orby a zákonitého otroctví a po tom, když se arijští Italové odloučili od Řeků." Marx k tomu dodává: „Moderní rodina má v sobě zárodek nejen otroctví (servitus), nýbrž i nevolnictví, protože má od prvopočátku vztah ke službám v

---

¹ *Kovalevskij M.*, *Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété*. Stockholm 1890. (*Pozn. red.*)

zemědělství. Obsahuje v sobě v *malém* všechny protiklady, které se později do široka rozvíjejí ve společnosti a v jejím státě."

Taková forma rodiny je na přechodu od párového manželství k monogamii. Proto, aby byla zabezpečena ženina věrnost, tedy vlastně původ dětí od otce, je žena bez výhrady vydána moci mužově: zabije-li ji, vykoná tím jen své právo.

S patriarchální rodinou vstupujeme do oblasti psaných dějin, a tím i do oblasti, kde nám může značně pomoci srovnávací právní věda. A vskutku nám tu přinesla podstatný pokrok. Maximu Kovalevskému (Tableau etc. de la famille et de la propriété, Stockholm 1890, str. 60-100) děkujeme za důkaz, že patriarchální domácí společenství, jaké nalézáme podnes u Srbů a Bulharů pod jménem zadruga (v překladu asi tolik co sdružení, družstvo) nebo bratstvo (bratrstvo) a v obměněné formě u východních národů, bylo přechodným stupněm mezi mateřskoprávní rodinou, která se vyvinula ze skupinového manželství, a mezi monogamní rodinou moderního světa. Alespoň u kulturních národů starého světa, u Arijců a Semitů, je to, jak se zdá, dokázáno.

Jihoslovanská zadruga je nejlepším dosud živým příkladem takového rodinného společenství. Zahrnuje v sobě několik generací potomků téhož otce i jejich ženy, a ti všichni bydlí pospolu na jednom dvorci, obdělávají společně svá pole, živí a šatí se ze společných zásob a náleží jim dohromady přebytek toho, co vytěží. Nejvyšším správcem společenství je pán domu (domačín), který je zastupuje navenek, který smí zcizovat drobnější předměty, spravuje pokladnu a je odpovědný za ni i za řádný chod hospodářství. Je volen a nemusí být ani nejstarší z nich. Ženy i jejich práce řídí paní domu (domačica), kterou bývá zpravidla domačinova manželka. Ta má také významné, často rozhodující slovo při výběru ženichů dívkám. Nejvyšší moc je však v rukou rodinné rady, která je shromážděním všech dospělých příslušníků zadrugy, žen i mužů. Tomuto shromáždění skládá pán domu účty; shromáždění činí svými usneseními rozhodnutí, vykonává soudnictví nad členy, usnází se o významnějších koupích a prodejích, zvláště jde-li o pozemky atd.

Je tomu teprve asi deset let, co je prokázána existence takových rodinných společenství také v Rusku; nyní se obecně uznává, že jsou v

ruských lidových zvyčích zakořeněna právě tak, jako obščina neboli vesnické společenství. Objevují se v nejstarším ruském zákoníku, v Pravdě Jaroslavově, pod stejným názvem (vervj) jako v zákonech dalmatských a dají se dokázat i z polských a českých dějinných pramenů.

Také u Němců nebyla podle Heusslera (Instituce německého práva¹) původně hospodářskou jednotkou jednotlivá rodina v moderním smyslu, nýbrž "domácí společenství", které se skládá z několika generací, po případě z jednotlivých rodin, a k němuž mimo to často náleží dosti nesvobodných osob. Také římská rodina se odvozuje od tohoto typu, a proto se v poslední době popírá neomezená moc otce rodiny i naprostá bezprávnost ostatních členů rodiny vůči němu. U Keltů v Irsku existovala prý rovněž podobná rodinná společenství; ve Francii se udržela v Nivernais pod jménem parçonneries až do francouzské revoluce a ve Franche-Comté ještě podnes zcela nevymizela. V krajině louhanské (Saône et Loire) lze spatřit velké selské domy se společným, vysokým, až ke střeše dosahujícím ústředním sálem, kolem něhož jsou ložnice, do nichž se vstupuje po šesti až osmi schodech a v nichž bydlí několik generací téže rodiny.

O domácím společenství se společným obděláváním půdy, existujícím v Indii, se zmiňuje již Nearchos za doby Alexandra Velikého; toto společenství trvá v téže krajině, v Pandžabu a po celém severozápadě země ještě dnes. Na Kavkaze se podařilo je dokázat samotnému Kovalevskému. V Alžíru existuje ještě u Kabyků. Dokonce prý se vyskytlo i v Americe a spatřují je v "calpullis",² jež popisuje Zurita ve starém Mexiku; naproti tomu Cunow (Ausland [Cizina], 1890, č. 42-44) celkem jasně dokázal, že v Peru v době jeho dobytí existovalo zřízení jakési marky (při čemž se tam marka ku podivu nazývala marca), ve které se obdělávaná půda periodicky rozdělovala, takže byla obdělávána jednotlivými hospodáři.

Bud' jak bud' nabývá však patriarchální domácí společenství se společným vlastnictvím a společným obděláváním půdy nyní docela

---

¹ Heussler A., Institutionen des deutschen Rechts. Bd. I.- II. Leipzig 1885-1856. (Pozn. red.)

² Calpullis - rodinná společenství Aztéků. (Pozn. red.)

jiného významu, než jaký mělo dosud. Nemůžeme již pochybovat o důležité úloze, kterou mělo u kulturních národů i u mnoha jiných národů starého světa na přechodu od mateřskoprávní rodiny k rodině monogamní. V dalším výkladu se vrátíme k závěru, k němuž potom dospívá Kovalevskij, že i toto společenství bylo přechodným stupněm, ze kterého se vyvinulo vesnické společenství nebo markovní společenství s individuálním obděláváním půdy a zprvu s periodickým rozdělováním, později s konečným rozdělením orné půdy i luk.

Pokud jde o rodinný život uvnitř těchto domácích společenství, dlužno poznamenat, že alespoň v Rusku se o otci domu šíří, že velmi zneužívá svého postavení vůči mladším ženám ve společenství, zejména vůči svým snachám, a že si z nich často dělá harém; ruské lidové písně hovoří o tom dosti výmluvně.

Než přejdeme k monogamii, která se rychle vyvíjela po pádu mateřského práva, povíme ještě několik slov o mnohoženství a mnohomužství. Obě tyto formy manželství mohou být jen výjimkami, tak říkajíc přepychovými výtvoři dějin, leda by se vyskytovaly v jedné zemi vedle sebe, což, jak známo, nebývá. Protože tedy mužové vyloučení z mnohoženství se nemohou utěšit u žen, které při mnohomužství zůstaly nezadány - počet mužů a žen zůstal však bez ohledu na sociální instituce doposavad poměrně stejný - je samo sebou nemožné, aby se ta neb ona forma manželství stala formou obecně platnou. Ve skutečnosti bylo mnohoženství jednoho muže zřejmě produktem otroctví a zůstalo omezeno na jednotlivé výjimečné případy. V semitsko-patriarchální rodině žije v mnohoženství jenom samotný patriarcha a nanejvýš ještě několik jeho synů, ostatní se musí spokojit s jednou ženou. Tak je tomu podnes po celém Orientě; mnohoženství je výsadou lidí bohatých a vznešených a vytváří se hlavně z kupovaných otrokyň; široké vrstvy lidu žijí v monogamii. Stejně je výjimkou mnohomužství v Indii a Tibetu, jehož vznik ze skupinového manželství, který není jistě bez zajímavosti, podrobíme ještě bližšímu zkoumání. V praxi se ostatně zdá toto mnohomužství mnohem snesitelnějším než žárlivé střežení harémů u mohamedánů. Aspoň u Nairů v Indii mají sice vždy tři, čtyři nebo více mužů společně jednu ženu, avšak každý z nich může mít vedle ní se třemi nebo více jinými muži dohromady druhou ženu a tak i třetí, čtvrtou atd. Je se věru co divit, že MacLennan v těchto

manželských klubech (a lze být členem několika najednou), které on sám popisuje, neobjevil novou třídu klubového manželství. Tento obyčej manželských klubů ostatně vůbec není mnohomužstvím, je naopak, jak poznamenává již Giraud-Teulon, zvláštní formou manželství skupinového; mužové žijí v mnohoženství, ženy v mnohomužství.

4. Monogamní rodina. Vzniká, jak bylo ukázáno, z párové rodiny na rozhraní mezi středním a nejvyšším stupněm barbarství; její konečné vítězství je jednou ze známek počínající civilizace. Je založena na vládě muže a jejím účelem je výslovně plození dětí, u kterých by nemohlo být sporu o tom, kdo je jejich otcem. A toto otcovství se požaduje, protože děti se mají jednou jako pokrevní dědicové ujmout otcova jmění. Od párové rodiny se liší mnohem větší pevností manželského svazku, který nemůže již být rozvázan podle libovůle některé z obou stran. Nyní jej může rozvázat a svého manželského druhá zapudit zpravidla jen muž. Právo na manželskou nevěru mu nyní zůstává aspoň mravem zaručeno (Code Napoleon¹ je výslovně muži přiznává, pokud svou souložnici neuvede do manželského domu) a s postupujícím vývojem společnosti je stále více uplatňováno; vzpomene-li si žena na starou pohlavní praxi a chce-li ji obnovit, stihá ji za to přísnější trest než dříve.

S novou formou rodiny se setkáváme v celé její tvrdosti u Řeků. Kdežto postavení bohyně v mythologii, jak poznamenává Marx, nám ukazuje dřívější období, kdy ženy měly ještě svobodnější a váženější postavení, vidíme v době heroů ženu poníženou již nadvládou muže a soutěží otrokyň. Přečtěme si v Odyssei, jak Telemachos odmítá svou matku a nabádá ji ke klidu. Ukořistěné ženy jsou u Homéra vydány na pospas smyslým choutkám vítězů; velitelé si vybírají nejkrásnější z nich po řadě a podle své hodnosti; celá Ilias se točí, jak známo, kolem sporu mezi Achillem a Agamemnonem o takovou otrokyni. U každého významného Homérova reka je zmínka o dívce zajaté ve válce, se kterou sdílí stan i lože. Tyto dívky berou s sebou Řekové do vlasti a do manželského domu, jako to činí u Aischylla Agamemnon s Kassandrou;

---

¹ *Code Napoléon* - občanský zákoník, který byl za Napoleona I. v r. 1804 vytvořen z Code civil měšťácké francouzské revoluce. (Pozn. překl.)

synové zplození s takovými otrokyněmi dostávají malý podíl z otcovského dědictví a jsou zcela svobodní; Teukros je takovým nemanželským synem Telamonovým a smí užívat otcova jména. Od manželky se očekává, že si to všechno dá líbit, sama však že bude zachovávat přísnou cudnost a manželskou věrnost. Řecká žena z doby heroů je sice váženější než žena v období civilisace, ale konec konců je muži přece jen matkou jeho manželských dětí a dědiců, nejvyšší správkyní jeho domu a náčelnicí otrokyň, ze kterých si muž libovolně může učinit souložnice, což také činí. Existence otroctví vedle monogamie, skutečnost, že jsou mladé, krásné otrokyně, které náležejí muži se vším, co je na nich, to právě dodává monogamii od počátku zvláštního rázu, že totiž je monogamií *jen pro ženu*, nikoli také pro muže. A tento ráz má monogamní manželství podnes.

U pozdějších Řeků musíme rozlišovat mezi Dory a Iony. Dorové, jejichž klasickým příkladem je Sparta, mají v mnohém směru ještě starobylejší rodinné poměry, než jaké líčí Homér. Ve Spartě vládne párové manželství, upravené státem podle tamních názorů, které v leckterých věcech připomíná skupinové manželství. Bezdětná manželství jsou rozlučována, král Anaxandrides (kolem roku 650 před naším letopočtem) si vzal ke své bezdětné ženě ještě ženu druhou a měl dvě domácnosti; v téže době si vzal král Ariston ke dvěma neplodným ženám třetí manželku, zato však jednu z prvních dvou propustil. Jinak mohlo mít několik bratrů ženu společně. Muž, kterému se líbila žena jeho přítele, se s ním mohl o ni dělit a bylo pokládáno za slušné propůjčit ženu statnému "hřebci", jak by se vyjádřil Bismarck, a to i tehdy, když to nebyl občan. Na jednom místě u Plutarcha odkazuje Spart'anka milence, který ji pronásleduje milostnými návrhy, na svého manžela a z toho lze - podle Schömanna - usuzovat na ještě větší volnost mravů. Skutečné cizoložství, nevěra ženy za mužovými zády, bylo proto také něčím neslýchaným. Naproti tomu nebylo ve Spartě, aspoň v nejlepší její době, domácí otroctví známo a helotští nevolníci bydlili odloučeně na statcích; proto nebyli Spart'ané¹ v tak velkém pokušení ucházet se o jejich ženy. Nemohlo ani být jinak, než že za všech těchto okolností ženy ve Spartě zaujímaly mnohem váženější postavení než a ostatních Řeků. Spartské ženy a elita athénských hetér

---

¹ *Spart'ané* - třída plnoprávných občanů ve staré Spartě na rozdíl od helotů. (Pozn. red.)

jsou jediné řecké ženy, o kterých staří Řekové hovoří s úctou a o nichž jsou přesvědčeni, že to stojí za námahu zaznamenávat jejich výroky.

Zcela jinak tomu bylo u Ionů, pro něž jsou příznačné Athény. Dívky se tam učily toliko příst, tkát a šít, nejvýš ještě trochu číst a psát. Byly vlastně zavřeny a stýkaly se jen se ženami. Ženská komnata byla v oddělené části domu, v horním poschodí nebo v zadním křídle, kam se muži, zejména cizí, tak snadno nedostali a kam se ženy uchylovaly při mužské návštěvě. Ženy nevycházely bez doprovodu otrokyně; doma byly doslova hlídány; Aristofanes mluví o molosských psech, kteří byli chováni na zastrášení cizoložníků, a v asijských městech měli na hlídání žen aspoň kleštěnce; ti byli již za doby Herodotovy vyklešťováni na Chiu, aby byli prodáni, a podle Wachsmutha to nebylo jen pro barbary. U Euripida je žena označována jako oikurema, jako věc k obstarávání domu (je to slovo středního rodu) a kromě úkolu rodit děti nebyla Athéňanu ničím jiným než nejvyšší služkou. Muž měl svá gymnastická cvičení a svou veřejnou činnost, a z těch byla žena vyloučena; kromě toho měl muž často ještě k dispozici otrokyně a v době rozkvětu Athén rozvětvenou prostituci, které stát aspoň přál. Právě tato prostituce byla základnou, na které se vyvinuly jediné řecké ženské charaktery, které duchem a uměleckým vkusem vynikly nad obecnou úroveň antických žen, jako nad ni vynikaly spartské ženy svým charakterem. Skutečnost, že žena musila být hetérou, aby se mohla stát ženou, je však nejostřejším odsouzením athénské rodiny.

Časem se tato athénská rodina stala vzorem, podle něhož uspořádali své domácí poměry nejenom ostatní Ionové, nýbrž postupně i všichni ostatní Řekové doma i v osadách. Avšak přes všechno zamykání a hlídání nalézaly Řekyně dosti často příležitost, aby klamaly své manžely. A ti by se zase byli styděli dávat najevo lásku ke svým ženám a bavili se všelijakými milostnými pletkami s hetérami; avšak to, že zbavili ženu důstojnosti, se mužům vymstilo a připravovalo je samy o důstojnost, až propadli trapné lásce k chlapcům a potupili své bohy i sebe mythem o Ganymedovi.

Takový byl původ monogamie, pokud jej můžeme sledovat u nejcivilisovanějšího a nejvyspělejšího národa starověku. Nebyla vůbec plodem individuální pohlavní lásky, s níž neměla naprosto co činit,

protože manželství zůstalo tak jako dříve manželstvím z rozumu. Byla první formou rodiny, která nebyla založena na podmínkách přirozených, nýbrž na podmínkách hospodářských, totiž na vítězství soukromého vlastnictví nad původním, přirozeně se vyvinuvším vlastnictvím společným. Vlášda muže v rodině a plození dětí, které měly být jen jeho vlastními dětmi a které byly určeny za dědice jeho bohatství, to a nic jiného byly výhradní účely monogamního manželství, k nimž se Řekové nepokrytě přiznávali. Jinak jim manželství bylo břemenem, povinností vůči bohům, státu a vlastním předkům, kterážto povinnost musila být splněna. V Athénách vynucoval zákon na muži nejen ženitbu, nýbrž i splnění nejmenší míry tak zvaných manželských povinností.

Tak nevstupuje monogamní manželství do dějin jako smíření muže se ženou, tím méně jako nejvyšší forma manželství. Naopak. Objevuje se jako porobení jednoho pohlaví druhým, jako prohlášení rozporu mezi pohlavími, jaký dosud v celých předcházejících dějinách nebyl znám. Ve starém neotištěném rukopisu z roku 1546,¹ který je dílem Marxovým a mým, nalézám toto: "První dělbou práce je dělba mezi mužem a ženou při plození dětí." A dnes mohu dodat: První třídní rozpor, který se objevuje v dějinách, spadá vjedno s vývojem antagonismu mezi mužem a ženou v monogamním manželství a první třídní potlačování je potlačování ženského pohlaví pohlavím mužským. Monogamní manželství bylo velikým dějinným pokrokem, avšak zároveň zahajuje vedle otroctví a soukromého bohatství období trvající až do dneška, ve kterém každý pokrok je zároveň v určitém směru krokem zpátky, období, ve kterém blaho a rozvoj jedněch se uskutečňuje bédami a potlačováním druhých. Toto manželství je buňkou civilisované společnosti, na které můžeme již studovat protiklady a rozpory, které se v ní plně rozvíjejí.

Dřívější poměrná svoboda pohlavního styku nezmizela s vítězstvím párového nebo dokonce monogamního manželství. „Stará manželská soustava, která pozvolným vymíráním punaluánských skupin byla stěsnána do užších mezí, obklopovala stále ještě rodinu dále se vyvíjející a brzdila její rozvoj až do úsvitu civilisace... zmizela

---

¹ Engels má na mysli spis "Die deutsche Ideologie" (Německá ideologie). (Pozn. red.)

nakonec v nové formě heterismu, jež pronásleduje člověka až do civilisace jako temný stín, který leží na rodně." Heterismem rozumí Morgan mimomanželský, *vedle monogamní* rodiny existující pohlavní styk mužů s neprovdanými ženami, styk, který, jak známo, bují po celé období civilisace v nejrozmanitějších formách a čím dál tím víc se stává nezakrytou prostitucí. Tento heterismus pochází přímo ze skupinového manželství, z oběti, při níž se ženy oddávaly všem, vykupující si tím právo na cudnost. Oddávat se za peníze bylo zprvu náboženským úkonem, docházelo k němu v chrámu bohyně lásky a peníze za něj plynuly původně do chrámového pokladu. Kněžky Anaitiny v Arménii, Afrodítiny v Korintu i náboženské tanečnice při indických chrámech, tak zvané bajadéry (toto slovo je zkomoleninou portugalského *bailadeira*, tanečnice), byly prvními prostitutkami. Oddávat se mužům bylo původně povinností každé ženy a později tuto povinnost vykonávaly za všechny ostatní ženy jedině tyto kněžky. U jiných národů pochází heterismus z pohlavní volnosti, kterou měly dívky před sňatkem - je tedy rovněž pozůstatkem skupinového manželství, který se nám však dochoval jinou cestou. Když vznikly majetkové rozdíly, tedy již na nejvyšším stupni barbarství, objevuje se vedle práce otroků porůznu také práce námezdní a zároveň, jako její nutný doplněk, řemeslná prostituce svobodných žen, vedle vynuceného oddávání se otrokyň. A tak má dědictví, které skupinové manželství zanechalo civilisaci, dvojí stránku, jako všechno, co vytváří civilisace, má dvojí stránku a je dvojnásobné, je v sobě rozpolceno a má v sobě rozpor; zde monogamie, tam heterismus se svou nejvýstřednější formou, prostitucí. Heterismus je společenským zařízením jako kterékoli jiné; je pokračováním staré pohlavní svobody - pro muže. Ačkoli je ve skutečnosti nejen trpěn, nýbrž zejména vládnoucími třídami nenuceně praktikován, je slovně zatracován. Ve skutečnosti však toto zatracování nesměřuje proti mužům na něm zúčastněným, nýbrž jen proti ženám. Jsou zahrnovány opovržením a vyvrženy, a tak je naprostá vláda mužů nad ženským pohlavím znovu proklamována za základní zákon společnosti.

Tím však se vyvíjí uvnitř samotné monogamie další rozpor. Vedle manžela, který si heterismem zkrášluje život, stojí zanedbávaná manželka. A nelze mít jednu stranu protikladu bez druhé, tak jako

nedrží v ruce celé jablko ten, kdo již z něho půlku snědl. A přece si to, jak se zdá, mužové tak představovali, až je jejich ženy poučily o jiném. S monogamním manželstvím se vynořují dvě stálé charakteristické společenské postavy, které dříve nebyly známy; ženin stálý milenec a paroháč. Muži dobyli nad ženami vítězství, ale přemožené se velkomyslně uvolily je korunovat. Vedle monogamního manželství a heterismu stalo se nezbytným společenským zařízením cizoložství - zavrhané, těžce trestané, avšak nepotlačitelné. Jistota o otcovství dětí pramení teď právě tak jako dříve nanejvýš z mravního přesvědčení a Code Napoléon, aby tento nerozřešitelný rozpor rozřešil, dekretoval v článku 312: L'enfant conçu pendant le mariage a pour père le mari; otcem dítěte počatého za manželství je - manžel. To je poslední výsledek tří tisíc let monogamie.

Tak máme v monogamní rodině - v případech, kdy tato rodina zůstává věrna svému dějinnému vzniku a v nichž se jasné projevuje rozpor mezi mužem a ženou, způsobený výhradním panstvím muže - v malém obraz těchže protikladů a rozporů, v nichž se od počátku civilizace pohybuje společnost rozpolťená v třídy, aniž může tyto rozpory odstranit a překonat. Mluvím tu ovšem jen o těch případech monogamie v nichž manželský život opravdu probíhá tak, jak to předepisuje prapůvodní povaha celého tohoto zařízení, kde se však žena bouří proti mužovu panství. To, že všechna manželství nemají takový průběh, neví nikdo lépe než německý šosák, který své panství nedovede doma hájit o nic lépe než ve státě a jehož žena tudíž plným právem nosí kalhoty, kterých on není hoden. Zato se však cítí vysoko povznesen nad svým francouzským druhem v utrpení, kterému se častěji než jemu přiházejí daleko horší věci.

Monogamní rodina se ostatně nevyskytovala všude a vždy v těch klasicky přísných formách, jaké měla u Řeků. U Římanů, kteří jako příští dobyvatelé světa viděli dále, třebaže nikoli tak jemně jako Řekové, byla žena volnější a váženější. Říman se domníval, že mu manželskou věrnost zabezpečuje dostatečně moc, kterou má nad životem a smrtí své ženy. Také žena mohla tam právě tak, jako muž rozvázat manželský svazek dobrovolně. Avšak největší pokrok ve vývoji monogamního manželství nastal zcela jistě vstupem Němců do

dějin, a to proto, že u nich, jak se zdá, nebyl, nejspíš pro jejich chudobu, vývoj monogamního párového manželství ještě dokončen. Usuzujeme tak ze tří okolností, o kterých se zmiňuje Tacitus: *Předně*: přes posvátnou úctu k manželství - "spokojují se s jednou ženou, ženy žijí obehnaný hradbou cudnosti" - žili vznešení mužové a náčelníci kmenů v mnohoženství, tedy v podobném stavu jako obyvatelé Ameriky, kteří žili v párovém manželství. *Za druhé*: k přechodu od mateřského práva k právu otcovskému mohlo dojít teprve před krátkým časem, neboť matčin bratr - podle mateřského práva nejbližší mužský rodový příbuzný - byl stále ještě pokládán za příbuzného skoro bližšího, než je vlastně otec, což se rovněž shodovalo se stanoviskem amerických Indiánů, u kterých Marx, jak říkával, našel klíč k pochopení našeho vlastního pravěku. *A za třetí*: ženy požívaly u Němců velké vážnosti a měly velký vliv i na veřejné věci, což je v přímém rozporu s monogamní vládou mužů. To jsou skoro vesměs věci, které jsou stejné u Němců i u Spartánů, u kterých, jak jsme viděli, párové manželství rovněž nebylo ještě zcela překonáno. S Němci tedy opanoval svět i po této stránce zcela nový živel. V nové monogamii, která se nyní vyvinula ve směsici národů na troskách římského světa, vzala na sebe vláda mužů mírnější formy a ženám bylo aspoň navenek ponecháno daleko váženější a svobodnější postavení, než jaké kdy znal klasický starověk. Tím teprve nastala možnost, aby se z monogamie - v ní, vedle ní a proti ní, podle okolností, vyvinul největší mravní pokrok, za který jí děkujeme: moderní individuální pohlavní láska, která byla celému dřívějšímu světu neznáma.

Tento pokrok vzešel však zcela jistě z té okolnosti, že Němci žili ještě v párové rodině a že postavení ženy, shodující se s touto rodinnou formou, pokud to bylo možno, naroubovali na monogamii, nikoli však ze zázračné, vybájené, přirozené mravní čistoty Němců, která se neprojevuje v ničem jiném, než že v párovém manželství není ve skutečnosti tak křiklavých mravních rozporů jako v monogamii. Němci naopak při svém stěhování, zvláště na východ ke stepním kočovným kmenům u Černého moře, velmi mravně zpustli a přejali od těchto kmenů kromě jejich jezdeckého umění také těžké neřesti proti přirozenosti, což výslovně dosvědčuje Ammianus o Taifalech a Prokop o Herulech.

Byla-li však monogamie ze všech známých rodinných forem jedinou formou, za níž se mohla vyvinout moderní pohlavní láska, není tím řečeno, že se v ní tato láska vyvinula výhradně nebo aspoň převážně jako láska manželská. Vylučovala to celá povaha pevného monogamního manželství, které je pod vládou mužovou. U všech dějinně aktivních, to jest u všech vládnoucích tříd zůstalo uzavírání sňatků tím, čím bylo od dob párového manželství, věcí úmluvy, kterou uzavírají rodiče. A když se po prvé v dějinách objevila pohlavní láska jako vášeň, a to jako vášeň vlastní každému člověku (alespoň každému příslušníku vládnoucích tříd), jako nejvyšší forma pohlavního pudu - což jí právě dodává specifického rázu - tu nebyla tato její první forma, středověká rytířská láska, vůbec láskou manželskou. Právě naopak. Ve své klasické podobě, u Provenčalců, pluje plnými plachtami do vod cizoložství a její básníci, je oslavují. Květem provenčalské milostné poesie jsou albas, t.j. jítňní písně. Líčí se v nich žhavými barvami, jak rytíř leží v posteli u své krásky - která je manželkou jiného - a venku zatím stojí strážce, který na rytíře zavolá při prvním rozbřesku jitra (alba), aby mohl nepozorovaně vyklouznout; vyvrcholením básně je pak scéna loučení. Severní Francouzi a dobří Němci přejali také tento druh poesie i se způsobem rytířské lásky, které se s ním shodují, a náš starý Wolfram z Eschenbachu zanechal tři úchvatné básně na toto poutavé thema, které jsou mi milejší než tři jeho dlouhé básně hrdinské.

Měšťácké sňatky se za našich dnů uzavírají dvojím způsobem. V katolických zemích zaopatří rodiče tak jako kdysi mladému měšťáckému synkovi vhodnou ženu, a to má ovšem za následek, že se plně rozvine protiklad, který v sobě obsahuje monogamie: u muže bují heterismus, u ženy bují cizoložství. Katolická církev zakázala rozvod manželství patrně jen proto, že se přesvědčila, že proti cizoložství, právě tak jako proti smrti není léku. V protestantských zemích bývá měšťáckému synkovi zpravidla dovoleno, aby si s větší nebo menší volností vyhledal nevěstu ze své třídy, takže láska určitého stupně může být základem uzavření sňatku a ze slušnosti se po každé také předpokládá, což hovoří protestantskému pokrytectví. Tady se muž oddává heterismu méně čile a ženino cizoložství nebývá tak časté. Protože však v každém manželství lidé zůstanou takoví, jací byli před svatbou, a protože měšťáci v protestantských zemích jsou větším dílem šosáci, vede tato protestantská monogamie, vezmeme-li průměr z nejlepších případů, k nesnesitelně nudnému

manželskému soužití, a tomu se říká rodinné štěstí. Nejlepším zrcadlem obou těchto sňatkových metod je román, pro katolický způsob román francouzský, pro protestantský způsob román německý. V obou dvou „on“ něco „dostane“: v německém mladý muž dívku, ve francouzském manžel parohy. Není vždy jisté, kdo z nich je na tom hůře. Proto také nuda německého románu nahání francouzskému buržoovi právě takovou hrůzu, jakou nahání „nemravnost“ francouzského románu německému šosákovi. V poslední době, ovšem, od těch časů, co „se Berlín stává světovým městem“, nezachází již německý román tak nesměle s heterismem a cizoložstvím, které jsou tam odedávna tuze dobře známy.

V obou případech závisí však sňatek na třídní příslušnosti zúčastněných osob a potud je vždycky manželstvím z rozumu. Toto manželství z rozumu se v obou případech velmi často zvrhá v nejpustší prostituci - mnohdy u obou stran, daleko častěji však u ženy, která se od obyčejné nevěstky liší jen tím, že nepropůjčuje své tělo jako námezdní dělnice k práci od kusu, nýbrž že je prodá jednou provždy do otroctví. A o všech sňatecích z rozumu platí Fourierova slova: „Tak jako v mluvnici dva zápory dávají klad, tak také v manželské morálce se dvě prostitute považují za ctnost.“ Skutečným pravidlem se stává pohlavní láska v poměru k ženě a může jí také být toliko u potlačovaných tříd, tedy dnes u proletariátu - bez ohledu na to, jde-li o poměr úředně koncesovaný nebo ne. Tu však mizí také všechny základy klasické monogamie. Chybí tu vlastnictví, k jehož zachování a dědění byla přece monogamie a vláda mužů vytvořena, a tím chybí i popud k tomu, aby se uplatňovala nadvláda mužů. Ba, co více, chybí k tomu i prostředky; občanské právo, které tuto nadvládu chrání, platí jen pro majetné a pro jejich styk s proletáři; vyžaduje peněz a neplatí proto vzhledem k dělníkově chudobě pro jeho poměr k ženě. Rozhodují tu zcela jiné osobní a společenské poměry. A dokonce od té doby, co velký průmysl vypudil ženu z domova na trh práce a do továrny a dělá z ní často živitelku rodiny, ztrácí poslední zbytek mužské nadvlády v proletářské domácnosti půdu pod nohama, až snad na trochu té brutality k ženám, která se rozmohla po zavedení monogamie. Tak není rodina proletáře monogamním manželstvím v přesném slova smyslu, ani při nejvášnivější lásce a nejpevnější věrnosti obou manželů a ani když se mu snad dostalo duchovního i světského požehnání. Proto také úloha věčných průvodců monogamie, heterismu a cizoložství, je tu skoro mizivá; žena získala vskutku zase právo na rozloučení manželství, a když se manželé nedovedou snášet, raději se rozejdou. Zkrátka,

proletářské manželství je monogamní v etymologickém slova smyslu, ačkoliv nikoli v jeho smyslu historickém.

Naši právníci ovšem zjišťují, že pokrok zákonodárství odnímá ženám čím dál tím více jakýkoli důvod k žalobám. V moderních zákonodárných soustavách civilisovaných národů se stále víc a více uznává předně, že manželství, má-li být platné, musí být založeno smlouvou sjednanou oběma stranami dobrovolně, a za druhé, že i po čas trvání manželství mají obě strany stejná práva a povinnosti. Kdyby se však oba tyto požadavky provedly do důsledku, měly by ženy vše, co mohou žádat.

Tato čistě právní argumentace je přesně táž, jakou radikální republikánský buržoa odmítá a chláholí proletáře. Pracovní smlouvu mají uzavírat obě strany dobrovolně. Má se však za to, že byla uzavřena dobrovolně, prohlásí-li zákon *na papíře*, že obě strany jsou si rovny. Moc, kterou jedné straně propůjčuje její rozdílné třídní postavení, tlak, kterým tato moc působí na druhou stranu - skutečné hospodářské postavení stran - po tom všem zákonu nic není. Rovněž po dobu i pracovní smlouvy jsou prý obě strany rovnoprávné, pokud se toho jedna nebo druhá strana výslovně nezřekne. Za to, že hospodářská situace nutí dělníka, aby se zřekl i posledního zdání své rovnoprávnosti, za to ovšem zákon zase nemůže.

Co se týče manželství, je zákonu, i tomu nejpokrokovějšímu, plně učiněno zadost, jakmile oba zúčastnění prohlásí formálně do protokolu, že do manželství vstupují dobrovolně. Co se děje za právními kulisami, kde probíhá skutečný život, a jak se dospělo k této dobrovolnosti, o to se zákon ani právník nemohou starat. A přece by tu mělo nejprostší právní srovnání právníkovi ukázat, jak se to s tou dobrovolností vlastně má. V zemích, kde je dětem zákonem zaručen povinný díl na jmění rodičů, kde tedy nemohou být vyděděny - v Německu, v zemích francouzského práva atd. - potřebují děti k uzavření sňatku souhlas rodičů. V zemích anglického práva, kde zákon k uzavření sňatku souhlas rodičů nevyžaduje, mají rodiče také naprostou volnost, jak chtějí v posledním pořízení naložit se svým jměním, a mohou své děti podle libosti vydědit. Že přesto a právě proto není v Anglii a v Americe svoboda uzavírat sňatek v třídách, kde je co dědit,

ve skutečnosti ani o vlas větší než ve Francii a Německu, to je přece jasné.

O nic lépe se nemá věc s rovnoprávností muže a ženy v manželství. Jejich právní nerovnost, kterou jsme zdědili z dřívějších společenských poměrů, není příčinou, nýbrž následkem hospodářského porobení ženy. V staré komunistické domácnosti, v níž bylo mnoho manželských dvojic a jejich dětí, bylo vedení domácnosti, svěřené ženám, právě tak veřejnou, společensky nezbytnou prací, jako opatrování potravin, jež obstarávali muži. Se vznikem patriarchální rodiny, a ještě víc monogamní rodiny, nastala změna. Vedení domácnosti pozbylo své veřejné povahy. Společnosti po něm již nic nebylo. Stalo se soukromou službou: žena se stala pravou služkou a byla vytlačena z účasti na společenské výrobě. Teprve velký průmysl naší doby jí otevřel - a ještě jen proletářce - zase cestu ke společenské výrobě. Avšak tak, že plní-li své povinnosti v soukromé službě pro rodinu, zůstává vyloučena z veřejné výroby a nemůže nic vydělat; a že chce-li se účastnit veřejné výroby a samostatně vydělávat, není s to plnit své rodinné povinnosti. A jako v továrně, tak se děje ženě ve všech pracovních odvětvích, i v lékařství a advokacii. Základem moderní monogamní rodiny je zjevné nebo zastřené domácí otroctví ženy a moderní společnost je masa, která se jako z molekul skládá ze samých takových rodin. Muž musí dnes, aspoň u majetných tříd, ve většině případů na rodinu vydělávat a živit ji, a to mu dává postavení vládce, které ke své ochraně nepotřebuje zvláštní právní výsady. Je v rodině buržoou a žena je v ní proletariátem. V průmyslovém světě se však projevuje specifická povaha hospodářského potlačení proletariátu ve vší své příkrosti teprve tehdy, když zmizí všechny zvláštní zákonné výsady kapitalistické třídy a je zavedena naprostá rovnoprávnost obou tříd; demokratická republika neruší rozpor obou tříd, naopak vytváří teprve půdu, na které bude vybojován. A právě tak zvláštní povaha nadvlády muže nad ženou v moderní rodině a nezbytnost uskutečnit opravdovou společenskou rovnoprávnost obou i způsob, jakým se tato rovnoprávnost může uskutečnit, se objeví v ostrém denním světle teprve tenkrát, až budou oba právně úplně postaveni na roveň. Ukáže se pak, že první podmínkou osvobození ženy je; aby celé ženské pohlaví bylo

znovu zařazeno do veřejné výroby, a to že zas vyžaduje, aby monogamní rodina přestala být hospodářskou jednotkou společnosti.

Podle toho máme tedy tři hlavní formy manželství, které se vcelku shodují s třemi hlavními obdobími lidského vývoje. Pro divoštství je to skupinové manželství, pro barbarství párové manželství, pro civilisaci monogamie, doplněná cizoložstvím a prostitucí. Mezi párové manželství a monogamii je na nejvyšším stupni barbarství vsunuto panství mužů nad otrokyněmi a mnohoženství.

Jak vysvítá z celého našeho líčení, je pokrok, projevující se v této posloupnosti, provázen tou zvláštností, že ženy jsou čím dál tím více zbavovány pohlavní svobody, kterou měly ve skupinovém manželství, muži však nikoli. A ve skutečnosti trvá pro muže skupinové manželství opravdu až do dneška. Co je u ženy zločinem a má těžké zákonné a společenské následky, to se u muže považuje za cosi čestného anebo v nejhorším případě za lehkou mravní poskvrnu, kterou možno s potěšením nechat na sobě lpět. Čím více však kapitalistická výroba zboží v naší době přeměňuje starý heterismus a čím více si jej přizpůsobuje, čím víc se tento heterismus mění v nezastřenou prostituci, tím větší je jeho demoralisující vliv. Muže totiž demoralisuje ještě daleko víc než ženu. Prostituce degraduje z žen jen ty nešťastnice, které jí propadnou, a ani ty nedegraduje zdaleka tou měrou, jak se obvykle myslí. Naproti tomu snižuje charakter veškerého mužského světa. Tak zejména dlouhotrvající doba zasnub je pro muže v devíti případech z deseti formální průpravou k manželské nevěře.

Kráčíme teď vstříc společenskému převratu, při kterém dosavadní hospodářské základy monogamie zmizí právě tak jistě, jako její doplněk - prostituce. Monogamie vznikla ze soustředění větších bohatství v jedné ruce - a to v ruce muže a z potřeby, aby tato bohatství dědily děti tohoto muže, a nikoho jiného. K tomu bylo potřebí monogamie ženiny, nikoli mužovy, protože tato ženina monogamie naprosto nepřekážela zjevné nebo zakryté polygamii mužově. Společenský převrat, před nímž stojíme, přemění však aspoň největší část trvalých bohatství, která mohou být děděna - výrobní prostředky - ve vlastnictví společnosti a zmenší tím celou tuto starost o dědění na

minimum. Když tedy monogamie vznikla z hospodářských příčin, zmizí monogamie, až zmizí tyto příčiny?

Dalo by se nikoli neprávem odpovědět: Ani dost málo nezmizí, naopak, pak teprve se uskuteční naplno. Neboť převedením výrobních prostředků do společenského vlastnictví zmizí také námezdní práce a proletariát, a nebude se tudíž již musit určitý - statisticky zjiřitelný - počet žen nabízet za peníze. Prostituce zmizí, monogamie, místo aby zanikla, stane se teprve skutkem - také pro muže.

Postavení muže se tedy dojistá velice změní. Avšak změní se významně také postavení žen, všech žen. Přechem výrobních prostředků do Společného vlastnictví přestane být monogamní rodina hospodářskou jednotkou společnosti. Soukromá domácnost se stane společenským průmyslem. Péče o děti a jejich výchova se stane věcí veřejnou; společnost se bude stejnou měrou starat o všechny děti, ať manželské, nebo nemanželské. Tím odpadne starost o "následky", jež je dnes nejpodstatnějším společenským činitelem - mravním i hospodářským - který zabraňuje, aby se dívka neodдалa beze všech ohledů muži, kterého miluje. Zda to nebude dostatečnou příčinou, aby se ponenáhlu vyvíjel volnější pohlavní styk, a tím také veřejné mínění méně přísné v názoru na panenskou čest a ženskou hanbu? A konečně, což jsme neviděli, že jsou v moderním světě monogamie a prostituce sice protiklady, ale protiklady, které nelze jeden od druhého odloučit, že jsou to póly jednoho a téhož společenského stavu? Zda může zmizet prostituce, aniž s sebou strhne do propasti i monogamii?

Tady počíná působit nový činitel, činitel, který v době, kdy se tvořila monogamie, existoval nejvýš v zárodku: individuální pohlavní láska.

Až do středověku nemůže být o individuální lásce mezi pohlavními ani řeči. Rozumí se samo sebou, že osobní krása, důvěrný styk, stejné sklony atd. probouzely u osob různého pohlaví touhu po pohlavním styku a že mužům ani ženám nebylo zcela jedno, s kým se octli v tomto nejdůvěrnějším poměru. Avšak odtud až k naší pohlavní lásce je ještě nesmírně daleko. Po celý starověk uzavírali rodiče sňatky za zúčastněné novomanžely a ti se s tím klidně smířovali. Ta trocha manželské lásky, kterou starověk zná, není snad subjektivní

náklonností, nýbrž objektivní povinností, není příčinou manželství, nýbrž jeho doplňkem. Milostné vztahy v moderním smyslu se ve starověku vyskytují jenom mimo okruh oficiální společnosti. Pastýři, jejichž milostné slasti a strasti nám opěvují Theokritos a Moschos, Dafnis a Chloe, o nichž píše Longos, to všechno jsou otroci, kteří nemají účast na životě státu, který je životní sférou svobodného občana. Pokud nejde o otroky, setkáváme se však milostnými pletkami jen jako s plody rozkladu starého zanikajícího světa a dochází k nim se ženami, které rovněž nepatří oficiální společnosti, s hetérami, tedy s cizinkami nebo puštěnými otrokyněmi: v Athénách až v předvečer jejich úpadku, v Římě za doby císařství. Docházelo-li opravdu k milostným pletkám mezi svobodnými občany a občankami, pak šlo při nich jen o cizoložství. A klasickému milostnému básníku starověku, starému Anakreontovi, záleželo na pohlavní lásce v našem smyslu tak málo, že mu bylo jedno dokonce i to, jakého pohlaví je milovaná bytost.

Naše pohlavní láska je něčím podstatně jiným, než je prostá pohlavní žádost, eros starověkých lidí. Předně: jejím předpokladem je vzájemná láska milované osoby; v tom je žena muži rovna, kdežto antický eros se jí vždycky na to neptá. Za druhé dosahuje intenzita a trvání pohlavní lásky takového stupně, že oběma připadá jako těžké, ne-li nejtěžší neštěstí, nemohou-li jeden druhého mít nebo musejí-li se rozejít; aby mohl jeden druhého mít, odvažují se všeho a dávají v sázku i život, což se v starověku stávalo nejvýš při cizoložství. A konečně vzniká pro posuzování pohlavního styku nové mravní měřítko. Otázka zní jen: Byl manželský nebo nemanželský, nýbrž také: Došlo k němu z lásky a z lásky vzájemné, nebo ne? Rozumí se samo sebou, že to s tímto novým měřítkem ve feudální nebo měšťácké praxi nedopadá o nic lépe než se všemi ostatními mravními měřítky - nedbá se ho. Avšak nedopadá to s ním také hůř. Uznává se zrovna tak, jako ostatní mravní měřítko - v theorii, na papíře. A víc se zatfím nemůže žádat.

Kde starověk se svými náběhy k pohlavní lásce přestal, tam zase středověk začíná: u cizoložství. Líčili jsme již rytířskou lásku, která vytvořila jitřní písně. Od této lásky, která chce manželství rozbít, až k lásce, která je má založit, je ještě daleká cesta, na jejíž konec rytířství nikdy nedospělo. Dokonce obrátíme-li se od frivolních Románů k ctnostným Němcům, nalzáme v písni o Nibelunzích, že Kriemhilda je

sice potají zamilována do Siegfrieda neméně než on do ní, avšak když jí Gunther oznámí, že ji přísahou zaslíbil jinému rytíři, kterého nejmenuje, Kriemhilda přesto prostě odpoví: "Nemusíte mě prosit; jak mi poručíte, tak vždy učiním; koho mi pane, určíte za manžela, s tím se ráda zasnoubím." Ani jí nepřipadne na mysl, že by se přitom vůbec mohlo dbát její lásky. Gunther se uchází o Brunhildu, Etzel o Kriemhildu, aniž ji kdy spatřil: právě tak se uchází v Gutruně Sigeband z Irska o norskou Utu, Hetel z Hegelingen o Hildu z Irska, pak i Siegfried z Morlandu, Hartmut z Ormanie a Herwig ze Seelandu o Gutrun; a tady teprve dochází k tomu, že se Gutrun dobrovolně rozhodne pro Herwiga. Zpravidla vybírají nevěstu mladému knížeti jeho rodiče, pokud jsou ještě na živu, jinak si ji vybírá sám po poradě s velkými vasaly, jejichž slovo má přitom vždycky velikou váhu. Nemůže tomu ani být jinak. Pro rytíře nebo barona, zrovna tak jako pro panovníka samotného, je ženitba politickým aktem, příležitostí k zvětšení moci novými svazky; má při ní rozhodovat zájem domu, nikoli náklonnost jednotlivce. Jak by se potom mohlo stát, že by láska měla při uzavření sňatku poslední slovo?

Nejinak je tomu s cechovním měšťanem středověkých měst. Právě výsady, které ho chránily, cechovní řády s množstvím výhrad, vyumělkované hraniční čáry, které ho podle zákona oddělovaly buď od jiných cechů, nebo od příslušníků jeho vlastního cechu, nebo zase od jeho tovaryšů a učňů, zúžily již dosti okruh osob, z nichž si mohl vybrat manželku, která by se mu hodila. A která z nich by se pro něho hodila nejlépe, o tom nerozhoduje za této spleť soustavy jeho osobní náklonnost, nýbrž rodinné zájmy.

V tak tedy v ohromné většině případů zůstalo uzavírání sňatku až do konce středověku tím, čím bylo na počátku, totiž věcí, o níž nerozhodovaly osoby na ní zúčastněné. Původně přicházel člověk na svět již vdaný nebo ženatý s celou skupinou osob druhého pohlaví. Za pozdějších forem skupinového manželství existoval pravděpodobně podobný poměr, jenže skupina se ustavičně zužovala. Za párového manželství je pravidlem, že matky umlouvají manželství svých dětí; také tu rozhodují ohledy na nové příbuzenské svazky, jimiž má být mladé dvojici zjednáno lepší postavení v rodu a kmeni. A když s převahou soukromého vlastnictví nad vlastnictvím společným a se zájmem o dědictví zavládlo otcovské právo a monogamie, tu počalo

uzavírání sňatků teprve záviset na hospodářských ohledech. *Forma* manželství sjednávaného koupí mizí, ale věc sama se provádí měrou stále větší, takže nejenom ženě, nýbrž i muži se platí cena - nikoli podle jeho osobních vlastností, nýbrž podle jeho majetku. To, že by vzájemná náklonnost zúčastněných osob měla být při uzavírání sňatku důvodem převažujícím všechno ostatní, to bylo v praxi vládnoucích tříd odjakživa něčím neslýchaným; něco takového se stávalo nanejvýš v romantice nebo - u potlačovaných tříd, na nichž nezáleželo.

S tímto stavem se shledala kapitalistická výroba., když se po době zeměpisných objevů chystala světovým obchodem a manufakturou ujmout se světovlády. Zdálo by se, že se tento způsob uzavírání sňatků pro ni znamenitě hodil, a tak tomu také bylo. A přece - bezmezná je ironie světových dějin právě kapitalistická výroba musila v něm způsobit rozhodující trhlinu. Tím, že ze všech věcí učinila zboží, zrušila všechny tradiční starobylé poměry, i zděděný mrav a historické právo nahradila koupí a prodejem, „svobodnou“ smlouvou; anglický právník H. S. Maine si myslil, že učinil ohromný objev, když řekl; že všecken náš pokrok proti dřívějším obdobím záleží v tom, že jsme přešli from status to contract, od poměrů tradičně zděděných k poměrům založeným dobrovolnou úmluvou, což ovšem, pokud je to správné, stálo již v "Komunistickém manifestu".

K uzavírání smluv patří však lidé, kteří mohou volně nakládat se svou osobou, se svým jednáním i majetkem a kteří mají navzájem stejná práva. Jednou z hlavních prací kapitalistické výroby bylo právě vytvořit tyto "svobodné" a "rovné" lidi. Ačkoli se to z počátku dalo jen zpola vědomě v náboženském přestrojení, přece od luteránské a kalvínské reformace platila zásada, že člověk je za své činy plně odpověden jen tenkrát, vykonal-li je při plné svobodě vůle, a že je mravní povinností postavit se na odpor jakémukoli nátlaku k nemravnému činu. Jak se to však rýmovalo s dosavadní praxí při uzavírání sňatku? Podle měšťáckého pojetí je manželství smlouva, právní jednání, a to ze všech nejdůležitější, protože se při ní rozhoduje o těle i o duši na čas života. formálně se sice manželství uzavíralo dobrovolně, neobešlo se to však bez toho, aby oba zúčastnění neřekli své "ano". Avšak každý věděl přespříliš dobře, jak k tomuto kladnému projevu došlo a kdo to tu vlastně manželství uzavírá. Požaduje-li se však při všech ostatních

smlouvách skutečná svoboda rozhodování, proč se nežadá také při této smlouvě? Což ti dva mladí lidé, kteří byli kuplířsky spojeni, nemají právo rozhodovat o sobě samých, o svém těle a jeho orgánech? Cožpak pohlavní láska nepřišla rytířstvím do módy a což - na rozdíl od cizoložné lásky rytířské nebyla manželská láska její řádnou měšťáckou formou? Je-li však povinností manželů, aby jeden druhého milovali, nebylo právě tak povinností milenců, a nikoho jiného, aby spolu vstoupili v manželství? Což nestojí toto právo milenců výš než právo rodičů, příbuzných a jiných odedávna uznávaných sňatkových dohazovačů a kuplířů? Proniklo-li právo svobodné osobní volby bezohledně do církve a do náboženství, jak se mělo zastavit před nesnesitelným nárokem, který si osobovala starší generace, před nárokem rozhodovat o životě, duši, jmění, štěstí i neštěstí mladší generace?

Tyto otázky musily být nadhozeny v době, která uvolnila všechny staré svazky společnosti a otrásla všemi zděděnými představami. Svět se naráz skoro desetkrát zvětšil: místo kvadrantu jedné polokoule ležela teď celá koule zemská před zraky Západoevropanů, kteří pospíchali, aby se zmocnili ostatních sedmi kvadrantů. A tak jako padly staré úzké hranice rodné země, tak padly také tisícileté hranice předepsaného středověkého způsobu myšlení. Zevnímu i vnitřnímu zraku člověka se otevřel neskonale rozlehlejší obzor. Co bylo mladému muži po tom, jak dobře se soudí o jeho počestnosti, co mu bylo po ctihodné, po otcích zděděné cechovní výsadě, když ho lákala bohatství Indie a zlaté i stříbrné doly v Mexiku a Potosí¹? Byla to doba potulných rytířů měšťáctva; také ona měla svou romantiku a své milostné blouznění, jejich základ i jejich cíle byly však v poslední instanci měšťácké.

Tak se stalo, že zejména v protestantských zemích, kde lidé nejvíce otráslali dosavadním řádem, vzrůstající se měšťanstvo čím dál tím více uznávalo i pro manželství svobodu uzavírat smlouvu a uskutečňovalo ji způsobem, který jsem shora vylíčil. Manželství zůstalo manželstvím třídním, avšak uvnitř třídy byla zúčastněným přiznána do určité míry svoboda volby. A na papíře, v mravní teorii i v poetickém

---

¹ Potosí - území v Bolívii, bohaté na rudu. (Pozn. překl.)

líčení, nebylo nic tak jisté jako, to, že každé manželství, které není založeno na vzájemné pohlavní lásce a opravdu svobodném souhlasu manželů, je nemravné. Manželství z lásky bylo zkrátka prohlašováno za lidské právo, a to nejen za droit de l'homme (právo muže), nýbrž výjimečně také za droit de la femme (právo ženy).

Toto lidské právo se však lišilo ode všech ostatních tak zvaných lidských práv v jedné věci. Na tom, jak tato práva zůstala v praxi omezena na vládnoucí třídu, buržoasii, a jak byla třídě potlačené, proletariátu, přímo nebo nepřímo zkracována, se znovu osvědčuje ironie dějin. Panující třída je i nadále ovládána známými hospodářskými vlivy a opravdu svobodně uzavřená manželství jsou proto u ní jen výjimkou, kdežto u třídy ovládané jsou, jak jsme viděli, pravidlem.

Úplná svoboda při uzavírání sňatku může být tedy obecně uskutečněna teprve tehdy, až zmizí kapitalistická výroba a jí vytvořené vlastnické poměry a až tím zmizí všechny vedlejší hospodářské ohledy, které stále ještě mají tak mocný vliv na volbu druhu v manželství. Pak totiž nezbude žádný jiný motiv než vzájemná náklonnost.

Protože pak pohlavní láska svou povahou je výlučná - ačkoli tato výlučnost je dnes uskutečněna veskrze jen u ženy - je i manželství založené na pohlavní lásce svou povahou monogamní. Viděli jsme, jak měl pravdu Bachofen, jestliže pokrok od skupinového manželství k monogamii považuje převážně za dílo žen; jenom o další vývoj od párového manželství k monogamii mají zásluhu muži; a tento vývoj záležel historicky v podstatě v tom, že se zhoršilo postavení žen a usnadněna byla mužská nevěra. Odpadnou-li také hospodářské ohledy, pro které si ženy dávají tento obyčej nevěry líbit, - totiž starost o vlastní existenci a ještě více o budoucnost dětí - pak zrovnoprávnění ženy, kterého se tím dosáhlo, bude podle vší dosavadní zkušenosti působit neskonale mocněji k tomu, aby se muži stali doopravdy monogamními, než k tomu, aby se ženy oddaly mnohomužství.

Docela jistě však pozbuďte monogamie všech těch vlastností, které jí vtiskl její vznik z vlastnických poměrů. Jsou to předně nadvláda muže a za druhé nerozlučitelnost. Nadvláda muže v manželství je prostě důsledek jeho hospodářské nadvlády, a padne s touto nadvládou sama

sebou. Nerozlučitelnost manželství je zčásti následek hospodářských poměrů, za kterých monogamie vznikla, zčásti je to tradice z doby, kdy souvislost těchto hospodářských poměrů s monogamií nebyla ještě správně chápána a kdy byla nábožensky přeháněna. Dnes již je tisícronásobně prolomena. Je-li mravné jenom manželství založené na lásce, tedy je mravné také jen to manželství, ve kterém láska trvá dále. Doba, po kterou trvá individuální pohlavní láska, bývá však u každého jednotlivce velmi rozdílná, zejména u mužů, a pominula-li vskutku náklonnost nebo zatlačila-li ji nová vášnivá láska, stává se rozvod dobrodiním pro oba manžely i pro společnost. Jen tak budou lidé ušetřeni toho, aby se nemusili zbytečně brodit kalem rozvodového procesu.

To, co dnes můžeme soudit o tom, jak budou upraveny pohlavní poměry, až bude v budoucnu smetena kapitalistická výroba, má převážně negativní ráz a omezuje se ponejvíce na věci, které odpadnou. Co však vznikne nového? To se rozhodne, až vyrostou nové pokolení; pokolení mužů, kterým se nikdy v životě nestalo, že by si za peníze nebo jinými prostředky sociální moci kupovali přízeň ženy, a až vyrostou pokolení žen, kterým se nikdy nestalo, že by se oddaly muži z nějaké jiné pohnutky než ze skutečné lásky, ani že by odepřely vzdát se milenci ze strachu před hospodářskými následky. Až tu budou takoví lidé, čerta se budou starat o to, co by měli podle dnešních názorů dělat; vytvoří si sami svou vlastní praxi i k ní se hodící veřejné mínění o praxi každého jednotlivce - a dost.

Vraťme se však k Morganovi, od kterého jsme se hodně vzdálili. Historické zkoumání společenských zřízení, která se vyvinula v období civilizace, přesahuje rámec jeho knihy. Proto se zabývá osudy monogamie v této době jen docela stručně. I on vidí v dalším utváření monogamní rodiny pokrok, přibližování k plné rovnoprávnosti obou pohlaví, nemyslí však, že tohoto cíle bylo již dosaženo. "Avšak," praví, "uzná-ti se skutečnost, že rodina prošla postupně čtyřmi formami a nyní že má pátou formu, pak je otázka, může-li tato rodina zůstat zachována i v budoucnosti natrvalo. Na to se dá odpovědět jedině tak, že se musí dále vyvíjet, jako se dále vyvíjí společnost, měnit se tou měrou, jako se mění společnost, zcela tak, jak tomu bylo dosud. Rodina je výtvořem společenské soustavy a bude se v ní zrcadlit kulturní stav společnosti.

Protože se monogamní rodina od počátku civilisace zlepšila, a v moderní době velmi znatelně, můžeme se při nejmenším domnívat, že je schopna zdokonalovat se i dále, až bude dosaženo rovnosti obou pohlaví. Kdyby ve vzdálenější budoucnosti nebyla monogamní rodina s to splnit nároky společnosti, nelze předpovědět, jak bude vypadat její nástupkyně."

III. IROKESKÝ ROD

Přistupujeme nyní k jinému Morganovu objevu, který je při nejmenším stejně důležitý jako rekonstrukce původní formy rodiny z příbuzenských soustav. Je to jeho důkaz, že rodové svazy, uvnitř kmene označované u amerických Indiánů zvířecími jmény, jsou v podstatě totožné s genea Řeků, s gentes Římanů; že americká forma je původní, řecko-římská pozdější, odvozená; že celá společenská organizace Řeků a Římanů v pravěku se svým rodem, fratrií a kmenem má věrnou obdobu v organizaci amerických Indiánů; že rod je zřízení společné všem barbarům až do jejich vstupu do civilizace a dokonce i potom (pokud lze soudit z dosavadních pramenů) - tento důkaz naráz vyjasnil nejtěžší úseky nejstarších řeckých a římských dějin a současně nám poskytl netušená poučení o základech společenského zřízení v pravěku - před zavedením *státu*. Třebaže tento objev vypadá jednoduše, když už jej známe, přece jen jej Morgan učinil teprve v poslední době; ve svém dřívějším spise, který vyšel roku 1871, nepřišel ještě na toto tajemství, jehož odhalení od té chvíle umlčelo na čas jinak tak sebevědomé anglické prehistoriky.

Latinské slovo *gens*, které Morgan důsledně¹ používá pro tento rodový svaz, pochází stejně jako řecké, významem totožné *genos* od všeobecně arijského kořene *gan* (německy *kan* protože podle pravidla je v němčině *k* za arijské *g*), což znamená plodit. *Gens*, *genos*, v sanskrtu *dšanas*, *gotsky* (podle uvedeného pravidla) *kuni*, staroskandinávsky a anglosasky *kyn*, anglicky *kin*, středohornoněmecky *künne* znamená vesměs rod, původ. *Gens* v latině, *genos* v řečtině se však speciálně užívá pro takový rodový svaz, který se pyšní společným původem (v tomto případě od společného praotce - otce kmene) a je určitými společenskými a náboženskými zařízeními spojen ve zvláštní společenství, jehož vznik a ráz přesto do dneška zůstal nejasný všem našim dějepiscům.

---

¹ Stejně tak Engels používá důsledně lat. slova "gens", které překládáme čes. "rod". (*Pozn. překl.*)

Viděli jsme už výše při rozboru punaluanské rodiny, jaké bylo složení rodu v původní formě. Rod se skládá ze všech osob, které prostřednictvím punaluanského manželství a podle názorů, které v něm nutně vládnou, tvoří uznané potomstvo jedné určité pramáti - matky kmene, zakladatelky rodu. Protože u této formy rodiny je otcovství nejisté, uznává se toliko ženská linie. Protože bratři se nesmějí ženit se svými sestrami, nýbrž jen s ženami jiného původu, děti, které jsou zplozeny s těmito cizími ženami, nepatří podle mateřského práva k rodu. V rodovém svazu zůstávají tedy jen potomci dcer té které generace; potomstvo synů přechází k rodům jejich matek. Co se stane s touto pokrevně příbuznou skupinou, jakmile se ustaví jako samostatná skupina vůči podobným skupinám uvnitř kmene?

Jako klasickou formu tohoto prvotního rodu uvádí Morgan rod Irokesů, zvláště kmene Seneka. U tohoto kmene je osm rodů, nazvaných podle zvířat: 1. vlk, 2. medvěd, 3. želva, 4. bobr, 5. jelen, 6. sluka, 7. volavka, 8. sokol. V každém rodu panuje tento zvyk:

1. Rod si volí svého "sachema" (stařešinu v době míru) a náčelníka (válečného vůdce). Sachem musil být volen z příslušníků rodu a jeho úřad byl v rodu dědičný, pokud musel být při uprázdňení ihned obsazen; válečného náčelníka bylo možno volit i z nepříslušníků rodu a popřípadě mohl občas úplně chybět. Sachemem nebyl nikdy zvolen syn předcházejícího sachema, protože u Irokesů platilo mateřské právo a syn tedy patřil k jinému rodu; mohl jím být volen a často skutečně byl bratr nebo sestřin syn. Při volbách hlasovali všichni, muži i ženy. Volba musela však být potvrzena ostatními sedmi rody a pak teprve byl zvolený slavnostně uveden v úřad, a to společnou radou celého svazu Irokesů. Význam tohoto aktu uvidíme později. Moc sachemova uvnitř rodu byla otcovská, ryze mravního rázu; donucovacích prostředků neměl. Vedle toho byl z moci svého úřadu členem kmenové rady Seneků, jakož i rady všech Irokesů. Válečný náčelník směl rozkazovat jedině při válečných taženích.

2. Rod sesazuje sachema a náčelníka podle svého uvážení. To se děje opět za účasti mužů i žen. Sesazení jsou pak prostými bojovníky jako ostatní, soukromníky. Kmenová rada může ostatně také sesazovat sachemy, dokonce i proti vůli rodu.

3. Žádný z členů rodu si nesmí vzít ženu z rodu. To je základním pravidlem rodu, poutem, které jej váže dohromady; je to negativní výraz velmi pozitivního krevního příbuzenství, jež z jednotlivců, které zahrnuje, tvoří teprve rod. Tím, že objevil tuto prostou skutečnost, odhalil Morgan po prvé povahu rodu. Jak málo se rozumělo až do té doby, co je rod, dokazují dřívější zprávy o divoších a barbarech, kde různé celky, z nichž se skládá rodový řád, jsou pomíchány, protože se nechápalo a nerozlišovalo, co je kmen, klan, thum atd., a kde se o těchto celcích někdy říká, že v nich byl sňatek zakázán. Z toho vznikl strašný zmatek, v němž mohl pan MacLennan vystoupit jako Napoleon a udělat pořádek svým autoritativním výrokem: Všechny kmeny se dělí na takové, uvnitř kterých je manželství zakázáno (exogamní), a na takové, v nichž je manželství dovoleno (endogamní). A když byl takto otázku teprve důkladně zapletl, mohl se pustit do nejhlubokomyslnějších výzkumů, která z obou jeho nevkusných kategorií je starší: exogamie nebo endogamie. Objevením rodu, který se zakládá na krevním příbuzenství a vylučuje proto sňatek mezi svými členy, byl tento nesmysl samočinně odstraněn. - Je samozřejmě, že na vývojovém stupni, na kterém nacházíme Irokesy, byl zákaz sňatku uvnitř rodu bez výjimky dodržován.

4. Jména zemřelých připadalo ostatním členům rodu, muselo zůstat v rodu. Ježto předměty, které Irokes mohl po sobě zanechat, byly bezvýznamné, dělili se o dědictví nejbližší rodoví příbuzní; zemřel-li muž, dědili jeho vlastní bratři a sestry a bratři matčini; zemřela-li žena, pak její děti a vlastní sestry, nikoli však její bratři. Ze stejného důvodu nemohli po sobě dědit muž a žena a rovněž ne děti po otci.

5. Příslušníci rodu byli si vzájemně povinni pomoci, ochranou a zvláště podporou při vykonávání pomsty na cizincích, kteří se dopustili přestupku. Jednotlivec se co do své bezpečnosti spoléhal na ochranu rodu, a to právem, neboť kdo ublížil jemu, ublížil celému rodu. Z toho, z pokrevních svazků rodu, plynula povinná účast při krevní mstě, která byla Irokesy bezpodmínečně uznávána. Zabil-li cizinec člena rodu, byl celý rod zabitého povinen vykonat krevní mstu. Nejprve byl učiněn pokus o zprostředkování; rod pachatelův svolal radu a učinil radě rodu zabitého návrh na smír, většinou projevem politování a význačnými dary. Byly-li přijaty, byla záležitost vyřízena. Jinak jmenoval

poškozený rod mstitele - jednoho nebo více, kteří byli povinni stíhat a zabít pachatele. Stalo-li se tak, neměl rod zabitého právo si stěžovat a věc byla vyřízena.

6. Každý rod měl určitá jména nebo řadu jmen, kterých směl z celého kmene užívat jen on, takže jméno jednotlivcovo zároveň říká, ke kterému rodu náleží. S rodovým jménem jsou již samo sebou spojena rodová práva.

7. Rod může adoptovat cizince, a tím jej přijmout do celého kmene. Váleční zajatci, kteří nebyli zabiti, stali se, byli-li adoptováni některým rodem, členy kmene Seneků a získali tak plná práva rodová i kmenová. K adopci docházelo na návrh jednotlivých členů rodu, mužů, kteří cizince přijali jako bratra nebo sestru, a žen, které jej přijaly jako dítě; k potvrzení takové adopce bylo třeba slavnostního přijetí do rodu. Jednotlivé, výjimečně zeslabené rody byly posilovány hromadnou adopcí členů jiného rodu, ovšem s jeho souhlasem. U Irokesů se slavnostní přijetí do rodu dalo na veřejném zasedání kmenové rady, čímž se stávalo ve skutečnosti náboženským obřadem.

8. O zvláštních náboženských slavnostech u indiánských rodů je málo důkazů; avšak náboženské obřady Indiánů souvisí více méně s rody. Při šesti výročních náboženských svátcích Irokesů byli sachemové a váleční náčelníci jednotlivých rodů z moci svého úřadu počítáni k "ochráncům víry" a měli kněžské funkce.

9. Rod má společné pohřebiště. U Irokesů ze státu New York, zatlačených bílým obyvatelstvem, toto pohřebiště nyní zmizelo, avšak dříve existovalo. U jiných Indiánů je dosud nalézáme; tak u Tuskarorů, blízkých příbuzných Irokesů, kteří jsou sice křesťany, avšak pro každý rod mají na hřbitově zvláštní řadu, takže matka je pohřbena ve stejné řadě se svými dětmi, avšak otec je pohřben v jiné řadě. A také u Irokesů jde na pohřeb celý rod, obstará hrob, pohřební řeči atd.

10. Rod má svoji radu, demokratické shromáždění všech dospělých mužů a žen rodu, v němž všichni mají stejné hlasovací právo. Tato rada volila sachemy a válečné náčelníky a sesazovala je; právě tak ostatní "ochránce víry"; usnášela se o výkupném (Wergeld) anebo o

krevní mstě za zavražděné členy rodu; adoptovala cizince do rodu. Zkrátka, byla svrchovanou mocí rodu.

Toto jsou práva typického indiánského rodu. "Všichni jeho členové jsou svobodní, povinni vzájemně chránit svou svobodu; rovni v osobních právech - ani sachemové, ani náčelníci si nedělají nárok na přednostní postavení; tvoří bratrstvo spojené pokrevními svazky. Volnost, rovnost, bratrství, ačkoli nikdy neformulovány, byly základní zásady rodu a rod byl zase jednotkou celé společenské soustavy, základem organisované indiánské společnosti. To vysvětluje neochvějnou svobodmilovnost a osobní důstojnost ve vystupování, kterou je každý nucen Indiánům přiznat."

V době objevení byli Indiáni celé Severní Ameriky organisováni v rodech podle mateřského práva. Jenom u některých kmenů, jako u Dakotů, byly rody v úpadku a u některých jiných, jako Ojibvů, Omahů, byly organisovány podle otcovského práva.

U velmi mnohých indiánských kmenů s více než pěti nebo šesti rody se shledáváme s tím, že tři, čtyři nebo více rodů je spojeno ve zvláštní skupinu, kterou Morgan nazývá, věrně překládaje indiánský název, podle její řecké obdoby fratrií (bratrstvem). Tak mají Senekové dvě fratrie; první sdružuje rody 1-4, druhá rody 5-8. Při bližším zkoumání se ukáže, že tyto fratrie představují většinou původní rody, na něž se kmen z počátku štěpil; neboť, ježto byly zakázány sňatky uvnitř rodu, musel se každý kmen nutně rozdělit alespoň na dva rody, aby mohl samostatně existovat. Jak kmen rostl, rozdělil se každý rod opět na dvě nebo více částí, jež poté vystupují, jako samostatné rody, zatím co původní rod, který obsahuje všechny dceřinné rody, trvá jako fratrie. U Seneků a u většiny ostatních Indiánů jsou rody jedné fratrie bratrskými rody, zatím co ostatní jsou v poměru k nim rody bratranceckými - označení, která v americkém příbuzenském systému, jak jsme viděli, mají velmi reálný a výrazný smysl. Původně se nesměl žádný Seneka oženit s ženou ze své fratrie, avšak tento zvyk upadl již dávno v zapomenutí a byl omezen na rod. Podle tradice Seneků byli medvěd a jelen původními rody, od nichž se oddělily ostatní. Když se toto nové zřízení zakořenilo, bylo podle potřeby obměňováno; jestliže vymřely rody jedné fratrie, byly občas do této fratrie přesazovány celé rody z

jiných fratrií, aby nastalo vyrovnání. Proto se setkáváme u různých kmenů se stejnojmennými rody rozličně seskupenými do fratrií.

Funkce fratrií u Irokesů jsou dílem společenské, dílem náboženské. **1.** Fratrie hrají proti sobě míčovou hru; každá z nich vyšle své nejlepší hráče, ostatní se dívají - a přitom každá fratrie stojí zvlášť - a sázejí proti sobě na vítězství svého mužstva. - **2.** V kmenové radě zasedají spolu sachemové a náčelníci jednotlivých fratrií, obě skupiny proti sobě, každý řečník mluví k představitelům každé fratrie jako k zvláštní korporaci. - **3.** Byl-li někdo v kmeni zabit a pachatel a zabitý nepatřili k téže fratrii, postižený rod se často dovolával svých bratrských rodů; ty svolaly radu fratrií a obrátily se na ostatní fratrie jako celek, aby také ony svolaly radu k urovnání záležitosti. Zde tedy vystupuje fratrie opět jako původní rod, a to s větší vyhlídkou na úspěch než slabší jednotlivý rod, který z ní pochází. - **4.** Při úmrtí vynikajících jednotlivců převzala povinnost vypravit pohřeb a uspořádat pohřební slavnosti druhá fratrie, zatím fratrie zemřelého se zúčastnila pohřbu jako truchlící. Zemřel-li sachem, hlásila druhá fratrie svazové radě Irokesů uprázdnění úřadu. - **5.** Při volbě sachema vystupovala rovněž rada fratrií. Potvrzení bratrskými rody bylo pokládáno za téměř samozřejmé, avšak rody druhé fratrie mohly oponovat. V tomto případě se sešla rada této fratrie; trvala-li rada na protestu, byla volba neplatná. - **6.** Dříve měli Irokesové zvláštní náboženské mystérie, které běloši nazývají "medicine-lodges"¹. U Seneků je slavila dvě náboženská společenstva, jejichž noví členové museli být řádně zasvěceni; na každou fratrii připadalo jedno z těchto společenstev. - **7.** Jestliže čtyři linages (plemena), které obývaly v době dobytí² čtyři čtvrtiny Tlascalaly, byly čtyřmi fratriemi, což je téměř jisté, je tím dokázáno, že fratrie jako u Řeků a podobné rodové svazy u Němců, byly také vojenskými jednotkami; tyto čtyři linages táhly do boje každá zvlášť, jako zvláštní oddíl s vlastním stejnokrojem a praporem a pod vlastním vedením.

Stejně jako několik rodů tvoří fratrii, tvoří několik fratrií v klasické formě kmen; v některých případech u silně zeslabených kmenů

---

¹ - schůze čaroděju-zařikávačů. (Pozn. red.)

² Rozumí se dobytí Mexika Cortézem v roce 1521. (Pozn. překl.)

chybí střední článek, t.j. fratricie. Co tedy vyznačuje indiánský kmen v Americe?

1. Vlastní území a vlastní jméno. Každý kmen měl mimo své skutečné sídliště ještě značné území k honbě a rybolovu. Za tím územím ležel další neutrální pruh země, který sahal až k území sousedního kmene, a byl u kmenů příbuzných řečí menší, u kmenů s odlišnou řečí větší. Je to totéž jako hraniční les Němců, jako poušť, kterou podle Césara kolem svého území vytvořili Suésové, jako isarnholt (dánský jarnved, limes Danicus) mezi Dány a Němci, jako saský les a branibor (slovansky - ochranný les) mezi Němci a Slované, od něhož má své jméno Braniborsko. Takto neurčitými hranicemi oddělené území bylo společnou půdou kmene, jako takové uznáváno sousedními kmeny a hájeno vlastním kmenem proti zásahům. Nejistota hranic se nepříznivě projevila zpravidla teprve tehdy, když se obyvatelstvo silně rozmnožilo. - Zdá se, že jména kmenů většinou vznikla spíše náhodou, než že by byla volena úmyslně; během doby se často přihodilo, že kmen byl nazýván od sousedních kmenů jinak, než jak si sám říkal; podobně jako Němcům jejich první historické souhrnné jméno Germáni dali Keltové.

2. Zvláštní, jen tomuto kmeni vlastní *nářečí*. Ve skutečnosti spadají kmen a nářečí věcně v jedno; až do nedávna tvořily se nové kmeny a nářečí v Americe dělením, což pravděpodobně zcela nepřestalo ani nyní. Kde dva zeslabené kmeny splynuly v jeden, vyskytuje se výjimečně, že se v jednom kmeni mluví dvěma blízce příbuznými dialekty. Průměrně mají americké kmeny pod 2000 hlav; Čerokesové však mají 26.000 členů, což je největší počet Indiánů ve Spojených státech, kteří mluví stejným nářečím.

3. Právo slavnostně dosazovat sachemy a náčelníky, zvolené rody, a

4. právo je opět sesazovat i proti vůli jejich rodů. Ježto tito sachemové a náčelníci jsou členy kmenové rady, vysvětlují se tato práva kmene vůči nim samo sebou. Kde vznikl svaz kmenů a všechny kmeny jsou zastoupeny ve svazové radě, přecházela zmíněná práva na tuto radu.

5. Společné náboženské představy (mythologie) a bohoslužebné obřady. "Indiáni byli svým barbarským způsobem nábožným národem." Jejich mythologie nebyla ještě naprosto kriticky prozkoumána; představovali si ztělesnění svých náboženských představ - duchů všeho druhu - již v lidské podobě, avšak nižší stupeň barbarství, na kterém byli, nezná ještě názorné zobrazování, t.j. modly. Je to kult přírody a živlů, vyvíjející se v mnohobožství. Rozličné kmeny měly své pravidelné svátky s určitými obřady, zvláště s tancem a hrami; zejména tanec byl podstatnou součástí všech náboženských slavností; každý kmen slavil svoje svátky odděleně.

6. Kmenová rada k vyřizování společných záležitostí. Skládala se ze všech sachemů a náčelníků jednotlivých rodů, kteří byli jejich skutečnými zástupci, protože byli kdykoli sesaditelní; rada zasedala veřejně, obklopena ostatními členy kmene, kteří měli právo účastnit se debat a přednést svoje názory; rada vynášela usnesení. Obvykle byl každý přítomný na své přání slyšen, také ženy mohly přednést svůj názor ústy řečníka, kterého si zvolily. U Irokesů muselo být konečně rozhodnutí usneseno jednohlasně, podobně jako tomu bylo při některých rozhodnutích německých markovních společenství. Kmenové radě příslušelo zvláště upravování poměru k cizím kmenům; přijímala a vysílala vyslance, vypovídala válku a uzavírala mír. Došlo-li k válce, byla většinou vedena dobrovolníky. Zásadně platilo, že každý kmen je ve válečném stavu s každým druhým kmenem, s nímž výslovně neuzavřel mírovou smlouvu. Válečné výpravy proti takovým nepřátelům byly většinou organizovány jednotlivými vynikajícími válečníky; ti uspořádali válečný tanec, a kdo se ho zúčastnil, přihlásil se tím k spoluúčasti na tažení. Ihned se utvořil oddíl a vydal se na pochod. Rovněž tak obrana napadeného kmenového území byla prováděna většinou dobrovolnou výzvou. Odchod a návrat takových oddílů byl vždy příležitostí k veřejným slavnostem. Povolení rady kmene nebylo k takovým výpravám zapotřebí a ani se nežádalo, ani se nedávalo. Je to totéž jako soukromé válečné výpravy německých družin, jak nám je líčí Tacitus, jenže u Němců nabyly družiny stálejšího charakteru a tvoří pevné jádro, které se organizuje již v době míru a kolem něhož se za války seskupují ostatní dobrovolníci. Takovéto válečné kolony byly zřídka počtetné; nejvýznačnější výpravy Indiánů i na velké

vzdálenosti byly prováděny nepatrnými vojsky. Spojilo-li se několik takových družin k společnému velkému podniku, poslouchala každá z nich jenom svého vlastního vůdce; jednotu válečného plánu zajišťovala tak či onak rada těchto vůdců. Je to stejný způsob vedení války jako u Alemanů ve IV. století na horním Rýně, jak je líčí Ammianus Marcellinus.

7. U některých kmenů se setkáváme s vrchním náčelníkem, jehož pravomoc je však velmi malá. Je to jeden ze sachemů, který v případech, kdy je třeba rychle jednat, zavádí dočasná opatření až do té doby, kdy se může sejít rada a definitivně rozhodnout. Je to slabý náběh k zavedení úředníka s výkonnou mocí, avšak náběh, který v dalším vývoji zůstal většinou nevyužit; uvidíme, že se takový úředník ve většině případů, ne-li všude, vyvinul spíše z nejvyššího velitele vojsk.

Dále než ke spojení v kmen se velká většina amerických Indiánů nedostala. Nepočetné kmene, oddělené od sebe širokými pohraničními pásmy, oslabené věčnými válkami, osídlily málo lidmi obrovské území. Svazky příbuzných kmenů se tvořily tu a tam z okamžité nutnosti a s ní také zanikaly. Avšak v jednotlivých krajinách se původně spřízněné kmene ze své roztržitosti opět semkly v trvalé svazy a tak byl učiněn první krok k vytvoření národů. Ve Spojených státech je nejvyvinutější formou takového svazu kmen Irokesů. Vystěhovali se ze svých sídel západně od Mississippi, kde tvořili pravděpodobně větev velké rodiny Dakotů, a usadili se po dlouhém putování v nynějším státě New York rozdělení do pěti kmenů: Seneka, Cayuga, Onondaga, Oneida a Mohawk. Živili se rybolovem, lovem zvěře a primitivním zahradnictvím, žili ve vesnicích, které byly většinou chráněny palisádami. Nikdy neměli více než 20.000 hlav, měli ve všech pěti kmenech stejný, určitý počet rodů. Mluvili příbuznými dialekty téže řeči a sídlili nyní na souvislém území, které bylo rozděleno mezi oněch pět kmenů. Jelikož tohoto území bylo nově dobyto, bylo přirozené, že tyto kmene silou zvyku držely pohromadě proti cizím kmenům, které vytlačily, a z této soudružnosti se nejpozději počátkem XV. století vyvinul skutečný "věčný svaz", přísězné společenství, které také hned u vědomí své nové síly nabylo útočného rázu a na vrcholu své moci, kolem roku 1675, dobylo rozlehlých území kol dokola, jejichž obyvatelstvo částečně vypudilo, zčásti přinutilo k odvádění poplatků.

Svaz Irokesů představuje nejpokročilejší společenskou organizaci, jaké Indiáni dosáhli, pokud nepřekročili nižší stupeň barbarství (tedy s výjimkou Mexikánů, Novomexikánů a Peruánců). Základní ustanovení svazu byla tato:

1. Věčný svaz pěti pokrevně příbuzných kmenů na základě plné rovnosti a samostatnosti ve všech vnitřních záležitostech kmene. Toto pokrevní příbuzenství tvořilo pravý základ svazu. Z těchto pěti kmenů tři se nazývaly kmeny otcovskými a byly mezi sebou bratry; ostatní dva se nazývaly synovskými kmeny a mezi sebou byly rovněž bratry. Tři rody - nejstarší - byly ve všech pěti kmenech zastoupeny živými členy, ostatní tři rody byly zastoupeny ve druhých třech kmenech, členové každého z těchto rodů byli navzájem bratry ve všech pěti kmenech. Společný jazyk, lišící se pouze nářečím, byl výrazem a důkazem společného původu.

2. Orgánem svazu byla svazová rada o 50 sachemech, kteří si byli rovni hodností a důstojenstvím; tato rada s konečnou platností rozhodovala o všech záležitostech svazu.

3. Těchto 50 sachemů bylo při ustavení svazu rozděleno na kmeny a rody a jako nositelé nových úřadů byli ustanoveni výslovně k tomu, aby sloužili cílům svazu. Při každém uprázdnění byli voleni příslušnými rody a mohli jimi být kdykoli sesazeni; právo uvádět je v úřad náleželo však svazové radě.

4. Tito svazoví sachemové byli zároveň sachemy ve svých jednotlivých kmenech a měli právo účasti a hlas v kmenové radě.

5. Všechna usnesení svazové rady musela být jednohlasná.

6. Hlasovalo se podle kmenů, takže každý kmen a v každém kmeni všichni členové rady museli hlasovat souhlasně, aby bylo dosaženo pravoplatného usnesení.

7. Každá z pěti kmenových rad mohla svolávat svazovou radu, avšak svazová rada se sama svolávat nemohla.

8. Sezení se konala před shromážděným lidem; každý Irokes se mohl ujmout slova; avšak jedině rada rozhodovala.

9. Svaz neměl osobního pohlavára, žádnou osobu, která by stála v čele výkonné moci.

10. Naproti tomu měl dva nejvyšší válečné velitele se stejnými právy a stejnou mocí (dva "králové" u Spartanů, dva konsulové v Římě).

To bylo celé veřejné zřízení, v němž Irokesové žili přes 400 let a žijí dosud. Vylíčil jsem je obšírněji podle Morgana, poněvadž tu máme příležitost studovat organizaci společnosti, která ještě nezná stát. Stát předpokládá zvláštní veřejnou moc, oddělenou od souhrnu osob zúčastněných, a proto Maurer, který instinktivně správně rozeznává německé markové zřízení jako ryze společenskou instituci, podstatně odlišnou od státu třeba stát z velké části později z ní vznikl - Maurer ve všech svých spisech zjišťuje, jak postupně vznikala veřejná moc z původních zřízení marky, vesnic, dvorů, měst a vedle nich. U severoamerických Indiánů vidíme, jak se původně jednotný kmen poznenáhlu rozšiřuje po celé ohromné pevnině, jak se kmene štěpí a stávají se národy, celými skupinami kmenů, jak se mění jazyk, takže si nejen navzájem nerozumějí, nýbrž mizí i téměř každá stopa společného původu; jak se vedle toho v kmenech jednotlivé rody rozdělují, staré mateřské rody se udržují jako fratérie a přece jména těchto nejstarších rodů zůstávají stejná u kmenů, které jsou od sebe daleko vzdáleny a dávno od sebe odloučeny - vlk a medvěd jsou dosud rodovými jmény u většiny všech indiánských kmenů. A na všechny ty to kmene se vcelku hodí právě vylíčené zřízení - jen s tím rozdílem, že mnohé se nedostaly až k vytvoření svazu příbuzných kmenů.

Vidíme však také - je-li jednou dán rod jako společenská jednotka - jak se téměř s neodvratnou nutností - protože přirozeně - vyvíjí z této jednotky celá struktura rodů, fratrií a kmene. Všechny tyto tři skupiny jsou rozličné stupně pokrevního příbuzenství, každý v sobě uzavřen a pořádající své vlastní záležitosti, každý však zároveň doplňuje ostatní. Okruh záležitostí, spadajících pod jejich pravomoc, je souhrnem veřejných záležitostí barbarů na nižším stupni. Kde se tedy setkáváme u určitého národa s rodem jako společenskou jednotkou, tam budeme moci předpokládat také podobnou organizaci kmene, jakou jsme zde vylíčili: kde je dost pramenů, jako u Řeků a Římanů, nejen že ji najdeme, nýbrž se zároveň přesvědčíme, že srovnání s americkým společenským zřízením nám objasní nejtěžší pochyby a záhady tam, kde nás prameny nechávají na holičkách.

A toto rodové zřízení se vší dětskostí a prostotou je nádherným zřízením! Bez vojáků, četníků a policajtů, bez šlechty, králů, místodržících, prefektů nebo soudců, bez vězení a soudních procesů jde všechno svým řádným chodem. Všechny hádky a spory rozsuzuje shromáždění těch, jichž se týkají, rod nebo kmen anebo jednotlivé rody mezi sebou - jen jako krajní, zřídka kdy používaný prostředek hrozí krevní msta - náš trest smrti je také jen její civilisovanou formou se všemi výhodami a nevýhodami civilisace. Ačkoli je zde mnohem více společenských záležitostí než u nás - domácnost je společná pro celou řadu rodin a je komunistická, půda je vlastnictvím kmene, jenom zahrádky jsou dočasně přidělovány domácnostem - přesto není ani stopy po našem rozsáhlém a spletitým správním aparátu. Zúčastnění rozhodují a ve většině případů stoletý obyčej již všechno uspořádal. Chudáků a nuzných zde nemůže být, komunistická domácnost a rod znají své povinnosti k starým, nemocným a válkou zmrzačeným. Všichni jsou si rovni a jsou svobodni - také ženy. Pro otroky není ještě místa, pro ujařmení cizích kmenů obvykle také ještě ne. Když Irokesové kolem r. 1651 porazili Erije a "neutrální národ"¹, nabídli jim, aby přistoupili jako rovnoprávní k jejich svazu; teprve když to poražení odmítli, byli vyhnáni ze svého území. A jaké muže a ženy plodí taková společnost, ukazuje obdiv bělochů, kteří se sešli s nezkaženými Indiány a obdivovali se osobní důstojnosti, přímosti, pevnosti charakteru a statečnosti těchto barbarů.

Příklady statečnosti jsme viděli zcela nedávno v Africe. Zulufrové před několika lety, jakož i Nubiové před několika měsíci² - oba kmene, u nichž dosud nezaniklo rodové zřízení - vykonali, co by nedokázalo žádné evropské vojsko. Ozbrojeni jen kopími a oštěpy, bez pušek, postoupili v dešti kulí ze zadovek anglické pěchoty, která je uznávána za první na světě v uzavřeném boji - až k bodákům a více než jednou vyvolali zmatek a dokonce je odrazili, přes kolosální nerovnost zbraní a přestože nemají povinnou vojenskou službu a nevědí, co je execírka. Co vydrží a co dovedou, dokazuje stížnost Angličanů, že jeden Kafr urazí za 24 hodin delší cestu a rychleji než kůň - a jeden

---

¹ Dva indiánské kmene. (Pozn. překl.)

² Roku 1879 zahájili Angličané válku proti Zulufřům -: roku 1882 proti Nubiům. (Pozn. red.)

anglický malíř praví, že každý jejich sebemenší sval naskočí tvrdě jako ocel podoben řemínkům biče.

Tak vypadali lidé a lidská společnost, než došlo k rozdělení do různých tříd. A srovnáme-li jejich postavení s postavením obrovské většiny dnešních civilisovaných lidí, rozdíl mezi dnešním proletářem a maloroľníkem a starým svobodným členem rodu je obrovský.

To je jedna stránka věci. Nezapomeňte však, že tato organizace byla odsouzena k zániku. Dále než ke kmeni se nedostala, svaz kmenů znamená již počátek jejího úpadku, jak se ukáže a jak se již ukázalo v pokusech Irokesů o výboje. Co bylo mimo kmen, bylo mimo právo. Tam, kde nebyla výslovně uzavřena mírová smlouva, zuřila válka od kmene ke kmeni a válka byla vedena s ukrutností, která odlišuje člověka od ostatních zvířat a která byla teprve později zmírněna vlivem hmotných zájmů. Rodové zřízení ve svém rozkvětu, jak jsme je viděli v Americe, předpokládalo krajně nerozvinutou výrobu, tedy krajně řídké obyvatelstvo na rozlehlém území; tedy téměř úplné ovládnání člověka vnější přírodou, proti které stál cize a které nerozuměl, což se odráží v dětinských náboženských představách. Kmen zůstal pro člověka hranicí, a to jak vůči cizinci, tak také vůči sobě samému: kmen, rod a jejich zařízení byla posvátná a nedotknutelná, byla to vyšší moc daná přírodou, jíž jednotlivec zůstával bezpodmínečně podroben v cítění, myšlení a konání. Přestože nám lidé této epochy připadají imposantní, velmi se liší jeden od druhého, visí ještě, jak praví Marx, na pupeční šňůře prvobytného společenství. Moc těchto prvobytných společenství musela být zlomena a byla zlomena. Avšak byla zlomena vlivy, které nám od počátku připadají jako degradace, jako hříšný pád s prosté mravní výše staré rodové společnosti. Jsou to nejnižší zájmy - sprostá ziskuchtivost, hrubá požívačnost, špinavá lakota, sobecké loupení společného majetku, jež zahajují novou civilisovanou třídní společnost; jsou to nejhnusnější prostředky - krádež, znásilnění, podvod, zrada, jež podřívají starou beztřídní rodovou společnost a způsobují její pád. A nová společnost sama, za půl třetího tisíciletí svého trvání nebyla nikdy ničím jiným než rozvojem malé menšiny na úkor vykořisťované a utlačované velké většiny, a tím je dosud, víc než kdy jindy.

IV. ŘECKÝ ROD

Řekové, stejně jako Pelasgové¹ a ostatní rodově příbuzní národové, byli organisováni již v předhistorické době v témž organickém pořadí jako Američané: rod, fratrie, kmen, svaz kmenů. Někde chyběla fratrie, jako u Dorů, svaz kmenů nebyl ještě všude vyvinut, ale ve všech případech byl rod základní jednotkou. V době, kdy Řekové vstupují do dějin, jsou na prahu civilisace; mezi nimi a americkými kmeny, o nichž byla předtím řeč, leží téměř celá dvě velká vývojová období, o něž jsou Řekové herojské doby napřed před Irokesy. Rod u Řeků není proto také již naprosto archaickým rodem Irokesů, znak skupinového manželství se začíná podstatně stírat. Mateřské právo ustupuje otcovskému právu; tím tvoří vzrůstající se soukromé bohatství první průlom do rodového zřízení. Druhý průlom byl přirozeným následkem prvního: ježto po zavedení otcovského práva přechází jmění bohaté dědičky, provdá-li se, na jejího muže, tedy do jiného rodu, byl porušen základ všeho rodového práva, a proto bylo nejen dovoleno, nýbrž v tomto případě *nařizováno*, aby se děvče provdalo uvnitř svého rodu a tak mu uchovalo své jmění.

Podle Grotových řeckých dějin bylo pojátkem zvláště athénskému rodu:

1. Společné náboženské slavnosti a výlučné právo kněžstva uctívat určitého boha, domnělého praotce rodu, který v této vlastnosti byl nazýván zvláštním příjmením;
2. společná pohřebiště (srovnej Demosthenův Eubulides);
3. vzájemné dědické práva;
4. vzájemná povinnost pomoci, ochrany a podpory v případě násilí;
5. vzájemné právo a povinnost vstoupit ve sňatek uvnitř rodu v určitých případech, zvláště pokud šlo o dcery-sirotky nebo dědičky;
6. držba společného jmění - alespoň v některých případech - se zvláštním archontem (stařešinou) a pokladníkem.

---

¹ Nejstarší obyvatelé Řecka, avšak zprávy o nich jsou velmi nejisté. (Pozn. překl.)

Dále se několik rodů spojovalo ve fratii, avšak ne tak těsně; přesto tu také najdeme vzájemná práva a povinnosti podobného druhu, zvláště společné vykonávání zvláštních náboženských úkonů a právo stíhání, když byl zabit člen fratrie. Všechny fratrie jednoho kmene mají opět společné, pravidelně se opakující sváteční obřady pod vedením phylobasilea (náčelníka kmene), zvoleného ze šlechty (z eupatridů).

Potud Grote. A Marx k tomu dodává: "Řeckým kmenem prokukuje však jasně divoch (na př. Irokes)." Divoch se ukáže ještě jasněji, jdeme-li dále ve svém zkoumání.

Řecký rod má totiž dále tyto rysy:

7. původ podle otcovského práva ;

8. zákaz sňatku uvnitř rodu mimo případ dědiček. Tato výjimka a její vyjádření ve formě příkazu dokazují platnost starého pravidla. Toto pravidlo vyplývá rovněž z všeobecně platné věty, že žena se sňatkem vzdává náboženských obřadů svého rodu a přijímá obřady svého muže, do jehož fratrie byla rovněž zapsána. Sňatek mimo rod byl z toho důvodu a podle známého místa u Dikaiarcha pravidlem, a Becker v "Charikleovi" dokonce přímo předpokládá, že se nikdo nesměl vdávat a ženit uvnitř svého rodu;

9. právo adoptovat za člena rodu; provádělo se adopcí do rodiny, ale s veřejnými formalitami a jen výjimečně;

10. právo volit a sesazovat stařešiny. Víme již, že každý rod měl svého archonta; nikde se však nepraví, že tento úřad byl dědičný v určitých rodinách. Do konce období barbarství lze předpokládat, že nebylo strohého dědění hodností, jež se naprosto nesrovnává s řádem, podle kterého uvnitř rodu bohatí i chudí mají rovná práva.

Nejen Grote, nýbrž i Niebuhr, Mommsen a všichni ostatní dosavadní dějepisci klasického starověku v otázce rodu ztroskotali. Ačkoli zaznamenali správně mnohé z jeho znaků, viděli v něm přece jen neustále *skupinu rodin*, a tím si uzavřeli cestu k pochopení povahy a původu rodu. Rodina nebyla v rodovém a~pořádání nikdy organizační jednotkou a nemohla jí být, protože muž a žena nutně patří k dvěma rozličným rodům. Rod zapadá zcela do rámce fratrie, fratrie do rámce kmene; rodina patří z poloviny do rodu mužova a z poloviny do rodu ženina. Ani stát neuznává ve veřejném právu rodinu; existuje až dodnes

jen pro právo soukromé. A přesto vychází celé naše dosavadní dějepisectví z absurdní představy, která se zvláště v osmnáctém století stala nedotknutelnou, z představy, že monogamní jednotlivá rodina, která je stěží starší než civilisace, je krystalizačním jádrem, kolem něhož se postupně vytvořila společnost a stát.

"Panu Grotovi je nutno dále připomenout", podotýká Marx, "že ačkoli Řekové odvozují své rody z mythologie, jejich rody jsou starší než *jimi samými* vytvořená mythologie se svými bohy a polobohy."

Morgan se s oblibou dovolává Grotu, protože je váženým, a zcela důvěryhodným svědkem. Grote dále vypravuje, že každý athénský rod měl jméno odvozené od svého domnělého praotce, že před Solonem všeobecně, a ještě po Solonovi, nebyla-li tu závěť, členové rodu zemřelého (gennétes) zdělili jeho jmění a že v případě zabití nejprve příbuzní, potom členové téhož rodu a konečně členové fratricie zabitého měli právo a povinnost soudně stíhat pachatele: "Všechno, co slyšíme o nejstarších athénských zákonech, je založeno na rozdělení do rodů a fratrií".

Původ rodů ze společných praotců působil "učeným šosákům" (Marx) těžké bolení hlavy. Protože tyto předky přirozeně pojmají čistě mythicky, nedovedou si vysvětlit vznik rodů z rodin, které stojí vedle sebe a nejsou původně vůbec příbuzné, a přece to musejí nějak dokázat, aby objasnili podstatu rodu. Pomáhají si záplavou slov, která se točí stále dokola a nemůže se dostat nad větu: Rodokmen je sice mythos, ale rod je skutečnost, a konečně u Grotu - s Marxovými vsuvkami - čteme: „O tomto rodokmenu slyšíme jen zřídka kdy, protože je předkládán veřejnosti jen při určitých, zvláště slavnostních příležitostech. Avšak drobnější rody měly svoje společné náboženské úkony (podivné, Mr. Grote!) a společného nadlidského praotce a rodokmen, zcela tak jako rody slavnější (jak je to zvláštní, pane Grote, u *drobnějších* rodů!), základní plán a ideální základ (vážený pane, ne *ideální*, nýbrž karnální, prostě tělesný!) byly u všech stejné."

Morganovu odpověď na tuto otázku shrnuje Marx takto: "Systém pokrevního příbuzenství, jenž odpovídá rodu v jeho prvotní formě - a u Řeků se rody vyskytovaly kdysi stejně jako u jiných smrtelníků - zachovával vědomí příbuznosti všech členů rodu mezi

sebou. Toto pro ně neobyčejně důležité vědomí si osvojovali od dětství v praxi. Monogamní rodinou upadlo v zapomenutí. Rodové jméno vytvořilo rodokmen, vedle něhož rodokmen jednotlivé rodiny připadal bezvýznamný. Toto jméno mělo nyní uchovávat skutečnost společného původu pro ty, kteří je nesli; avšak rodokmen rodu šel tak daleko zpět, že členové nemohli již dokázat své vzájemné skutečné příbuzenství leč v omezeném počtu případů u posledních společných předků. Jméno samo bylo důkazem společného původu, a to konečným důkazem, nehledě k případům adopce. Naproti tomu popírání jakékoli příbuznosti členů rodu, jako to dělají Grote a Niebuhr, čímž se rody stávají ryzími smyšlenkami a báchorkami, je hodno 'ideálních' knižních vědců, kteří sedí za pecí. Protože řetězovité spojení pokolení ustoupilo do pozadí zvláště příchodem monogamie a skutečná minulost vypadá, jako by se odrážela v mythologickém výtvaru fantasmie, usoudili a usuzují bodří šosáci, že smyšlený rodokmen vytvořil skutečné rody!"

Fratrie byla jako u Američanů mateřským rodem, rozděleným do více sesterských rodů a je spojujícím, a odvozovala často ještě původ všech od společného praotce. Tak měli podle Grota "všichni současní členové fratrie Hekataiovy v 16. kolenní praotcem stejného boha"; všechny rady této fratrie byly tedy doslova bratrskými rody. Fratrie se vyskytuje ještě u Homéra jako vojenská jednotka na známém místě, kde Nestor radí Agamemnonovi: "Seřad' muže podle kmenů a podle fratrií, aby fratrie pomáhala fratrii a kmen kmeni." - Jinak fratrie měla právo a povinnost stíhat vraždu spáchanou na členu fratrie, tedy v dřívější době také povinnost vykonat krevní mstu. Má dále společné svatyně a svátky, a vůbec vytvoření . celé řecké mythologie z přineseného staroarijského přírodního kultu bylo v podstatě podmíněno rody a fratriemi a vyvíjelo se v nich. Dále měla fratrie stařešinu (phratriarchos) a podle De Coulangese také sněmy a závazná rozhodnutí, soudnictví a správu. Dokonce i pozdější stát, který ignoroval rod, ponechal fratrii určité veřejné funkce správního rázu.

Z několika příbuzných fratrií se skládá kmen. V Attice byly čtyři kmény, k nimž patřily vždy tři fratrie, z nichž každá měla 30 rodů. Takovéto přesné ohraničení skupin předpokládá vědomý a plánovitý zásah do samorostle vzniklého řádu. Jak, kdy a proč se to stalo, o tom

mlčí řecké dějiny, z nichž si Řekové sami uchovali vzpomínky jen do doby heroů.

Odlišnost nářečí nebyla u Řeků, kteří byli stísněni na poměrně malém území, tak vyvinuta jako v širokých amerických lesech. Avšak i zde vidíme, že jen kmeny stejného základního nářečí jsou spojeny ve větší celek a že i v malé Attice je zvláštní nářečí, které se později stalo všeobecnou spisovnou řečí prózy.

V homérských básních nacházíme řecké kmeny již většinou sdruženy v malé národy, v nichž si však rody, fratérie a kmeny dosud plně zachovaly svou samostatnost. Bydlelo se již ve městech opevněných zdmi; počet obyvatelstva stoupal se vzrůstem stád, obděláváním polí a se začátky řemesla; tím rostly rozdíly v bohatství a s nimi aristokratický prvek uvnitř staré samorostlé demokracie. Jednotlivé náručky vedly neustále války o držbu nejlepších území a také pro kořist; otroctví válečných zajatců bylo již uznanou institucí.

Zřízení těchto kmenů a náruček bylo takovéto:

1. Stálým úřadem byla *rada*, *bulê*, původně složená asi z náčelníků rodů, později, když se jejich počet příliš rozrostl, jen z některých z nich, což poskytovalo příležitost k vytvoření a posílení aristokratického prvku; jak také na př. Dionysios přímo píše, že rada v době heroů se skládala ze šlechticů (*kratistoi*). Rada rozhodovala v důležitých záležitostech s konečnou platností; tak na př. u Aischyla thébská rada učinila v dané situaci rozhodující usnesení, aby Eteokles byl čestně pohřben a mrtvola Polynikova byla hozena psům. Když byl zřízen stát, vyvinul se později z této rady senát.

2. *Shromáždění lidu* (*agora*). U Irokesů jsme se setkali se zjevem, že lid, muži i ženy, stojí v kruhu kolem shromáždění rady, účastní se ve stanoveném pořádku diskuse a tak ovlivňují její rozhodnutí. U homérských Řeků se toto "obklopení" (staroněmecký soudní výraz "Umstand") již vyvinulo v dokonalé shromáždění lidu, stejně jako tomu bylo u Němců ve starých dobách. Shromáždění bylo svoláváno radou k rozhodnutí důležitých záležitostí; každý muž se mohl ujmout slova. Souhlas či nesouhlas se vyjadřoval zdvihnutím ruky (Aischylos v "Prosebnicích") anebo zvoláním. Shromáždění přináležela

v poslední instituci svrchovaná moc, neboť, jak praví Schömann ("Řecké starožitnosti"),¹ "jde-li o věc, k jejímuž provedení je třeba spolupůsobení lidu, neprozrazuje nám Homér prostředek, jak k němu lid mohl být přinucen proti své vůli". V době, kdy každý dospělý mužský člen kmene byl zároveň bojovníkem, nebylo ještě veřejné moci, oddělené od lidu, které by bylo mohlo být použito proti němu. Samorostlá demokracie byla ještě v plném rozkvětu, a to musí být východiskem k posouzení moci a postavení jak rady, tak basilea.

3. *Vojevůdce* (basileus). K tomu poznamenává Marx: Evropští učenci, většinou rození knížecí sluhové, dělají z basilea monarchu v moderním smyslu. Proti tomu se ohražuje yankeeský republikán Morgan. Praví velmi ironicky, ale pravdivě, o olejnatém Gladstonovi a jeho "Mládí světa":² Pan Gladstone nám presentuje řecké náčelníky hrdinské doby jako krále a knížata s doplňkem, že jsou zároveň gentlemani; ale sám musí přiznat: "Celkem se zdá, že mrav nebo zákon posloupnosti podle prvorozenství je určen dostatečně, i když ne příliš ostře." Panu Gladstonovi samotnému se asi zdá, že právo prvorozenství s takovými výhradami dostatečně, i když ne příliš ostře vyjádřené, nemá žádnou cenu.

Viděli jsme již, jak tomu bylo s následnictvím stařešinských úřadů u Irokesů a jiných Indiánů. Všechny úřady byly volitelné, většinou uvnitř rodu, a potud tedy v tomto rodu dědičné. Při uprázdnění byla postupně dávana přednost nejbližšímu příbuznému v rodu - bratru nebo synu sestry - pokud nebyly důvody jej pominout. Přecházel-li tedy u Řeků za vlády otcovského práva úřad basilea zpravidla na syna nebo na jednoho ze synů, je to jen důkazem toho, že synové měli pravděpodobnost, že budou zvoleni lidem za nástupce, ale naprosto ne důkazem pravoplatného následnictví bez volby lidu. S čím se tu setkáváme, je u Irokesů a Řeků první náběh tvoření zvláštních šlechtických rodin uvnitř rodu a u Řeků ještě k tomu náběh k budoucímu dědičnému vůdcovství nebo monarchii. Proto třeba předpokládat, že u Řeků byl basileus buďto volen lidem, anebo musel

---

¹ Schömann G. F., Griechische Alterthümer. Bd. I-II. Berlín 1855-1859. (Pozn. red.)

² Gladstone W. E., Iuventus mundi. The Gods and men of the Heroic Age, (Boží a lidé herojského věku.) Londýn 1869. (Pozn. red.)

být potvrzován jeho uznanými orgány - radou nebo agorou - jak to také platilo pro římského "krále" (rex) .

V Iliadě nebyl patrně vládce mužů Agamemnon vrchním králem Řeků, nýbrž vrchním velitelem svazového vojska před obleženým městem. Na toto jeho postavení poukazuje Odysseus, když vypukl svár mezi Řeky, na známém místě: "Není dobré mnohonáčelnictví. Necht' jeden je velitelem" atd. (načež následuje oblíbený, ale později vsunutý verš o žezle). Odysseus zde nekoná přednášku o formě vlády, nýbrž žádá podřízenost nejvyššímu veliteli ve válce. Pro Řeky, kteří před Trojou vystupují jen jako vojsko, vládne v agoře dosti demokratický řád. Když Achilles mluví o darech, t.j. rozdělení kořisti, určuje za rozdíleče ne Agamemnona, ani jiného basilea, nýbrž "syny Achajů", t. j. lid. Přívlastky: zplozený Diem, živěný Diem, nedokazují nic, protože každý rod pochází od nějakého boha, rod hlavy kmene pochází ovšem od "vznešenějšího" boha zde Dia. Dokonce i osobně nesvobodní, jako pastýř vepřů Eumaios a jiní, jsou "božskými" (dioi a theioi), a to v Odyssei, tedy v mnohem pozdější památce, než je Ilias; v téže Odyssei se nazývá heroem i hlasatel Múlios a slepý pěvec Demodokos. Zkrátka slovo basileia, jehož řečtí spisovatelé užívají místo homérského t. zv. království (protože vojevůdcovství je jeho hlavním znakem), znamená - doplněno radou a lidovým shromážděním - pouze vojenskou demokracii. (Marx).

Basileus měl mimo vojenská a kněžská úřední práva také práva soudcovská; práva soudcovská nebyla blíže určena, vojenská a kněžská mu příslušela jako nejvyššímu zástupci kmene nebo svazu kmenů. O občanských, správních právech se nikdy nemluví; avšak zdá se, že basileus byl členem rady z moci svého úřadu; překládat basileus slovem král (König) je etymologicky zcela správné, protože "König" (kuning) pochází od kuni, künne, což znamená stařešinu rodu. Avšak dnešnímu významu slova král starořecký basileus naprosto neodpovídá. Thukydides jmenuje starou basileiu výslovně „patriké“, t. j. z rodu odvozená, a říká, že měla určitá, avšak omezená práva. A Aristoteles praví, že basileia herojské doby bylo vůdcovství svobodných a basileus vojevůdce, soudce a vrchní kněz; vládní moc v pozdějším smyslu tedy

neměl.¹

V řeckém zřízení herojské doby vidíme tedy starou rodovou organizaci ještě v plné síle, ale současně již počátek jejího podryvání: Otcovské právo, podle něhož dědí jmění děti, čímž se podporuje hromadění bohatství v rodině a rodina se stává mocí oproti rodu; zpětné působení rozdílu bohatství na zřízení, čímž se tvoří první náběhy k dědičné šlechtě a království; otroctví, nejprve ještě jen válečných zajatců, avšak již s výhlídkou na zotročování členů vlastního kmene a dokonce i rodu; stará válka kmene proti kmeni se již zvrhává v systematické loupežení na zemi i na moři k získávání dobytka, otroků, pokladů, čímž se stává skutečným zdrojem obživy (řemeslem); zkrátka bohatství je vychvalováno a uctíváno jako nejvyšší hodnota a staré rodové řády jsou zneužívány k ospravedlnění násilného loupění majetku. Chybělo jen jedno: zřízení, které by nejen zajistilo nově nabyté poklady jednotlivců proti komunistickým tradicím rodového řádu; zřízení, které by nejenom posvětilo soukromé vlastnictví, dosud tak málo ceněné, a toto posvěcení prohlásilo za nejvyšší účel každého lidského společenství, nýbrž aby toto zařízení vtisklo pečeť všeobecného společenského uznání postupně se vyvíjejícím novým normám nabývání vlastnictví, tedy stále se zrychlujícímu rozmnožování bohatství; zřízení, které by nejenom zvěčnilo objevující se rozkol společnosti na třídy, nýbrž také právo majetné třídy na vykořisťování nemajetné a právo nadvlády jedné nad druhou.

A toto zařízení přišlo. **Byl vynalezen stát.**

---

¹ Jak řecký basileus, tak aztecký vojevůdce byli úmyslně zaměněni za moderního knížete. Morgan po prvé podrobil historické kritice zprvu mylné a přehnané, později přímo lživé zprávy Španělů a dokázal, že Mexikáni byli na středním vývojovém stupni barbarství, avšak výše než novomexikánští Indiáni Pueblo, že jejich zřízení, pokud si lze o něm učinit obraz ze skreslených zpráv, tomu odpovídalo: svazek tří kmenů, který si podrobil a učinil poplatnými řadu ostatních, má v čele svazovou radu a svazového vojevůdce, ze kterého Španělé udělali "císaře". (*Engelsova poznámka.*)

V. VZNIK ATHÉNSKÉHO STÁTU

Jak se stát vyvíjel tím, že orgány rodového zřízení byly částečně přetvořeny, částečně zatlačeny vsunutím nových orgánů a konečně zcela nahrazeny skutečnými státními úřady, zatím co na místo skutečného "lidu ve zbrani", který se sám chránil ve svých rodech, fratriích a kmenech, nastoupila ozbrojená "veřejná moc" podřízená těmto státním. úřadům a tak použitelná i proti lidu, to nemůžeme - alespoň v prvním stadiu-nikde sledovat lépe než ve starých Athénách. Proměny formy v podstatě vylíčil Morgan, hospodářský obsah, který je vytváří, musím většinou přidat.

V herojské době byly čtyři kmeny Athéňanů v Attice usazeny ještě na oddělených územích; dokonce i oněch dvanáct fratrií, které tyto kmeny tvořily, mělo patrně oddělená sídla ve dvanácti městech Kekropových. Zřízení bylo jako v době herojské: shromáždění lidu, lidová rada, basileus. Pokud sahají psané, dějiny, byla půda již rozdělena a přešla do soukromého vlastnictví, jak to odpovídá již poměrně vyvinuté výrobě zboží ke konci posledního období barbarství a příslušnému obchodu se zbožím. Vedle obilí bylo pěstováno víno i olej; námořní obchod na Egejském moři byl stále více odnímán Féniciánům a dostal se z valné části do rukou attických Řeků. Koupí a prodejem pozemků, pokračující dělbou práce mezi zemědělství a řemeslo, obchodem a plavbou museli se příslušníci rodů, fratrií a kmenů velmi brzy promíchat, obvod fratrie a kmene dostal obyvatele, kteří, ač příslušníci téhož národa, přece jen nepatřili k těmto celkům a byli tedy ve svém vlastním bydlišti cizinci. Neboť každá fratrie a každý kmen v době míru spravovaly samy svoje záležitosti a neobracely se do Athén k lidové radě nebo k basileovi. Kdo však bydlel na území fratrie nebo kmene, aniž k němu náležel, nemohl se ovšem zúčastnit této správy.

Pravidelná funkce orgánů rodového zřízení tím byla porušována, takže již v době herojské bylo nutno zakročit. Byla zavedena ústava připisovaná Theseovi. Změna spočívala především v tom, že byla zavedena ústřední vláda v Athénách, t.j. část záležitostí, dosud samostatně spravovaných kmeny, byla prohlášena za společnou a přenesena na společnou radu se sídlem v Athénách. Tím postoupili

Athéňané o krok dále, než kdy který domorodý národ v Americe: na místo pouhého svazu vedle sebe bydlících kmenů nastoupilo stmelení v jeden národ. Tím vzniklo athénské všeobecné národní právo, které stálo nad právními zvyklostmi kmenů a rodů; athénský občan dostal jako takový určitá práva i novou právní ochranu také na území, kde byl rodem cizinec. Tím byl učiněn první krok k podkopání rodového zřízení; neboť to byl první krok k pozdějšímu připuštění občanů, kteří byli v celé Attice rodem cizinci, kteří byli a zůstali zcela mimo athénské rodové zřízení. Další zařízení, připisované Theseovi, bylo rozdělení celého národa do tří tříd bez ohledu na rod, fratrii a kmen: na eupatridy neboli šlechtice, geomory čili rolníky a demiurgy čili řemeslníky, při čemž šlechticům bylo vyhrazeno právo na úřady. Toto rozdělení sice zůstalo bez účinků, s výjimkou obsazování úřadů šlechtici, poněvadž jinak nebyly zavedeny žádné právní rozdíly mezi třídami. Ale toto rozdělení je důležité, protože nám ukazuje nové společenské prvky, které se v skrytu vyvinuly. Ukazuje, že zvyklostní obsazování rodových úřadů členy určitých rodin se již vyvinulo v málo popíraný nárok těchto rodin na úřady, že tyto rodiny, beztoho již mocné bohatstvím, se začaly mimo rámec rodů spojovat ve vlastní privilegovanou třídu a že teprve se rozvíjející stát toto osobování posvětil. Ukazuje dále, že dělba práce mezi zemědělce a řemeslníky byla dosti upevněna, aby se starému členění podle rodů a kmenů mohlo upírat přední místo ve společnosti. Konečně vyhláší nesmiřitelný rozpor mezi rodovou společností a státem. První pokus vytvořit stát spočívá v tom, že rody jsou rozbity tím, že jejich členové jsou rozděleni v privilegované a neprivilegované a tito opět do dvou tříd podle povolání a tak jsou postaveni proti sobě.

Další politické dějiny Athén až po Solona jsou známy jen nedokonale. Úřad basileů ztratil na významu; v čelo státu byli dosazeni archonti zvolení ze šlechty. Moc šlechty stále rostla, až se stala kolem r. 600 př. naším letopočtem nesnesitelnou. Hlavním prostředkem potlačování lidové svobody byly peníze a lichva; hlavním sídlem šlechty byly Athény a okolí, kde ji obohacoval námořní obchod a současně s ním příležitostně provozované pirátství a soustřeďoval v jejich rukou peněžní bohatství. Odtud pronikalo rozvíjející se peněžní hospodářství jako leptající žiravina do tradičního způsobu života zemědělských obcí, založeného na naturálním hospodářství. Rodové

zřízení je absolutně neslučitelné s peněžním hospodářstvím; zkáza attických drobných rolníků spadá vjedno s uvolněním starých rodových svazků, které je chránily. Dluhopis a zastavování pozemků (neboť i hypotéku vynalezli již Athéňané) se neohlížely ani na rod, ani na fratrii. A staré rodové zřízení neznalo ani peníze, ani zálohu, ani peněžní dluh. Proto si vytvořila stále bujně~ji se rozrůstající peněžní moc šlechty nové zvykové právo, aby věřitel byl zajištěn vůči dlužníku, aby bylo posvěceno vykořisťování maloroľníka vlastníkem peněz. Všecky polnosti celé Attiky se hemžily zástavními sloupy, na nichž bylo napsáno, že jimi označený pozemek byl dán v zástavu tomu a tomu za tolik a tolik peněz. Role, které nebyly takto označeny, byly většinou již prodány z titulu propadlé hypotéky nebo úroků, přešly do vlastnictví šlechtického lichváře; roľník mohl být rád, když mu bylo dovoleno, aby zde zůstal, jako pachtýř a žil z jedné šestiny výtěžku své práce, zatím co musel platit pět šestin novému pánovi jako pacht. Ba více. Nestačil-li výtěžek prodaného pozemku ke krytí dluhu nebo nebyla-li zápůjčka zajištěna zástavou, musel dlužník prodat svoje děti do otroctví do ciziny, aby věřiteli zaplatil. Otec prodával děti - to bylo první ovoce otcovského práva a monogamie! A když upír nebyl++ ještě uspokojen, mohl prodat i dlužníka do otroctví. To byl úsvit civilisace u athénskeho lidu.

Dříve, dokud životní podmínky lidu se ještě řídily rodovým zřízením, byl takový převrat nemožný; a zde k němu došlo, aniž kdo věděl jak. Vraťme se ještě na chvíli ke svým Irokesům. Tam byl nemyslitelný stav, který se naopak Athéňanům abych tak řekl, vnutil bez jejich přičinění a rozhodně proti jejich vůli. Tam způsob výroby prostředků k obživě rok od roku se neměnící nikdy nemohl vyvolat takové konflikty, jakoby zvenku vnucené, nikdy nemohl vyvolat rozpor mezi bohatými a chudými, mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými. Irokesové zdaleka ještě neovládali přírodu, avšak v rámci přírodních zákonů, které pro ně platily, ovládali svou vlastní výrobu. Nehledě k špatným úrodám v jejich zahrádkách, k vyčerpání ryb v jejich jezerech a řekách a stavu zvěře v jejich lesích, věděli, jakých výsledků dosáhnou při svém způsobu získávání obživy. Čeho museli dosáhnout, byla obživa, ať už nuznější nebo bohatější: co však nikdy nemohlo přijít, to byly nezamyšlené společenské převraty, přetrhání rodových svazků,

rozdělení členů rodů a kmenů do protichůdných, vzájemně se potírajících tříd. Výroba se pohybovala v nejužších mezích; avšak - výrobci ovládali svůj vlastní výrobek. To byla obrovská výhoda barbarské výroby, která zanikla s příchodem civilisace, a její znovudobytí, avšak na základě nyní získaného mohutného ovládnutí přírody člověkem a na základě dnes možné volné asociace, bude úkolem příštích generací.

Jinak tomu bylo u Řeků. Vzmáhající se soukromé vlastnictví stád a přepychového nářadí vedlo k směně mezi jednotlivci, k proměně výrobků ve zboží. Zde je zárodek celého pozdějšího převratu. Jakmile výrobci sami již přímo nespotořebovali svůj výrobek, nýbrž jej směňovali, ztratili nad ním vládu. Nevěděli již, co se s ním stane, a tak byla dána možnost, aby výrobek byl později využit proti výrobcům, k jeho vykořisťování a útisku. Proto nemůže žádná společnost natrvalo udržet panství nad svou vlastní výrobou a kontrolu nad společenskými účinky svého výrobního procesu, když neodstraní směnu mezi jednotlivci.

Avšak Athéňané se přesvědčili o tom, jak rychle po vzniku směny zboží a s proměnou výrobků ve zboží výrobek uplatňuje svoje panství nad výrobcem. S výrobou zboží přišlo obdělávání půdy jednotlivci na vlastní účet a s tím brzy vlastnictví půdy jednotlivci. Dále se objevily peníze, všeobecné zboží, za něž se dalo všechno ostatní směňovat, ale když lidé vynalezli peníze, nepomysleli na to, že stvořili opět novou společenskou moc, tu všeobecnou moc, před kterou se bude muset sklonit celá společnost. A byla to tato nová moc, vzniklá náhle bez vědomí a vůle svých vlastních stvořitelů, jejíž panství pocítili Athéňané v celé brutalitě jejího mládí.

Co se dalo dělat? Staré rodové zřízení se ukázalo nejen bezmocným proti vítěznému tažení peněz; bylo také úplně neschopno najít ve svém rámci vůbec jenom místo pro něco takového jako peníze, věřitele a dlužníky, nucené vymáhání dluhů. Avšak nová společenská moc byla již zde a zbožná přání, touha po návratu starých zlatých časů nemohly peníze a lichváře sprovodit se světa. Mimo to ještě vznikla řada dalších podřadných trhlin v rodovém zřízení. Promíchání členů rodů a fratrií na celém attickém území, především v Athénách samých, se od pokolení k pokolení zvětšovalo, ačkoli i nyní Athéňané sice směl

prodávat pozemky mimo svůj rod, ne však svůj obytný dům. Dělna práce do rozličných odvětví výroby: zemědělství, řemeslo, u řemesla opět nesčetné druhy, obchod, plavba atd., se vyvíjela stále dokonaleji zároveň s pokrokem průmyslu a dopravy; obyvatelstvo se nyní dělilo podle zaměstnání do poměrně pevných skupin, z nichž každá měla řadu nových společných zájmů, pro něž nebylo místa ani v rodu, ani ve fratrii, které tedy k svému obstarávání potřebovaly nové úřady. Počet otroků se podstatně zvětšil a určitě již tehdy zdaleka přesahoval počet svobodných Athéňanů; rodové zřízení neznalo původně otroctví, tudíž ani prostředek, jak udržovat spoustu nesvobodných na uzdě. A konečně přivedl obchod do Athén mnoho cizinců, kteří se tam usadili, protože se tam daly snadno vydělat peníze, a kteří rovněž podle starého zřízení zůstávali bez právní ochrany a přes tradiční snášenlivost rušivým, cizím živlem v národě.

Zkrátka rodové zřízení se blížilo svému konci. Společnost z něho den ze dne více vyrůstala; toto zřízení nemohlo ani zabrzdit, ani odvrátit ani ta nejhorší zla, která před jeho očima vznikala. Ale stát se mezitím v tichosti rozvíjel. Nové skupiny, jež vznikly dělbou práce nejprve mezi město a venkov, potom mezi různá městská odvětví práce, vytvořily nové orgány k hájení svých zájmů, byly zřízeny úřady všeho druhu. A pak potřeboval mladý stát především vlastní moc, která u Athéňanů-mořeplavců mohla být nejprve pouze námořní mocí k jednotlivým drobným válkám a na ochranu obchodních lodí. Neznámo kdy, avšak před Solonem byly zřízeny naukrarie, malé územní obvody, dvanáct v každém kmeni; každá naukrarie musela poskytnout, vyzbrojit a opatřit posádkou jednu válečnou loď a mimo to postavit ještě dva jezdce. Toto zřízení bylo ve dvojím směru zásahem do rodového zřízení. Předně tím, že vytvořilo veřejnou moc, která již nespádala samo sebou vjedno s tím, čím byl všecken lid ve zbrani; a za druhé tím, že po prvé rozdělovala k veřejným účelům národ nikoli podle příbuzenských skupin, nýbrž podle společného *sídlíště*. Co to znamenalo, uvidíme dále.

Jestliže rodové zřízení nemohlo poskytnout pomoc vykořisťovanému lidu, zbýval jen vznikající stát. A ten ji přinesl v solonské ústavě, při čemž se zároveň znovu posílil na úkor staré ústavy. Solon - způsob, jakým byla prosazena jeho reforma spadající .do roku

594 př. naším letopočtem, se nás zde netýká - zahájil řadu t. zv. politických revolucí, a to zásahem do vlastnictví. Všechny dosavadní revoluce byly revolucemi na ochranu jednoho druhu vlastnictví proti jinému druhu vlastnictví. Nemohou chránit jedno, aniž porušují druhé. Ve velké francouzské revoluci bylo obětováno feudální vlastnictví, aby bylo zachráněno vlastnictví měšťácké; v solonské revoluci muselo vlastnictví věřitelů utrpět ve prospěch vlastnictví dlužníků. Dluhy byly prostě prohlášeny za neplatné. Jednotlivosti nám nejsou přesně známy, ale Solon se ve svých básních pyšní, že odstranil zástavní sloupy ze zadlužených pozemků a přivedl zpět ty, kteří byli pro dluhy prodáni do ciziny anebo tam uprchli. To bylo možno jedině otevřeným porušením vlastnických práv. A ve skutečnosti všechny t. zv. politické revoluce od první do poslední byly provedeny na ochranu vlastnictví - jednoho druhu a provedeny konfiskací, též zvanou krádeží, vlastnictví - jiného druhu. Tak je skutečností, že během dva a půl tisíce let soukromé vlastnictví se mohlo udržet jedině porušováním vlastnických práv.

Nyní však šlo o to zabránit, aby se podobné zotročování svobodných Athéňanů nemohlo opakovat. To se stalo především všeobecnými opatřeními, na př. zákazem dlužních smluv, o nichž byla do zástavy dávána osoba dlužníková. Dále byla stanovena horní hranice, kolik pozemků smí jednotlivec vlastnit, aby byly vytyčeny určité meze chamtivosti šlechty po selských pozemcích. Pak však přišly změny ústavy; pro nás jsou nejdůležitější tyto:

Rada byla rozšířena na 400 členů, po 100 z každého kmene; zde tedy byl ještě kmen základem. To byl však také jediný bod starého zřízení, přijatý do nového státního útvaru. Neboť jinak rozdělil Solon občany do čtyř tříd podle nemovitého majetku a jeho výtěžku; 500, 300 a 150 medimnů obilí (1 medimnos = asi 41 litrů) byly minimální výnosy pro první tři třídy. Kdo měl méně nebo žádné pozemky, spadl do čtvrté třídy. Všechny úřady mohly být obsazovány jen z horních tří tříd, nejvyšší úřady jen z první třídy; čtvrtá třída měla pouze právo mluvit a hlasovat ve shromáždění lidu, ale zde byli voleni všichni úředníci, zde museli skládat účty, zde byly tvořeny všechny zákony a zde tvořila čtvrtá třída většinu. Aristokratické výsady byly částečně obnoveny ve formě výsad boháčů, avšak lidu zůstala rozhodující moc. Dále tvořily čtyři třídy základ nové branné organizace. První dvě třídy

dodávaly jízdu; třetí musela sloužit jako těžká pěchota; čtvrtá jako lehká pěchota bez těžké výzbroje anebo na lodích a dostávala pak také pravděpodobně žold.

Zde byl tedy zaveden do Ústavy zcela nový prvek: soukromé vlastnictví. Podle výše nemovitého majetku jsou státním občanům odměřena práva a povinnosti, a pokud majetkové třídy získávají vliv, potud jsou staré pokrevní příbuzenské celky zatlačovány; rodové zřízení utrpělo novou porážku.

Odměření politických práv podle majetku nebylo takovým zařízením, bez něhož by stát nemohl existovat. Ačkoli hrálo v dějinách ústav státu velikou úlohu, přece jenom mnohé státy - a právě ty nejdokonaleji vyvinuté - je nepotřebovaly. Také v Athénách hrálo jen přechodnou úlohu. Od doby Aristidovy byly všechny úřady přístupny každému občanu.

V nejbližších 80 letech přijala athénská společnost postupně směr, jímž se dále vyvíjela v příštích stoletích. Pozemkové lichvě, bující v době před Solonem, byla postavena hráz právě tak jako bezmezná koncentrací pozemkového majetku. Obchod a řemeslo prováděné stále ve větším rozsahu s pomocí otroků a umělecké řemeslo se staly hlavními odvětvími výdělků. Obyvatelstvo se stávalo osvícenějším. Místo původního surového vykořisťování vlastních spoluobčanů byli vykořisťováni převážně otroci a mimoathénští zákazníci. Movitý majetek, peněžní bohatství a bohatství v otrocích a lodích stále rostlo, avšak nebylo již pouhým prostředkem k získávání půdy jako v dřívější době všeobecné omezenosti, nýbrž stalo se samoúčelem. Tím vyrostla na jedné straně staré šlechtické moci vítězná konkurence v nové třídě průmyslových a obchodních boháčů, na druhé straně však byla zároveň odňata poslední půda starému rodovému zřízení. Rody, fratricie a kmeny, jejichž členové nyní žili roztroušeně po celé Attice a dokonale promíšeni, pozbyly tím úplně schopnosti tvořit politické korporace; spousta athénských občanů nepatřila vůbec k žádnému rodu, byli to přistěhovalci, kterým sice bylo poskytnuto občanské právo, ale nebyli přijati do žádného ze starých rodových svazů; vedle toho byl tu ještě stále rostoucí počet cizích přistěhovalců, požívajících pouze ochrany.

Mezitím pokračoval boj stran; šlechta se snažila dobýt zpět svých dřívějších výsad a dosáhla znova na okamžik nadvlády, a revoluce Kleisthenova (509 př. naším letopočtem) ji nadobro porazila; s ní však také poslední zbytky rodového zřízení.

Kleisthenes ve své nové ústavě ignoroval čtyři staré kmeny spočívající na rodech a fratriích. Na jejich místo nastoupila zcela nová organisace na podkladě rozdělení občanů podle místa pobytu, jak se o to již pokusily naukrarie. Rozhodující nebyla již příslušnost k rodovým svazům, nýbrž pouze bydliště; nebyl rozdělen národ, nýbrž území, obyvatelé se stali politicky pouhým příslušenstvím území.

Celá Attika byla rozdělena na 100 obecních okresů - demů, z nichž každý se spravoval sám. Občané usedlí v demu (demoti) si volili svého stařešinu (demarcha) a pokladníka, jakož i 30 soudců, kteří měli soudní pravomoc v menších sporech. Dostali také vlastní chrám a ochranného boha nebo hrdinu, pro něhož zvolili kněze. Nejvyšší moc v demu mělo shromáždění demotů. Jak Morgan správně poznamenává, je to předobraz samosprávné americké městské obce. Touž jednotkou, kterou končí moderní stát na svém vrcholu, začal vznikající stát v Athénách.

Deset těchto jednotek, demů, tvoří kmen, který však na rozdíl od starého rodového kmene se nyní nazývá místní kmen. Místní kmen nebyl jenom samosprávnou politickou organizací, nýbrž i organizací vojenskou; volil phylarcha neboli kmenového náčelníka, který velel jízdě, taxiarcha, který velel pěchotě a stratega, který velel mužstvu celého kmenového území.

Místní kmen vypravoval dále pět válečných lodí i s mužstvem a velitelem, byl mu přidělen jako patron jeden attický hrdina, podle něhož se nazýval. Konečně volil 50 radních do athénské rady.

Zřízení vrcholilo athénským státem, kde vládla rada složená z 500 volených zástupců deseti kmenů a v nejvyšší instanci shromáždění lidu, kam měl přístup a kde měl volební právo každý athénský občan. Vedle toho obstarávali archonti a jiní úředníci rozličná odvětví správy a soudnictví. Nejvyššího úředníka s výkonnou mocí Athény neměly.

Touto novou ústavou a přípuštěním velmi velikého počtu obyvatel požívajících právní ochrany - částečně přistěhovalců, částečně propuštěných otroků - byly orgány rodového zřízení vytlačeny z veřejných záležitostí; klesly na stupeň soukromých spolků a náboženských společenstev. Avšak mravní vliv, tradiční názor a způsob myšlení staré rodové doby se ještě dlouho dědily a vymřely teprve poznenáhlu. To se ukázalo u jedné další státní instituce.

Viděli jsme, že podstatným znakem státu je veřejná moc odlišná od masy lidu. Athény měly tehdy jenom lidové vojsko a loďstvo vypravené bezprostředně lidem; ty chránily navenek a držely na uzdě otroky, kteří již tehdy tvořili velkou většinu obyvatelstva. Vůči občanům se veřejná moc projevovala zprvu jen jako policie, jež je tak stará jako stát sám, proto také naivní Francouzi XVIII. století nemluvili o civilisovaných národech, nýbrž o "zpoliceovaných" národech (nations policiées). Athéňané zřídili tedy současně se svým státem také policii, skutečné četnictvo pěších i jízdních lukostřelců - t.zv. landjägrů (zemských myslivců), jak se jim říká v jižním Německu a ve Švýcarsku. Toto četnictvo bylo však tvořeno - z otroků. Za tak nedůstojnou považoval svobodný Athéňan tuto pochopskou službu, že se raději dal zatknout ozbrojeným otrokem, než aby se sám snížil k takovému ohavnému činu. To bylo ještě staré rodové smýšlení. Stát nemohl existovat bez policie, ale byl ještě mladý a neměl ještě dostatečně morálního respektu, aby zjednal vážnosti řemeslu, které se členům starých rodů nutně zdálo hanebným.

Jak dalece stát, který byl v hrubých rysech hotov, odpovídal novým společenským poměrům Athéňanů, ukazuje se v rychlém rozkvětu bohatství, obchodu a průmyslu. Třídní rozpor, na němž spočívaly společenské a politické instituce, nebyl již rozporem mezi šlechtou a obecným lidem, nýbrž rozporem mezi otroky a svobodnými, chráněnci a občany. V době největšího rozkvětu celkový počet athénské občanstva včetně žen a dětí činil asi 90.000 lidí, vedle 365.000 otroků obojího pohlaví a 45.000 neplnoletých obyvatel - cizinců a propuštěnců. Na každého dospělého mužského občana připadalo tedy nejméně 18 otroků a více než dva neplnoletí občané. Velký počet otroků byl možný proto, že mnoho z nich pracovalo v manufakturách, ve velkých místnostech pod dozorem. S rozvojem

obchodu a průmyslu docházelo však k akumulaci a koncentraci bohatství v rukou několika málo jednotlivců, k zbídačení masy svobodných občanů, jimž zbývala pouze volba buďto dělat konkurenci otrokům vlastní řemeslnickou prací, což platilo za potupné a nízké a slibovalo malý úspěch - anebo propadnout bídě. Šli za daných okolností nutně druhou cestou a jelikož tvořili převážnou masu obyvatelstva, přivedli tím celý athénský stát do záhuby. Ne demokracie zničila Athény, jak tvrdí evropští knížecí vrtichvostí a školometi, nýbrž otroctví, které učinilo práci svobodného občana opovržením hodnou.

Vznik athénskému státu je zvláště typickým vzorem, jak se vůbec vytváří stát, protože na jedné straně postupuje zcela ryze bez přimíšení vnějších nebo vnitřních násilných vlivů - usurpace Peisistratova nezanechala nijaké stopy svého krátkého trvání - protože na druhé straně bezprostředně z rodového zřízení vznikl v Athénách stát velmi vysokého vývojového stupně, demokratická republika, a konečně protože jsou nám dostatečně známy všechny podstatné jednotlivosti tvoření tohoto státu.

VI. ROD A STÁT V ŘÍMĚ

Z pověsti o založení Říma vyplývá, že první osídlení tvořilo několik latinských rodů spojených v kmen (podle pověsti 100), k nimž se brzy připojil jeden sabelský kmen, který prý rovněž čítal 100 rodů, a konečně třetí kmen, skládající se z různých prvků, rovněž prý o 100 rodech. Celé toto vyprávění na první pohled ukazuje, že zde stěží byl nějaký přirozeně vyvinutý celek mimo rod, a i ten že byl v mnoha případech jen odnoží mateřského rodu, který žil dále ve starém domově. Kmeny nesou pečeť umělého složení, avšak většinou ze spřízněných prvků a podle vzoru starého, přirozeně vyvinutého, nikoli uměle vytvořeného kmene; při čemž není vyloučeno, že jádrem každého z těchto tří kmenů byl skutečný starý kmen. Střední článek, fratricie, se skládala z deseti rodů a jmenovala se kurie; kurií bylo tedy 30.

Že římský rod byl stejnou institucí jako řecký, se uznává; je-li řecký rod vývojovým pokračováním společenské jednotky, s jejíž původní formou se setkáváme u amerických rudokožců, platí totéž celkem také pro římský rod. Můžeme být zde tedy stručněji.

Římský rod měl - alespoň v nejstarší době města - toto zřízení:

1. Vzájemné dědické právo členů rodu; jmění zůstávalo v rodu. Protože v římském rodu stejně jako v řeckém platilo již otcovské právo, byli potomci po přeslici vyloučeni. Podle zákona 12 desek, nejstaršího to známého psaného římského práva, dědily nejprve děti jako přímí dědici; nebylo-li jich, dědili agnátí (příbuzní po meči); a nebylo-li ani těchto, dědili členové rodu. Ve všech případech zůstávalo jmění v rodu. Vidíme zde postupné pronikání nových právních ustanovení do rodového zvyku, vyvolaných rostoucím bohatstvím a monogamií: původní rovné dědické právo členů rodu je nejprve - ovšem již dříve, jak bylo předtím připomenuto - omezováno v praxi na agnáty, konečně na děti a jejich potomky v kmeni mužově; ve 12 deskách objevuje se tento vývoj samozřejmě v opačném pořádku.

2. Společné pohřebiště. Patricijský rod Claudiů dostal při svém přistěhování se z Regill do Říma přidělen kus půdy a k tomu společné pohřebiště ve městě. Ještě za vlády Augustovy byla pochována na gentilitius tumulus (rodovém pahorku) do Říma přinesená hlava Varova, který padl v Teutoburském lese; rod (Quinetilia) měl tedy ještě zvláštní pohřební pahorek.

3. Společné náboženské slavnosti. Jsou známy jako sacra gentilitia.

4. Povinnost nevstupovat v manželství uvnitř rodu. Zdá se, že toto se nikdy nestalo psaným zákonem v Římě, ale jako mrav se udrželo. Z obrovského počtu římských manželských dvojic, jejichž jména se nám zachovala, nemá žádná stejné rodové jméno pro muže a ženu. Dědické právo rovněž dokazuje toto pravidlo. Žena ztrácí sňatkem svá agnátská práva, vystupuje ze svého rodu; ani ona, ani její děti nemohou dědit po jejím otci nebo jeho bratrech, protože jinak by tento dědický podíl byl ztracen pro otcovský rod. Toto má smysl jen za předpokladu, že žena se nemůže provdat za člena svého rodu.

5. Společné vlastnictví pozemků. To se vyskytovalo ve starých dobách vždycky, jakmile se začalo s dělením kmenové půdy. U latinských kmenů vidíme, že půda je částečně vlastnictvím kmene, částečně rodu, částečně domácností, které tehdy byly sotva jednotlivými rodinami. Romulus prý provedl první přiděl půdy jednotlivcům, asi 1 ha (2 jugery) na každého. Avšak ještě později nacházíme pozemky v rukou rodů, nemluvě vůbec o státní půdě, kolem níž se točí celé vnitřní dějiny republiky.

6. Povinnost členů rodu vzájemně se chránit a si pomáhat. Z toho se zachovaly v psaných dějinách jenom trosky; římský stát vystupoval hned od počátku s takovou převahou, že právo ochrany proti křivdě přešlo na něj. Kdyby byl zatčen Appius Claudius, celý jeho rod oblekl smutek, dokonce i ti, kdož byli jeho osobními nepřáteli. Za druhé punské války¹ se rody spojily, aby vykoupily z otroctví příslušníky svých rodů; senát jim to *zakázal*.

---

¹ *Punské války* - války Říma proti Punům, t.j. obyvatelům Karthaga, fénické kolonie v severní Africe, vedené v letech 264-146 před našim letop. (*Pozn. red.*)

7. Právo používat rodového jména. Udrželo se až do císařské doby. Propuštěncům se dovolovalo přijmout rodové jméno jejich dřívějších pánů, ovšem bez rodových práv.

8. Právo adoptovat cizince do rodu. To se dělo adopcí do některé rodiny (jako u indiánů), což znamenalo zároveň přijetí do rodu.

9. O právu volit a sesazovat stařešinu se nikde nečiní zmínka. Ale protože v prvních dobách Říma všechny úřady byly obsazovány volbou nebo jmenováním, počínaje voleným králem směrem dolů, také kněží kurie byli voleni kuriemi, můžeme totéž předpokládat i pro stařešiny rodů (principes) - i když se již stalo pravidlem volit stále z jedné rodiny toho kterého rodu.

To byla práva římského rodu. S výjimkou dokončeného přechodu k otcovskému právu jsou věrným obrazem práv a povinností irokeského rodu; také zde "prokukuje jasně Irokes".

Uvedu jen jeden příklad, jakou zmatenou představu o římském rodovém zřízení mají ještě dnes i naši uznávaní dějepisci. V Mommsenově pojednání o římských vlastních jménech v době republikánské a augustiniánské (Římské výzkumy, Berlín 1864¹, svazek I.) se praví: "Mimo všechny mužské členy rodu - ovšem s vyloučením otroků - avšak včetně všech osob přijatých rodem a pod jeho ochranou, připadá rodové jméno také ženám... Kmen (tak překládá zde Mommsen "gens"²) je celek vzniklý ze - skutečně nebo domněle nebo i fingovaně - společného původu, spojený společnými slavnostmi, pohřebištěm a dědickou posloupností, k němuž se smějí a musí počítat všichni osobně svobodní jednotlivci, tedy i ženy. Potíže činí však určení rodového jména provdaných žen. Tato potíž ovšem odpadala, pokud se žena nesměla vdát za jiného než člena rodu; a jak lze dokázat, bylo po dlouhou dobu nesnadnější pro ženu provdat se mimo rod než uvnitř rodu, neboť ještě v VI. století bylo ono právo - *gentis enuptio* (sňatek mimo rod) - udělováno za odměnu jako osobní výsada... Kde se však vyskytla taková provdání, musela žena v nejstarší době přejít do kmene mužova. Není nic jistějšího, než že žena ve starém náboženském manželství vstoupila úplně do právního a sakrálního společenství

¹ *Mommsen Th., Römische Forschungen. 2. Ausg. Bd. I: II. Berlin 1864-1878. (Pozn. red.)*

² Engelsovo důsledně zachovávané "gens" v něm. textu překládáme česky "rod". (*Pozn. překl.*)

mužova a vystoupila ze svého. Kdo by nevěděl, že provdaná žena ztrácí aktivní i pasivní právo vůči svým gentilům (rodovým příbuzným), naproti tomu vstupuje v dědický svazek se svým mužem a svými dětmi a vůbec s jeho gentily, a je-li v poměru k svému muži považována za jeho dítě a vstupuje-li do jeho rodiny, jak by mohla zůstat cizí jeho rodu?" (Str. 9 - 11.)

Mommsen tedy tvrdí, že římské ženy, které patřily k určitému rodu, se původně směly vdávat jen uvnitř tohoto rodu, že tedy římský rod byl endogamní, nikoli exogamní. Tento názor, který odporuje všem zkušenostem u ostatních národů, opírá se hlavně - ne-li výlučně - o jedno jediné místo u Livia (Kniha XXXIX, kap. 19), které vyvolalo mnoho sporů a podle něhož se senát v roce 568 po založení města¹, t.j. 186 před naším letopočtem, usnesl, uti Feceniae Hispallae datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset quasi ei vir testamento didisset; utique ei ingenuo nubere liceret, neu quid ei quam eam duxisset, ob id fraudi ignominiaeve esset - že Fecenia Hispalla má mít právo disponovat svým jměním, je zmenšovat, provdat se mimo rod, zvolit si poručníka, zcela tak jako by její (zemřelý) manžel jí toto právo testamentárně převedl; že si smí vzít muže svobodně zrozeného a že se tomu, kdo si ji vezme za ženu, nesmí přičítat za špatné jednání nebo hanbu.

Není pochyby o tom, že se zde tedy Fecenii, propuštěnkyni, uděluje právo vdát se mimo rod. A právě tak není pochyby tom, že podle toho mohl manžel testamentárně přenést na svou ženu právo vdát se po jeho smrti mimo rod. Avšak mimo *který* rod?

Musila-li se žena provdat uvnitř svého rodu, jak předpokládá Mommsen, zůstala v `tomto rodu i po svém sňatku. Předně je toto tvrzení o endogamii rodu právě to, co je třeba dokázat. A za druhé, musela-li se žena provdat uvnitř rodu, musel se tam oženit i muž, který by jinak nedostal žádnou ženu. A tu narazíme na to, že muž odkazuje testamentárně ženě právo, které sám a pro sebe nemá; to je s právního hlediska nesmysl. Mommsen to také cítí, a proto se dohaduje: „pro výstup z rodu sňatkem bylo asi právě třeba nejen povolení držitele

---

¹ Římský letopočet "od založení města" (rozumí se Říma) se počítal od r. 754 před naším letopočtem. (*Pozn. překl.*)

moci, nýbrž všech členů rodu". (Str. 10. poznámka.) To je jednak velmi odvážný předpoklad a za druhé odporuje jasnému slovnímu znění uvedeného místa; senát jí uděluje toto právo místo muže, dává jí výslovně ne více a ne méně, než by jí mohl dát její muž, avšak to, co jí dává, je absolutní, na jiném omezení nezávislé právo; takže použije-li ho, také její nový muž tím nemá trpět; ukládá dokonce přítomným i budoucím konsulům a prétorům, aby se postarali o to, aby mu z toho nevzešla nijaká újma. Mommsenův dohad se zdá tedy naprosto nepřipustným.

Anebo: žena se provdala za muže jiného rodu, zůstala však ve svém rodném rodu. Pak by podle uvedeného místa měl muž právo ženě dovolit, aby se provdala ze svého vlastního rodu. To znamená, že by měl právo rozhodovat o záležitostech rodu, k němuž vůbec nepatřil. Věc je tak protismyslná, že o tom není třeba dále ztrácet slova.

Zbývá tedy jen předpoklad, že žena si vzala v prvním manželství muže z jiného rodu a přešla samočinně sňatkem do rodu mužova, jak Mommsen také pro takové případy skutečně připouští. Pak je ihned jasná celá souvislost. Žena sňatkem vytržená ze svého starého rodu a přijatá do nového rodového svazku svého muže má v něm zcela zvláštní postavení. Byla sice členkou rodu, ale ne pokrevně příbuznou; způsob jejího přijetí je příčinou, že pro ni již předem neplatí zákaz sňatku uvnitř rodu, do kterého se právě vdala; je dále přijata do manželského svazku rodu, dědí po smrti svého muže jeho jmění, tedy jmění člena tohoto rodu; co je přirozenějšího, než že toto jmění má zůstat v rodu, ona tedy že je povinna provdat se za člena téhož rodu, ze kterého byl její první muž, a za nikoho jiného? Má-li být učiněna výjimka, kdo je tak kompetentní ji k tomu zmocnit, jako ten, který jí toto jmění odkázal, její první muž? V okamžiku, kdy jí odkazuje část svého jmění a současně jí dovoluje tuto část sňatkem nebo v důsledku sňatku přenést do jiného rodu, patří mu ještě toto jmění, disponuje tedy doslova jen svým majetkem. Pokud jde o ženu samu a její poměr k rodu jejího muže, je to právě její muž, který ji svobodným aktem vůle - sňatkem - uvedl do tohoto rodu; jeví se tedy rovněž přirozeným, že on je osobou, která je s to jí dát plnou moc, aby novým sňatkem vystoupila z tohoto rodu. Zkrátka, věc vypadá úplně jednoduše a samozřejmě, jakmile se vzdáme

podivné představy endogamního římského rodu a pojmáme jej stejně jako Morgan jako původně exogamní.

Zbývá ještě poslední domněnka, která též našla své zastánce, to velmi četné: místo prý jen praví, "že propuštěné otrokyně (libertae) se bez zvláštního dovolení nesměly vdávat mimo rod (e gente enubere) anebo vůbec provést jiný akt, který byl spojen s capitis deminutio minima (se ztrátou rodinných práv) a způsobil by vystoupení liberty z rodového svazku". (Lange, Římské starožitnosti, Berlín 1856,¹ 1. sv., str. 195, kde v souvislosti s citovaným místem z Livia se odkazuje na Huschkeho.) Je-li tato domněnka správná, nedokazuje pro poměry rodem svobodných Římanek toto místo teprve nic a nemůže být pak vůbec řečí o jejich povinnosti vdávat se uvnitř rodu.

Výraz enuptio gentis vyskytuje se v celé římské literatuře pouze na tomto místě; slovo enubere, vyvdati se, jen třikrát rovněž u Livia, a to bez vztahu k rodu. Výmysl, že Římanky se směly vdávat pouze uvnitř rodu, děkuje za svou existenci pouze tomuto jednomu místu. Ale je absolutně neudržitelný. Neboť buďto se toto místo vztahuje na zvláštní omezení pro propuštěnkyně a pak nedokazuje nic pro rodem svobodné (ingenuae); anebo platí také pro rodem svobodné a pak dokazuje spíše, že žena se zpravidla vdávala mimo rod, ale sňatkem přecházela do rodu mužova; tedy proti Mommsenovi, a pro Morgana.

Ještě téměř 300 let po založení Říma byly rodové svazky tak silné, že jeden patricijský rod, totiž Fabiové, mohl podniknout se svolením senátu na vlastní pěst válečné tažení proti sousednímu městu Veji. 306 Fabiovců, kteří se vydali na pochod, bylo zaskočeno a všichni byli pobiti. Jediný chlapec, který zůstal na živu, zachoval rod.

10 rodů tvořilo, jak bylo řečeno, fratirii, která se zde nazývala kurie a měla důležitější veřejná práva než řecká fratrie. každá kurie měla vlastní náboženské obřady, svatyně a kněze; tito kněží dohromady tvořili jedno z římských kněžských kolegií. Deset kurií tvořilo kmen, který měl pravděpodobně jako ostatní latinské kmene voleného náčelníka - vojevůdce a nejvyššího kněze. Všecky tři kmene dohromady tvořily římský národ - **populus Romanus**.

---

¹ Lange L., Römische Alterthümer. Bd. I.-III. Berlin 1856-1871. (Pozn. red)

K římskému národu mohl tedy patřit jen ten, kdo byl členem rodu, a tím kurie a kmene. První ústava tohoto národa byla tato. Veřejné záležitosti byly obstarávány nejprve senátem, který byl složen, jak po prvé správně zjistil Niebuhr, z náčelníků 300 rodů; právě proto se jako rodoví stařešinové nazývali otci, patres, a všichni dohromady senát (rada nejstarších, od senex - starý). Volba ze stále stejné rodiny toho kterého rodu, která se stala zvykem, vyvolala v život také zde první rodovou šlechtu; tyto rodiny se nazývaly patriciové a činily si nárok na výlučné právo na členství v senátu a v jiných úřadech. Skutečnost, že se národ časem smířil s těmito nároky a ty se proměnily ve skutečná práva, vyjadřuje pověst, když praví, že Romulus udělil prvním senátorům a jejich potomkům patricijství s jeho výsadami. Senát, jako athénská bulé, rozhodoval v mnoha záležitostech a radil se předběžně při důležitějších a zvláště nových zákonech. Rozhodování o zákonech bylo vyhrazeno lidovému shromáždění, zvanému comitia curiata (shromáždění kurií). Národ se scházel, seskupen podle kurií, v každé kurii pravděpodobně podle rodů a při rozhodování měla každá z 30 kurií jeden hlas. Shromáždění v kurií přijímalo nebo zamítalo všechny zákony, volilo všechny vyšší úředníky včetně t.zv. krále - rex, vyhlašovalo válku (mír však uzavíral senát) a rozhodovalo jako nejvyšší soud při odvolání účastníků ve všech případech, kde šlo o trest smrti pro římského občana. - Konečně vedle senátu a shromáždění tu byl ještě rex, který se zcela rovnal řeckému basileovi a naprosto nebyl téměř absolutním králem, jak ho líčí Mommsen.¹ Také on byl vojevůdcem, nejvyšším knězem a předsedou určitých soudů. Civilní práva nebo moc nad životem, svobodou a majetkem občanů rozhodně neměl, pokud neplynula z disciplinární moci vojevůdcovy anebo z moci předsedy soudu vykonat rozsudek. Úřad, který zastával rex, nebyl dědičný; byl naopak, pravděpodobně na návrh předchůdcův, nejprve volen

---

¹ Latinské slovo rex je totožné s keltsko-irským right (náčelník kmene) a s gotským reiks; že to rovněž znamenalo rodového nebo kmenového náčelníka jako původně také něm. "Fürst" (anglicky first, dánsky főrste, první), vyplývá z toho, že Gotové již ve IV. století si vytvořili zvláštní slovo pro pozdějšího krále, vojevůdce celého národa: **thiudans**. Artaxerxes a Herodes se v Ulfilově překladu bible nikdy nejmenují reiks, nýbrž thiudans a říše císaře Tiberia nikdy reiki, nýbrž thiudinassus. Ve jméně gotského thiudanse aneb, jak my nepřesně překládáme, krále Thiudareika, Theodoricha, t. j. Dietricha (z Nibelungů), oba tyto názvy splývají. (*Engelsova poznámka.*)

shromážděním kurií a pak v dalším shromáždění slavnostně uveden v úřad. Že byl také sesaditelný, dokazuje osud Tarquinia Superba.

Právě tak jako Řekové v herojské době, žili tedy Římané v době t.zv. králů ve vojenské demokracii, která byla založena na rodech, fratriích a kmenech a z nich se vyvinula. I když kurie a kmeny byly zčásti umělé výtvořky, byly zformovány podle pravých prvotních vzorů společnosti, ze které vzešly a která je ještě se všech stran obklopovala. I když snad přirozeně vzniklá patricijská šlechta se již rozmohla, i když snad reges usilovali o postupné rozšíření svých práv, nemění to původní základní charakter zřízení a na tom jedině záleží.

Mezitím se rozmnožilo obyvatelstvo města Říma a římského území, rozšířeného výboji, částečně přistěhovalectvím, částečně obyvatelstvem podrobených, většinou latinských okruhů. Všichni tito noví státní příslušníci (otázku klientů necháváme zde stranou) stáli mimo staré rody, kurie a kmeny, netvořili tedy součást vlastního římského národa, *populus Romanus*. Byli osobně svobodní lidé, směli vlastnit pozemky, museli odvádět daně a konat válečné služby. Ale nemohli zastávat úřady, ani se účastnit shromáždění kurii, ani se podílet při rozdělování dobytých státních pozemků. Tvořili plebs, vyloučenou ze všech veřejných práv. Tím, že stále rostla, že byla ozbrojena a prodělávala vojenský výcvik, stala se plebs hroživou mocí, stojící proti starému "populu", nyní pevně uzavřenou proti každému přírůstku zvenčí. K tomu přistupovalo, že vlastnictví pozemků bylo, jak se zdá, téměř stejnoměrně rozděleno mezi *populus* a plebs, zatím co obchodní a průmyslové bohatství - ovšem ještě nepříliš vyvinuté - bylo převážně v rukou plebejců.

Při velké nejasnosti, do níž je zahalena zcela mytická historie vzniku Říma, která je ještě více zatemněna racionalisticko-pragmatickými pokusy o výklad a zprávami pozdějších juristicky vzdělaných pisatelů našich pramenů - je nemožné říci něco určitého o době, průběhu nebo podnětu revoluce, která zúčtovala se starým rodovým zřízením. Jisté je jen, že příčina spočívala v bojích mezi plebejci a populem.

Nová ústava, připisovaná králi Serviovi Tulliovi, opírajíc se o řecký vzor, zvláště o Solona, vytvořila nové shromáždění lidu, kam

měli či neměli přístup občané bez rozlišování na populus a plebs podle toho, zda konali válečné služby nebo ne. Všichni muži podléhající branné povinnosti byli rozděleni do 6 tříd podle majetku. Nejmenší majetek každé z pěti tříd byl: I. 100.000 assů; II. 75.000; III. 50.000; IV. 25.000; V. 11.000, assů; což se rovná podle Dureau de la Malle asi 14.000 10.500, 7000, 3600 a 1570 marek. VI. třída, proletáři, se skládala z méně majetných, osvobozených od služeb a daní. V novém lidovém shromáždění centurií (comitia centuriata) nastupovali občané po vojensku, ve svých centuriích po 100 mužích, a každá centurie měla jeden hlas. Přitom však I. třída stavěla 80 centurií, II. 22, III. 20, IV. 22, V. 30 a VI. ze slušnosti také jednu. K tomu přistupovali jezdcí sestavení z nejbohatších občanů s 18 centuriemi, dohromady 193; většina hlasů: 97. Měli tedy rytíři a I. třída dohromady 98 hlasů, tedy většinu; byli-li jednotni, nebyli ostatní vůbec tázáni, platné usnesení bylo rozhodnuto.

Na toto nové shromáždění centurií přešla nyní všechna politická práva dřívějších shromáždění kurií (až na některá nominální práva); kurie a rody, které tyto kurie tvořily, byly tím degradovány jako v Athénách na pouhé soukromé a náboženské organizace a živořily jako takové ještě dlouho, zatím co shromáždění kurií brzy úplně usnulo. Aby byly také tři staré rodové kmeny vytlačeny ze státu, byly zavedeny čtyři místní kmeny, z nichž každý by dlel v jedné čtvrti města, s řadou politických práv.

Tím bylo také v Římě již před odstraněním t.zv. království rozbito společenské zřízení, spočívající na osobních pokrevních poutech, a na jeho místo byla zavedena nová skutečná státní ústava, založená na územním rozdělení a majetkových rozdílech. Veřejnou moc zde představovalo občanstvo, povinné válečnými službami, nejen proti otrokářům, nýbrž i proti t.zv. proletářům, kteří byli vyloučeni z vojenské služby a nesměli nosit zbraň.

V rámci této nové ústavy, která dosáhla ještě většího rozvoje, když byl vypuzen poslední král Tarquinius Superbus, který si skutečně chtěl usurpovat královskou moc, a když byl král nahrazen dvěma vojevůdci (konsuly) se stejnou úřední mocí jako u Irokesů - v rámci této ústavy se odehrávají dějiny římské republiky se všemi boji patricijů a plebejců o přístup do úřadů a o účast na státních latifundiích a s

konečným splynutím patricijské šlechty s novou třídou velkostatkářů a peněžních magnátů, kteří poznenáhlu pohltili všechny pozemky sedláků, ožebračených válečnou službou, kteří obdělávali takto vzniklé obrovské statky s pomocí otroků, vylidnili Itálii, a tím připravili cestu nejen císařství, nýbrž i jeho nástupcům, německým barbarům.

VII. ROD U KELTŮ A NĚMCŮ

Místo nám nedovoluje, abychom se zabývali rodovými institucemi, které ještě dnes existují u rozličných divokých a barbarských národů v čistší nebo méně čisté formě, anebo abychom hledali jejich stopy ve starších dějinách asijských kulturních národů. Jedny i druhé najdeme všude. Jen několik příkladů: Dříve než bylo známo, co je rod, dokázal jeho existenci muž, který si dal nejvíce práce, aby jej špatně chápal, totiž MacLennan, a správně jej popsal u Kalmyků, Čerkesů, Samojedů a u tří indických národů: Varaliů, Magarů a Munnipuriů. V poslední době jej objevil a popsal M. Kowalevskij u Pšavů, Ševsurů, Svanetů a jiných kavkazských kmenů. Zde chceme uvést jen několik stručných poznámek o výskytu rodu u Keltů a Germánů.

Nejstarší zachované keltské zákony nám ukazují rod ještě v plné síle; v Irsku žije rod ještě dnes alespoň instinktivně ve vědomí lidu, když jej byli Angličané násilně zničili. Ve Skotsku byl ještě v polovině minulého století v plném rozkvětu a také zde podlehl pouze zbraním, zákonodárství a anglickým soudům.

Starowaleské zákony, které byly napsány několik století před dobytím Angličany, nejpozději v XI. století, svědčí ještě o společném obdělávání půdy celých vesnic, i když je to jen výjimečný zbytek dřívějšího všeobecného obyčeje; každá rodina; měla pět rolí k vlastnímu obdělávání; vedle toho byl jeden díl obděláván společně a výnos rozdělován. Při obdobnosti Irska a Skotska není pochyby o tom, že tyto venkovské obce představují rody anebo pododdíly rodů, i kdyby to nové prozkoumání waleských zákonů, k němuž se mi nedostává času (moje výpisky jsou z roku 1869), přímo nedokazovalo. Co však waleské prameny a s nimi zároveň irské prameny přímo dokazují, je to že párové manželství u Keltů v XI. století nebylo ještě naprosto zatlačeno monogamií. Ve Walesu se manželství stávalo nerozlučitelným, či spíše nevypověditelným po 7 letech. Chyběly-li jen 3 noci do 7 let, mohli se manželé rozejít. Pak se dělilo, a to tak, že žena dělila a muž si vybral svůj díl. Nábytek se dělil podle určitých, velmi humorných pravidel.

Rušil-li manželství muž musil vrátit ženě její věno a další věci; jestliže manželství bylo zrušeno z vůle ženiny, dostala méně. Muž dostal dvě děti žena jedno, a to prostřední. Když si po rozvodu žena vzala jiného muže a první muž si znovu pro ni přišel, musila jít za ním i když byla již *jednou* nohou v nové manželské posteli. Byli-li však spolu sedm let, byli mužem a ženou i bez předchozího formálního sňatku. Čistota dívky před sňatkem nebyla vůbec přísně dodržována, ani vyžadována; ustanovení, která se k tomu vztahují, jsou krajně frivolního rázu a naprosto neodpovídají měšťácké morálce. Dopustila-li se žena cizoložství, směl ji muž zbít (jeden ze tří případů, kdy mu to bylo dovoleno, jinak pro padal trestu), pak však nesměl žádat další zadostiučinění, neboť "za jeden přestupek směl žádat buďto vykoupení, anebo pomstu, avšak ne obojí současně". Důvody, ze kterých mohla žena žádat o rozvod bez ztráty svých nároků, byly velmi četné; stačilo, když muži páchlo z úst. Výkupné za právo první noci, které mělo být placeno náčelníku kmene nebo králi, hraje velkou roli v zákoníku (právo první noci - *gobr merch*, odtud středověký název *marcheta*, francouzsky *marquette*). Ženy měly hlasovací právo ve shromáždění lidu. Připojíme-li k tomu, že v Irsku jsou dosvědčeny podobné poměry; že jsou tam rovněž zvykem dočasné sňatky a že ženě jsou zajištěny při rozvodu přesně stanovené velké výhody, dokonce odškodnění za její práci v domácnosti; že se tam vyskytuje "první žena" vedle jiných žen a že se při rozdělování dědictví nedělá rozdíl mezi manželskými a nemanželskými dětmi -- máme obraz párového manželství, oproti kterému forma manželství platná v Severní Americe připadá strohá, avšak to v XI. století nemůže překvapovat u národa, který ještě v době Césarově žil ve skupinovém manželství.

Irský rod (*sept*, kmen se jmenoval *clainne*, *clan*) je potvrzen a popsán nejen ve starých právních knihách, nýbrž i anglickými právníky XVII. století, kteří sem byli posláni, aby přeměnili půdu klamů v domény anglického krále. Půda byla až do této uvedené doby společným majetkem klanu nebo rodu, pokud již nebyla proměněna náčelníky v jejich soukromé domény. Zemřel-li člen rodu a tím zanikla domácnost, přikročil stařešina (angličtí právníci jej nazývali *caput cognationis*) k novému rozdělení půdy celého území mezi ostatní domácnosti. Toto dělení bylo jistě prováděno v podstatě podle pravidel

platných v Německu. Ještě nyní se setkáme s několika obecními poli, t.zv. rundale, jakých bylo před 40 nebo 50 lety velmi mnoho. Rolníci, jednotliví pachtýři půdy, která dříve patřila společně celému rodu a pak byla uloupena anglickými dobyteli, platí sice pacht za svůj pozemek jednotlivě, avšak spojují zase všechnu luční a polní půdu dohromady, rozdělují ji podle polohy a jakosti na "úděly" (na řece Mosele se jim říká "Gewanne") a každý dostane svůj příděl v každém údělu: rašeliniště a pastviny se využívají společně. Ještě před 50 lety čas od času, mnohdy po roce, docházelo k novému dělení. Plán polí takové vesnice "rundale" vypadá úplně stejně jako rozdělení polností německých dvorů na Mosele anebo v Hochwaldu. Také v t.zv. "factions"¹ žije dosud rod. Irští rolníci se často dělí do stran, které spočívají zdánlivě na zcela nesmyslných rozdílech, jež jsou Angličanům zcela nepochopitelné a na pohled nemají žádný jiný smysl, než aby byly podkladem k oblíbeným nedělním pračkám. Jsou to umělé pokusy o oživení, později vzniklá náhrada zaniklých rodů, která dokazuje, že zděděný rodový instinkt žije dál svým svérázným způsobem. V mnohých krajinách žijí ostatně členové rodu ještě poměrně pohromadě na starém území; tak měla ještě v 30. letech velká většina obyvatelů hrabství Monaghan jen 4 příjmení, t. j. pocházela ze 4 rodů nebo klanů.²

Ve Skotsku se datuje zánik rodového zřízení od potlačení povstání z r. 1745. Který článek tohoto zřízení představuje speciálně skotský klan, zbývá ještě zjistit, že však je takovým článkem, o tom není pochyby. V románech Waltra Scotta vidíme před sebou živě takovýto klan horního Skotska. "Je to skvělý příklad rodu," praví

¹ - "stranách". (Pozn. red.)

² Když jsem byl několik dní v Irsku, znovu jsem si uvědomil, jak dalece tamější venkovský lid žije ještě v představách rodové doby. Velkostatkář, jehož je rolník pachtýřem, je v jeho očích stále ještě jakýmsi náčelníkem klanu, který má spravovat půdu v zájmu všech a jemuž rolník platí tribut ve formě pachtu, od něhož však má také dostat podporu, upadne-li do bídy. A tak každý zámožnější je v očích rolníkových povinen podporovat své chudší sousedy, upadnou-li do bídy. Taková pomoc není almužnou, nýbrž náleží právem chudšímu od bohatšího člena rodu nebo náčelníka rodu. Chápeme stížnosti ekonomů a juristů, že není možno irským rolníkům vštípit pojem moderního občanského vlastnictví; vlastnictví, které má jenom práva, ale žádné povinnosti, nejde prostě Irům do hlavy. Chápeme také, že Irové, kteří jsou náhle přesazeni s takovými naivními rodovými představami do anglických a amerických velkoměst mezi obyvatelstvo se zcela jinými názory na mravnost a právo, že takoví Irové se dostanou lehce v otázkách mravnosti a práva úplně na scesti, ztrácejí půdu pod nohama a často hromadně propadají demoralisaci. (Engelsova poznámka ke čtvrtému vydání.)

Morgan, "svou organizací a svým duchem, pádný důkaz, jak členové rodu byli ovládáni rodovým životem ... V jejich zášti a jejich krevní mstě, v rozdělení území podle klanů, v jejich společném užívání půdy, ve věrnosti členů klanu k náčelníkovi a k sobě navzájem shledáváme se všude s opakujícími se rysy rodové společnosti ... Původ byl posuzován podle otcovského práva, takže děti mužů zůstávaly v klanu, zatím co děti žen přecházely do klanu svých otců." Že však ve Skotsku dříve vládlo mateřské právo, dokazuje skutečnost, že v královské rodině Piktů podle Bedy platila posloupnost po přeslici, ba dokonce i něco z punaluánské rodiny se zachovalo až do středověku jak u Walesanů, tak u Skotů, a to v právu první noci, k němuž byl oprávněn, nebylo-li vykoupeno, u každé nevěsty náčelník klanu nebo král jako poslední zástupce dřívějších společných manželů.

Není pochyby o tom, že Němci byli organizováni podle rodů až do stěhování národů. Území mezi Dunajem, Rýnem, Vislou a severními moři obsadili pravděpodobně teprve několik málo století před naším letopočtem; Cimbrové a Teutoni se ještě stěhovali s místa na místo a Suevové se pevně usadili teprve v době Césarově. O nich praví César výslovně, že se usídlili podle rodů a příbuzenství (*gentibus cognationibusque*) a v ústech Římana z rodu Juliů (*gens Julia*) má slovo *gentibus* jasný význam, který se nedá oddiskutovat. To platilo o všech Němcích; zdá se, že dokonce v dobytých římských provinciích se dělo osidlování podle rodů. V alemanském národním právu se potvrzuje, že na dobytém území jižně od Dunaje se lid usídlil podle rodů (*genealogiae*); slova *genealogia* se užívá ve stejném smyslu jako pozdější markové nebo vesnické společenství. V nejnovější době vyslovil Kovalevskij názor, že tyto *genealogiae* jsou velké společné domácnosti (domácí společenství), jimž je půda rozdělována a z nichž se teprve později vyvinula vesnická společenství. To by mohlo platit také o výrazu *fara*, kterýmžto výrazem se označuje u Burgundů a Langobardů - tedy u jednoho gotského a druhého herminonského čili hornoněmeckého kmene - přibližně, ne-li přesně totéž, co je označováno v alemanské právní knize jako *genealogiae*. Oč zde ve skutečnosti běží, zda o rod nebo domácí společenství, potřebuje ještě podrobnějšího výzkumu.

Jazykové památky nechávají nás na pochybách o tom, zda Němci měli nějaký společný výraz pro gens-rod a jaký to byl. Etymologicky odpovídá řeckému genos, latinskému gens, gotské kuni, středohornoněmecké künne, a také se v tomto smyslu užívá. Na dobu mateřského práva ukazuje, že název pro ženu pochází z téhož kořene. Řecky gyne, slovansky žena, gotsky qvino, staronordicky kona, kuna. - U Langobardů a Burgundů, jak bylo řečeno, nacházíme název fara, který Grimm odvozuje od předpokládaného kořene fisan - ploditi. Já bych dával přednost odvození, které je na bílé dni, od faran, německy fahren, wandern (jeti, putovati), jako označení pevného oddílu stěhujícího se kmene, skládajícího se samozřejmě z příbuzných, označení, které se během několikastaletého stěhování nejprve na východ a potom na západ poznenáhlu přeneslo na rodové společenství samo. - Dále gotské sibja, anglosaské sib, starohornoněmecké sippia, sippa, Sippe - příbuzenstvo. Ve skandinávštině se vyskytuje jenom množné číslo sifjar - příbuzní; jednotné číslo jen jako jméno bohyně Sif. - A konečně se vyskytuje ještě jiný výraz v písni o Hildebrandovi, kde Hildebrand se ptá Hadubranda, "kdo je jeho otcem mezi muži národa ... anebo z jakého jsi rodu" (eddo huêlihhes cnuosles du sis). Pokud existoval společný německý název pro rod, zněl asi gotsky kuni; pro to mluví nejen shodnost s příslušným výrazem v příbuzných řečech, nýbrž i okolnost, že je od něho odvozeno slovo kuning, König - král, což původně znamená rodového nebo kmenového stařešinu. Zdá se, že sibja nepřichází v úvahu, alespoň ve staroskandinávštině znamená sifjar nejen pokrevní příbuzné, nýbrž i sešvagřené, obsahuje tedy i příslušníky při nejmenším *dvou rodů*; sif tedy nemohlo být samo výrazem pro rod.

Jako u Mexikánů a Řeků, byl také u Němců bitevní šik - a to jak švadrona jezdců, tak klínová četa pěšáků - rozčleněn podle rodových celků; praví-li Tacitus: podle rodin a příbuzenství, vysvětluje se tento neurčitý výraz tím, že v jeho době již dávno přestal být rod v Římě živým celkem.

Rozhodující je jedno místo u Tacita, kde se praví: Matčin bratr pokládá svého synovce za vlastního syna, ba někteří pokládají pokrevní svazek mezi ujcem a synovcem za ještě posvátnější a užší, než mezi otcem a synem, takže žádají-li se rukojmí, je sestřin syn větší zárukou než vlastní syn toho, který se má zaručit. Zde máme živý kus původního

rodu organisovaného podle mateřského práva, a to jako něco pro Němce zvlášť příznačného.¹ Byl-li dán členem takového rodu vlastní syn v zástavu slibu a stal-li se obětí otcova nesplnění smlouvy, bylo to věcí jeho samého. Byl-li obětován syn sestřin, bylo porušeno posvátné rodové právo. Nejbližší rodový příbuzný, který byl přede všemi povinen chránit chlapce nebo mladíka, zavinil jeho smrt; buďto jej neměl dávat v zástavu, anebo měl smlouvu dodržet. Kdybychom jinak neměli další stopy rodového zřízení u Němců, toto jedno místo by stačilo.

Ještě rozhodnější, protože asi o 800 let pozdější, je místo ze staronordické písně o soumraku bohů a zániku světa, Völuspá. V tomto "Vidění věštkyně", do něhož, jak dokázali Bang a Bugge, jsou přimíšeny křesťanské prvky, praví se při líčení doby všeobecné zvrhlosti a zkaženosti, která předcházela velké katastrofě:

Broedhr munu berjask
munu *systrungar*
ok at bõnum verdask
sifjum spilla.

„Bratři se budou svářit a začnou vraždit druh druhá, *sestřiny děti* rozvrátí příbuzenstvo." Systrungar znamená syn matčiny sestry, a že oni navzájem popírají pokrevní příbuzenství, je pro básníka ještě větším zločinem než bratrovražda. Stupňování spočívá ve slově systrungar, které zdůrazňuje příbuzenství s matčiny strany; kdyby zde bylo místo toho syskina-börn, sourozenci, anebo syskina-synir, synové sourozenců, nebyla by druhá řádka stupňováním první, nýbrž oslabením. Tedy ještě v době Vikingů, kdy vznikla Völuspá, vzpomínka na mateřské právo ve Skandinavii dosud nevymizela.

---

¹ Z doby mateřského práva pocházející, zvlášť úzký vztah mezi ujcem a synovcem, který se vyskytuje u mnohých národů, znají Řekové jenom v mytologii herojské doby. Podle Diodora (IV, 34) zabil Meleager syny Thestiovy, bratry své matky Althaie. Ta vidí v tomto činu tak nesmiřitelný zločin, že prokleje vraha, svého vlastního syna, a přeje mu smrt. „Bohové vyslyšeli", jak se vypravuje, "její přání a skončili Meleagrův život". Podle téhož Diodora (IV, 34) přistali Argonauti pod vedením Heraklovým v Thrácii a viděli tam, že Phineus hanebně zachází, štván svou novou manželkou, se svými dvěma syny, zplozenými s první zapuzenou manželkou Boreovnou Kleopatrou. Ale mezi Argonauty jsou také Boreovci, bratři Kleopatřiní, tedy ujcové těch, s kterými bylo tak špatně nakládáno. Ujmou se ihned svých synovců, osvobodí je a strážce zabijí. (*Engelsova poznámka.*)

Jinak v Tacitově době mateřské právo již ustoupilo otcovskému alespoň u těch Němců, kteří byli Tacitovi známi: děti dědily po otci; kde nebylo dětí, dědili bratři a strýcové s otcovy i matčiny strany. Že byli příbráni matčini bratři k dědictví, souvisí s udržением zmíněného zvyku a zároveň dokazuje, jak mladé bylo ještě otcovské právo u Němců. Také ještě hluboko ve středověku se setkáváme se stopami mateřského práva. Zdá se, že se tehdy ještě pořádně nevěřilo v otcovství, zvláště u nevolníků; když tedy feudální pán žádal od některého města uprchlého nevolníka, muselo být nevolnictví obžalovaného, na př. v Augšpurku, Basileji a Kaiserslautern, přísězně dosvědčeno jeho šesti nejbližšími pokrevními příbuznými, a to výlučně s mateřské strany (Maurer, *Městské zřízení*", I.,¹ 381).

Dalším zbytkem teprve odumírajícího mateřského práva je u Němců úcta k ženám, která je Římanům téměř nepochopitelná. Dívky ze vznešené rodiny platily za nejspolehlivější rukojmí při smlouvách s Němci; myšlenka na to, že by jejich ženy a dcery mohly padnout do zajetí a otroctví, je pro ně strašná a víc než co jiného je povzbuzuje v bitvě; v ženě vidí něco posvátného a věšteckého, slyší jejich rady i při nejdůležitějších záležitostech, jako na př. když Veleđa, brukterská kněžka na řece Lippe, se stala duší celého batavského povstání, v němž Civilis v čele Němců a Belgů otrásl římským panstvím v celé Gallii. Zdá se, že v domě byla moc ženina nesporná; ona, staří a děti musí ovšem také vykonávat všechnu práci, muž chodí na lov, pije nebo lenoší. Tak praví Tacitus; ježto však neříká, kdo obdělává pole, a s rozhodností prohlašuje, že otroci odvádějí pouze dávky, avšak nekonají nucenou práci, přece jenom asi museli dospělí mužové vykonat tu trochu práce, kterou obdělávání půdy vyžaduje.

Formou manželství bylo, jak jsme se již zmínili předtím, párové manželství, blížící se postupně monogamii. Strohá monogamie tu ještě nebyla, protože vznešeným bylo povoleno mnohoženství. Vcelku se přísně dbalo na cudnost dívek (na rozdíl od Keltů) a rovněž o neporušitelnosti manželského svazku u Němců mluví Tacitus zvláště vřele. Jenom cizoložství ženino udává jako důvod k rozvodu. Avšak v jeho zprávě je mnoho neúplného a příliš okatě staví Germány jako

¹ Maurer G. L., *Geschichte der Städteverfassung in Deutschland*. Bd. I-IV. Erlangen 1869-1871. (Pozn. red.)

zrcadlo ctnosti prostopášným Římanům. Tolik je však jisté: i když byli Němci ve svých lesích takovými výjimečnými rytíři ctnosti, bylo třeba jen nepatrného styku s vnějším světem, aby klesli na úroveň ostatních průměrných evropských lidí; poslední stopa přísných mravů zanikla v římském světě ještě daleko rychleji než německá řeč. K tomu stačí číst Řehoře z Toursu. Že v německých pralesích nemohla vládnout tak rafinovaná rozmařilost v užívání smyslných požitků jako v Římě, rozumí se samo sebou, a tak i v tomto směru stojí Němci ještě dosti vysoko nad římským světem, i když jim nepřibásňujeme zdrženlivost ve smyslných požitcích, která nikde nikdy nebyla u celého národa všeobecným pravidlem.

Z rodového zřízení vznikl závazek dědit nepřátelství otce a příbuzných právě tak jako přátelství; právě tak výkupné, náhrada místo krevní msty za zabití nebo zranění. Toto výkupné (Wergeld), které ještě v minulé generaci platilo za specificky německou instituci, je nyní dokázáno u sta a sta národů jako všeobecné zmírnění krevní msty, plynoucí z rodového zřízení. Nalézáme je právě tak jako povinnost pohostinství, mimo jiné také u amerických Indiánů; popis, jak bylo poskytováno pohostinství podle Tacita ("Germania", kap. 21), je téměř do detailu týž, jak je popisuje Morgan u svých Indiánů.

Vášnivý a nekonečný spor o tom, zda Tacitovi Němci již nadobro rozdělili ornou půdu či ne a jak mají být vyložena příslušná místa, patří nyní minulosti. Od té doby, co bylo dokázáno společné obdělávání orné půdy rodem a později komunistickými rodinnými obcemi, které dosvědčuje César ještě u Suevů; a co bylo dokázáno přidělování půdy jednotlivým rodinám s pravidelně se opakujícím novým dělením téměř u všech národů, od té doby, co je zjištěno, že občasné znovurozdělování orné půdy se udrželo na některých místech v Německu samém až po naše dny, není třeba o těchto věcech ztrácet dále slov. Jestliže Němci přešli od společného obdělávání, jež César připisuje výslovně Suevům (píše, že rozdělená či soukromá pole se u nich vůbec nevyskytují), za těch 150 let až po Tacita k obdělávání půdy jednotlivci s každoročním znovurozdělováním, je to skutečně dost velký pokrok; přechod od onoho stupně k plnému soukromému vlastnictví půdy za tak krátkou dobu a beze všeho cizího vměšování je prostě nemožný. Nalézám tedy u Tacita pouze to, co praví suchými slovy:

Vyměňují si (anebo znovu rozdělují) každoročně obdělanou půdu a přitom zbývá dosti společné půdy. Je to stupeň obdělávání a přivlastňování půdy, který přesně odpovídá tehdejšímu rodovému zřízení u Němců.

Předcházející odstavec nechávám nezměněn, jak je v dřívějších vydáních. Mezitím se však otázka ukázala v jiném světle. Od té doby, co Kovalevskij (srovnej str. 44¹) dokázal, že je velmi často, ne-li všeobecně, patriarchální domácí společenství přechodným stupněm mezi komunistickou rodinou s mateřským právem a mezi moderní izolovanou rodinou, není již otázkou, jako tomu ještě bylo mezi Maurerem a Waitzem, zda tu bylo společné či soukromé vlastnictví půdy, nýbrž jaká byla *forma* společného vlastnictví. Není pochyby o tom, že za Césara se u Suevů vyskytovalo nejen společné vlastnictví, nýbrž i společné obdělávání na společný účet. Zda byl společenskou jednotkou rod, anebo domácí společenství, anebo nějaká komunistická příbuzenská skupina ležící mezi oběma, anebo zda se vyskytovaly všechny tři skupiny podle poměrů půdy, o tom se dá ještě dlouho vést spor. Avšak nyní tvrdí Kovalevský, že stav vyličený Tacitem nepředpokládá společenství markové nebo vesnické, nýbrž domácí společenství; z něho prý se pak mnohem později přírůstkem obyvatelstva vyvinulo vesnické společenství.

Podle toho by se sídla Němců na územích, obsazených v době Římanů, jakož i později odňatých Římanům, neskládala z vesnic, nýbrž z velkých rodinných společenství, jež zahrnovala několik generací a jež obdělávala příslušný kus půdy a okolní neobdělanou půdu užívala společně se sousedy jako marku. Tacitovo místo o střídání obdělané půdy bylo by pak třeba brát ve skutečně agronomickém smyslu: společenství zoralo každým rokem jinou líchu a role minulého roku nechalo ležet ladem anebo zcela zpustnout. Při řídkém zabydlení zůstávalo pořád ještě dost neobdělané půdy, aby nemuselo docházet ke sporům o půdu. Teprve po staletích, když počet členů domácnosti dosáhl takové výše, že společné hospodaření za tehdejších výrobních podmínek již nebylo možné, společenstva se rozpadla; až dosud společná pole a louky byly rozděleny známým způsobem mezi

---

¹ Stránka uvedena podle IV. vydání. V tomto svazku str. 205. (Pozn. red.)

vznikající jednotlivé domácnosti, z počátku na čas, později jednou provždy, zatím co les, pastviny a vody zůstaly společné.

Pro Rusko se zdá tento vývoj historicky úplně doložen. Co se týče Německa a pak i ostatních germánských zemí, nedá se popírat, že tento předpoklad v mnohém ohledu lépe objasňuje prameny a potíže řeší lehčeji než dosavadní předpoklady, podle kterých vesnické společenství sahá až do doby Tacitovy. Nejstarší dokumenty, na př. Codex Laureshamensis,¹ se dají vysvětlit vcelku mnohem lépe s pomocí domácích společenství než vesnických společenství. Na druhé straně však vyplývají z této hypotézy opět nové potíže a nové otázky, které musí být teprve rozřešeny. Zde mohou přinést rozhodnutí jen nové výzkumy; nemohou však popřít, že mezistupeň domácích společenství je i pro Německo, Skandinávii a Anglii velmi pravděpodobný.

Zatím co se u Césara Němci zčásti právě trvale usadili, částečně ještě trvalá sídla hledali, mají v době Tacitově již celé století usedlého života za sebou; podle toho se jasně jeví pokrok ve výrobě obživy. Bydlí ve srubech, jejich oděv je ještě velmi primitivní, je to oděv obyvatel lesů; hrubý vlněný plášť, kožešiny, pro ženy a vznešené osoby lněný spodní šat. Jejich potravou je mléko, maso, divoké plody, a jak doplňuje Plinius, ovesná kaše (ještě dnes keltské národní jídlo v Irsku a ve Skotsku). Jejich bohatství tvoří dobytek: ten je však špatného plemene, býci a krávy jsou malí, nevzhlední, bez rohů; koně jsou malí pony, špatní běžci. Peněz se užívalo zřídka a málo, pouze římských. Zlato a stříbro nezpracovávali a nepřikládali mu zvláštní hodnotu, železo se vyskytovalo zřídka a zdá se, alespoň u kmenů na Rýně a na Dunaji, že bylo téměř jen dováženo, nikoli samostatně získáváno. Runové písmo (napodobená řecká nebo latinská písmena) bylo známo jen jako tajné písmo a bylo používáno pouze k náboženským kouzlům. Obětování lidí bylo dosud zvykem. Zkrátka, máme tu před sebou národ, který se právě pozvedl ze středního stupně barbarství na vyšší stupeň. Zatím co u kmenů bezprostředně sousedících s Římany byl usnadněným dovozem římských průmyslových výrobků znemožněn vývoj samostatného kovodělného a textilního průmyslu, vytvořila se tato průmyslová odvětví zcela určitě na severovýchodě u Baltického

---

¹ *Codex Laureshamensis* - pozemková kniha města Lorch. (Pozn. red.)

moře. Části výzbroje nalezené ve šlesvických slatích - dlouhý železný meč, řetízkový krunýř, stříbrná helmice atd. s římskými mincemi z konce II. století - a německé kovové předměty, které se rozšířily za stěhování národů, vykazují zcela zvláštní typ nemálo vyvinutý, i když se opírá o původní římské vzory. Vystěhování do civilisované římské říše vzala tato domorodá výroba za své, mimo Anglii. Jak jednotně tento průmysl vznikl a se rozvíjel, ukazují na př. bronzové náramky; náramky nalezené v Burgundsku, v Rumunsku, u Azovského moře se podobají anglickým a švédským, jako by vznikly v téže dílně, a jsou přitom zcela určitě germánského původu.

Nejvyššímu stupni barbarství odpovídá také zřízení. Všeobecně se vyskytuje, podle Tacita, rada stařešinů (principes), která rozhodovala o méně důležitých věcech, ale důležitější připravovala pro rozhodnutí ve shromáždění lidu. Toto shromáždění se vyskytuje na nejnižším stupni barbarství alespoň tam, kde je známe, u Američanů, nejprve pouze pro rod, ještě ne pro kmen nebo svaz kmenů. Stařešinové (principes) se ještě ostře liší od vojevůdců (duces) zcela tak jako u Irokesů. První žijí již částečně z čestných darů, dobytka, obilí atd., které dostávají od členů kmene; volí se stejně jako v Americe, většinou stále z jedné rodiny; přechod k otcovskému právu usnadňuje jako v Řecku a v Římě pozvolnou proměnu volby v dědičnost a tím tvoření šlechtické rodiny v každém rodu. Tato stará t.zv. kmenová šlechta zanikla většinou při stěhování národů anebo brzy poté. Vojevůdcové byli voleni bez ohledu na původ, pouze podle svých schopností. Měli nevelkou moc a museli působit svým příkladem; vlastní disciplinární moc u vojska připisuje Tacitus výslovně kněžím. Skutečnou moc mělo shromáždění lidu. Král nebo stařešina kmene předsedá; lid rozhoduje - "ne" se vyjadřuje mručením, "ano" aklamací a hřmotem zbraní. Shromáždění je zároveň soudním sborem; zde se přednášejí žaloby a rozsuzují pře, zde se vynášejí rozsudky smrti, a to trest smrti pouze za zbabělost, vlastizradu a smilstvo proti přírodě. Také v rodech a ostatních nižších organizačních celcích soudí shromáždění všech za předsednictva stařešiny, který jako původně u každého německého soudu jen řídí stání a klade otázky; rozsudek vynášelo u Němců odedávna a všude celé shromáždění.

Od doby Césarovy se tvořily svazy kmenů; u některých z nich se již vyskytovali králové; nejvyšší vojevůdce usiloval, jako u Řeků a Římanů, o samovládu a tu a tam se jí zmocnil. Takoví šťastní usurpátoři nebyli však naprosto neomezenými vládci; ale začínají již lámat pouta rodového zřízení. Zatím co propuštění otroci jinak zaujímali podřadné postavení, protože nemohli patřit k žádnému rodu, dostalo se takovým oblíbencům nových králů často vysokého postavení, bohatství a poct. Totéž dělali po dobytí římské říše vojevůdci, kteří se pak stali králi velikých zemí. U Franků hráli otroci a propuštěnci královi nejprve u dvora a pak ve státě velikou úlohu; z velké části pochází nová šlechta z nich.

Jedno zařízení usnadňovalo vznik království: družiny. Již u amerických rudokožců jsme viděli, jak se vedle rodového zřízení tvoří soukromé společnosti k vedení války na vlastní pěst. Tyto soukromé společnosti se staly u Němců již stálými spolky. Válečník, který získal proslulost, shromáždil kolem sebe skupinu mladých lidí, lačnicích po kořisti, kteří byli jemu - a on jim - zavázáni k osobní věrnosti. Vůdce je stravoval a dával jim dary, uspořádal je v hierarchické pořadí; byla to tělesná garda a pohotová tlupa pro menší výpravy, hotový důstojnický sbor pro velká tažení. Ačkoli tyto družiny byly patrně slabé a také později, na př. u Odoakera v Itálii, skutečně slabé jsou, tvoří přesto již zárodek úpadku staré národní svobody a jako takové se osvědčily v době stěhování národů i po něm. Neboť předně ulehčovaly vzestup královské moci. Za druhé mohly být udržovány pohromadě, jak poznamenává již Tacitus, pouze neustálými válkami a loupežnými výpravami. Lup se stal účelem. Neměl-li velitel družiny co dělat nablízku, táhl se svým mužstvem k jiným národům, u nichž byla válka a vyhlídka na kořist; pomocná vojska německých kmenů, která bojovala ve velkém množství pod římskými prapory dokonce i proti Němcům, byla sestavena částečně z takovýchto družin. Je to první vydání lancknechtů, kteří byli hanbou a kletbou Němců. Po dobytí římské říše tvořili členové těchto královských družin vedle nesvobodných a římských dvorních služebníků druhou hlavní součást pozdější šlechty.

Vcelku platí tedy pro německé kmény sdružené v národy totéž zřízení, jaké se vyvinulo u Řeků v době herojské a u Římanů v době t.zv. králů: shromáždění lidu, rada rodových stařešinů, vojevůdce, který

usiluje již o skutečnou královskou moc. To bylo nejvyvinutější zřízení, které se mohlo vyvinout z rodového řádu; bylo to vzorné zřízení nejvyššího stupně barbarství. Jakmile společnost překročila hranice, v nichž toto zřízení dostačovalo, byl konec rodovému řádu; byl rozbit a na jeho místo nastoupil stát.

VIII. VYTVOŘENÍ STÁTU U NĚMCŮ

Němci byli, podle Tacitova svědectví, velmi početným národem. Přibližnou představu o síle jednotlivých německých národů si můžeme udělat z Césara. Udává počet Usipetů a Tenkterů, sídlících na levém břehu Rýna, na 180.000 lidí včetně žen a dětí. Tedy asi 100.000 na jeden národ¹, což je značně více, než na př. kolik bylo vcelku Irokesů v době jejich rozkvětu, kdy v síle asi 20.000 byli postrachem celé země od velikých jezer až k Ohiu a Potomaku. Takový jednotlivý národ zaujímá na mapě, pokoušíme-li se seskupit národy usazené poblíže Rýna a blíže známé ze zpráv, průměrně asi území jednoho pruského vládního okresu, tedy asi 10.000 km², neboli 182 čtvereční zeměpisné míle. Ale Germania Magna² Římanů až k Visle měla okrouhle 500.000 km². Počítáme-li průměrně na každý jednotlivý národ 100.000 lidí, mohla mít celá Germania Magna na 5.000.000 lidí, na skupinu barbarských národů značný počet, na naše poměry - 10 obyvatel na 1 km², neboli 550 na 1 čtvereční zeměpisnou míli - velmi nepatrný. Tím však není naprosto vyčerpán počet tehdy žijících Němců. Víme, že podél Karpat až k ústí Dunaje bydlely německé národy gotského původu, Basarnové, Peukinové a jiní, v tak velkém počtu, že Plinius z nich skládá pátý hlavní kmen Němců a že tito národové, kteří se objevují již r. 180 před naším letopočtem jako žoldnéři makedonského krále Persea, ještě v prvních letech Augustovy vlády pronikli až do území u Adrianopole. Počítáme-li, že jich bylo jen 1.000.000, vidíme, že pravděpodobný počet Němců na počátku našeho letopočtu byl nejméně 6.000.000.

Když se obyvatelstvo usadilo v Germanii, určitě se stále rychleji rozmnožovalo; svrchu zmíněné pokroky průmyslu to již dokazují. Nálezy ve šlesvických slatích pocházejí podle současně nalezených římských mincí z III. století V této době byl již tedy u Baltického moře

¹ Zde předpokládané číslo je potvrzeno jedním místem Diodorovým o gallských Keltech: "V Gallii bydlí mnoho národů nestejně síly. U největších je počet obyvatelstva asi 200.000, u nejmenších 50.000" (Diodorus Siculus, V, 25). Tedy průměrně 125.000; u gallských jednotlivých národů je třeba rozhodně počítat s tím, že byly početnější než německé, protože byly na vyšším stupni vývoje. (*Engelsova poznámka.*)

² *Germania Magna* - Velké Německo bylo podle římských zeměpisců územím mezi Rýnem a Vislou. (*Pozn. red.*)

vyvinutý průmysl kovodělný a textilní, živý styk s římskou říší a určitý přepych u bohatších - to všechno jsou stopy hustšího zalidnění. Ale v této době začíná také všeobecná útočná válka Němců podél čáry Rýna, římského hraničního valu a Dunaje, od Severního až k Černému moři - přímý důkaz stále početnějšího, navenek se rozpínajícího obyvatelstva, 300 let trval boj, v němž celý hlavní kmen gotských národů (s výjimkou skandinávských Gotů a Burgundů) odtáhl na jih a tvořil levé křídlo mohutné útočné fronty, v jejímž středu postupovali Hornoněmci (Herminoni) na horním Dunaji a na pravém křídle Iskevonové, nyní zvaní Frankové, postoupili na Rýn; Ingevonům připadl úkol dobýt Britannie. Na konci V. století byla římská říše bez sil, bez krve a bez pomoci otevřena vnikajícím Němcům.

Předtím jsme stáli u kolébky antické, řecké a římské civilizace. Zde stojíme u její rakve. Po všech zemích kolem Středozevního moře přejížděl po staletí vše srovnávající hoblík římské světovlády. Kde nekladla odpor řečtina, musely všechny národní jazyky ustoupit zkomolené latině; nebyly již žádné národnostní rozdíly, nebylo již Gallů, Iberů, Ligurů, Noriků, všichni se stali Římany. Římská správa a římské právo rozložily všude staré rodové svazy a tím zrušily poslední zbytek místní a národní svébytnosti. Novopečené římanství neposkytovalo náhradu; nevyjadřovalo národnost, nýbrž jen skutečnost, že tu žádná národnost není. Prvky nových národů se vyskytovaly všude; latinská nářečí různých provincií se stále více odlišovala; stále tu byly přirozené hranice, které dříve z Italie, Gallie, Španělska, Afriky tvořily samostatná území, a stále se ještě uplatňovaly. Avšak nikde tu nebyla síla, která by tyto prvky spojila v nové národy; nikde nebylo ještě stopy po schopnosti rozvoje, po odolnosti, o tvořivé schopnosti vůbec nemluvě. Obrovská masa lidí na ohromném území měla jen jedno pouto, které ji spojovalo: římský stát, a ten se stal časem jejím nejhorším nepřitelem a utlačovatelem. Provincie zničily Řím; Řím sám se stal provinčním městem jako ostatní - s výsadami, ale již bez vlády, již nikoli střed světové říše, ba ani sídlo císaře nebo císařského místodržitele, kteří bydleli v Konstantinopolu, Trevíru, Miláně. Římský stát se stal obrovským složitým strojem výlučně k vyssávání svých poddaných. Daně, státní roboty a dávky všeho druhu tiskly masu obyvatelstva do stále hlubší bídy; tlak se stupňoval až k nesnesitelnosti

vydíráním místodržících, výběrčích daní, vojáků. Až tam to dotáhl římský stát se svou světovládou: své právo na existenci založil na udržování pořádku uvnitř a na obraně proti barbarům zvenčí. Ale jeho pořádek byl horší než nejhorší nepořádek a barbari, proti nimž prý chránil své občany, byli těmito občany pokládáni za vytoužené osvoboditele.

Stav společnosti byl neméně zoufalý. Již na sklonku republiky bylo římské panství založeno na bezohledném vykořisťování dobytých provincií; císařství toto vykořisťování neodstranilo, nýbrž naopak uspořádalo. Čím více říše upadala, tím výše stoupaly daně a dávky, tím nestydatěji loupili a vydírali úředníci. Obchod a průmysl nebyly nikdy věci světovládných Římanů; jen v lichvářských úrocích předstihli všechno, co bylo před nimi a po nich. Co tu z obchodu zbylo a se udrželo, zaniklo vydíráním úředníků; úplně nezanikl jen ve východní, řecké části, které se již naše zkoumání netýká. Všeobecné zbídačení, pokles dopravy, řemesla, umění, úbytek obyvatelstva, úpadek měst, návrat zemědělství na nižší stupeň - to byl konečný výsledek římské světovlády.

Zemědělství, které bylo rozhodujícím výrobním odvětvím v celém starém světě, stalo se jím opět víc než kdy předtím. V Itálii byly obrovské komplexy statků (latifundie), které od konce republiky zaujímaly téměř celé území, zužitkovány dvojitým způsobem. Jednak jako pastviny, při čemž obyvatelstvo bylo nahrazeno ovcemi a voly, k jejichž hlídání bylo třeba jen několika otroků. Nebo jako dvory (villae), kde se pěstovalo zahradnictví ve velkém měřítku se spoustami otroků. Částečně pro přepych majitelů, částečně pro odbyť na městských trzích. Rozsáhlé pastviny se udržely, ba ještě rozšířily; dvorcové statky a jejich zahrady upadaly zároveň, jak jejich vlastníci chudli a města zanikala. Hospodářství na latifundiích, založené na práci otroků, se již nevyplácelo; ale bylo tehdy jedinou možnou formou velkozemědělství. Malozemědělství se stalo opět jedinou výnosnou formou. Jeden dvorec po druhém byl rozdělován na malé parcely a rozdělen mezi dědičné pachtýře, kteří platili určitou sumu, anebo mezi partiarie, více správce než pachtýře, kteří dostávali za svou práci šestinu anebo dokonce devítinu ročního výnosu. Většinou však byly tyto malé polní parcely rozděleny kolonům, kteří platili určitou částku ročně, byli vázáni k půdě

a mohli být prodáni i se svou parcelou; nebyli sice otroky, ale nebyli také svobodní, nemohli se ženit a vdávat se svobodnými občany a občankami a jejich sňatky navzájem nebyly plnoprávními sňatky, nýbrž se pokládaly jako u otroků za pouhé soužití (*contubernium*). Byli to předchůdci středověkých nevolníků.

Antické otroctví se přežilo. Ani na venkově ve velkozemědělství, ani v městských dílnách neposkytovalo již výnos, který by se vyplatil, protože trh pro jeho výrobky zanikl. V malozemědělství však a v drobném řemesle, na něž se scvrkla obrovská výroba z doby rozkvětu říše, nebylo místa pro četné otroky. Jen domácí a přepychoví otroci boháčů našli ještě umístění ve společnosti. Avšak vymírající otroctví stále ještě působilo tak, že všechna produktivní práce byla pokládána za činnost otroků, nehodnou svobodných Římanů, a těmi byli nyní všichni. Proto na jedné straně rostl počet propuštěných nadbytečných otroků, kteří se stali břemenem, na druhé straně přibývalo tu kolonů, tam zchátralých svobodných občanů, (podobně jako *poor whites*¹ amerických otrokářských států). Křesťanství je zcela bez viny na postupném vymírání antického otroctví. Několik set let prodělávalo s sebou otroctví v římské říši a později nikdy nezabraňovalo křesťanům v otrokářství, ani Němcům na severu, ani Benátčanům ve Středomoří, ani pozdějšímu obchodu s černochoy.² Otroctví se již nevyplácelo, proto vymřelo. Avšak zanikající otroctví zanechalo tu své jedovaté žihadlo v pohrdání svobodných produktivní prací. Zde byla slepá ulička, v níž uvízl římský svět: otroctví bylo hospodářsky nemožné, práce svobodných občanů byla morálně odsuzována. Jedna již nemohla a druhá ještě nemohla být základní formou společenské výroby. Jediným východiskem byla úplná revoluce.

V provinciích to nevypadalo lépe. Nejvíce zpráv máme z Gallie. Vedle kolonů tu byli ještě svobodní malorolníci. Aby se zajistili před násilnostmi úředníků, soudců a lichvářů, utíkali se často do ochrany, patronátu mocných; a nedělali to jen jednotlivci, nýbrž celé obce, takže císařové ve IV. století proti tomu několikrát vydali zákazy. Co to však

---

¹ "Chudí běloši", sešlí běloši v krajích s převahou černošského proletariátu. (*Pozn. red.*)

² Podle biskupa Liutpranda z Cremony bylo v X. století ve Verdunu, tedy svaté německé říši, jedním z hlavních odvětví průmyslu vyrábění kleštěnců, kteří byli s velkým ziskem vyvázeni do Španělska do maurských harémů. (*Engelsova poznámka.*)

pomohlo těm, kdo hledali ochranu? Patron jim dal podmínku, aby převedli vlastnictví svých pozemků na něho, za což jim zajistil doživotní užívání těchto pozemků - trik, který si zapamatovala svatá církev a který hojně napodobovala v IX. a X. století k rozmnožení říše boží a svého vlastního nemovitého majetku. Tehdy ovšem kolem r. 475 bouří biskup Salvianus z Marseille ještě rozhořčeně proti takové krádeži a praví, že nátlak římských úředníků a velkostatkářů dosáhl takové míry, že mnoho "Římanů" utíká do krajů obsazených barbary a že římský občané usazení tam nemají z ničeho větší strach, než aby nepřišli zase pod římskou nadvládu. Že rodiče tehdy často z bídy prodávali děti do otroctví, dokazuje zákon, který byl proti tomu vydán.

Za to, že němečtí barbari osvobodili Římany od jejich vlastního státu, vzali jim dvě třetiny veškeré půdy a rozdělili si ji mezi sebou. Dělení se dělo podle rodového zřízení; při poměrně malém počtu dobyvatelů zůstaly velké kusy země nerozděleny, ve vlastnictví částečně celého národa, částečně jednotlivých kmenů a rodů. V každém rodu byly pole i louky rozlosovány rovným dílem mezi jednotlivé domácnosti; nevíme, zda v této době po určitém čase docházelo k znovurozdělování, v římských provinciích však rozhodně brzy zaniklo a jednotlivé díly se staly zeizitelným soukromým vlastnictvím, alodem. Les a pastviny zůstaly nerozděleny ve společném užívání, toto užívání, jakož i způsob obdělávání rozdělených polí se řídily podle starého obyčeje a podle rozhodnutí celku. Čím déle rod žil ve své vesnici a čím více Němci a Římané postupně splyvali, tím víc příbuzenský charakter svazku ustupoval teritoriálnímu; rod zanikl v markovém společenství, v němž ovšem jsou často ještě viditelné stopy příbuzenského původu členů. Tak přecházelo rodové zřízení, alespoň v zemích, kde se uchovalo markové společenství - severní Francie, Anglie, Německo a Skandinávie neznatelně v místní zřízení a získalo tak možnost včlenit se do státu. Přitom si však zachovalo samostatný demokratický ráz, který je příznačný pro celé rodové zřízení, a podrželo část rodového zřízení i v pozdější degeneraci, která mu byla vnucena, a tím udrželo v rukou utlačovaných zbraň, která zůstala živá až do nejnovější doby.

Jestliže pokrevní pouto rodu brzy zaniklo, bylo to následkem toho, že také v kmeni a v celém národě jeho orgány dobýváním degenerovaly. Víme, že vláda nad podmaněnými se nesrovnává s

rodovým zřízením. Zde to vidíme ve velkém měřítku. Německé národy, vládci římských provincií, museli organisovat to, čeho dobyli. Ale nebylo možné ani přijmout masy Římanů do rodových celků, ani je ovládat prostřednictvím těchto celků. Do čela římských místních správních orgánů, které nejprve z valné části existovaly dále, muselo být postaveno něco, co by nahrazovalo římský stát, a tím mohl být jen jiný stát. Orgány rodového zřízení se tak musely proměnit v orgány státní, a to velmi rychle, protože to bylo nutné. Nejbližším představitelem dobovatelského národa byl však vojevůdce. Zajištění dobytého území uvnitř i navenek vyžadovalo posílení jeho moci. Nastal okamžik, kdy se vojevůdcovství měnilo v královskou moc; a tato změna byla provedena.

.. Vezměme říši Franků. Zde připadly vítěznému národu Saliů v plné vlastnictví nejen rozsáhlé římské státní domény, nýbrž také všechny obrovské pozemky, které nebyly rozděleny mezi větší a menší župní a marková společenství, jmenovitě všechny větší komplexy lesů. První, co udělal francký král, který se stal z prostého nejvyššího velitele skutečným zeměvládcem, bylo, že proměnil toto národní vlastnictví v královské statky, ukradl je lidu a rozdal a propůjčil je své družině. Tato družina, původně jeho osobní průvod ve válce a ostatní nižší velitelé ve vojsku, zvětšila se brzy nejen o Římany, t.j. romanisované Gally, kteří se pro krále brzy stali nepostradatelnými, protože uměli psát, byli vzdělaní, znali románský jazyk, jímž se mluvilo v zemi, i latinskou spisovnou řeč, jakož i zemské právo, nýbrž také o otroky, nevolníky a propuštěnce, kteří tvořili jeho dvořanstvo a z nichž si volil své milce. Všem těm zprvu většinou rozdával kusy národní půdy, později jim je propůjčoval ve formě beneficí¹, zprvu většinou na dobu králova života, a tak vytvořil základ nové šlechty na úkor lidu.

Na tom však není dost. Pro svou rozlehlost se říše nedala ovládat prostředky starého rodového zřízení; i kdyby rada stařešinů nebyla dávno zanikla, nemohla by se scházet a byla brzy nahrazena lidmi, kteří se neustále pohybovali kolem krále; staré lidové shromáždění trvalo na oko dále, ale stávalo se také čím dál tím více pouhým shromážděním nižších vojenských velitelů a nově vznikajícího panstva. Svobodní

¹ *Beneficie* (z latin. *beneficium* - dobrodíní, odměna) - pozemky, které dostávali odměnou do vlastnictví členové družiny franckých králů. (*Pozn. red.*)

sedláci, kteří vlastnili půdu a tvořili masu franckého lidu, byli věčnými občanskými a výbojnými válkami — výbojnými zvláště za vlády Karla Velikého — tak vyčerpáni a zbídačeni, jako předtím římsí rolníci na sklonku republiky. Oni, kteří původně tvořili všechno vojsko a po dobytí Francie jeho jádro, byli na počátku IX. století tak zchudlí, že stěží každý pátý mohl táhnout do boje. Na místo domobrany svobodných sedláků, svolávané přímo králem, nastoupilo vojsko sestavené ze služebnictva vznikajícího panstva, včetně nevolných sedláků, potomků těch, kteří dříve neznali jiného pána než krále a ještě dříve vůbec žádného pána, ani krále. Za Karlových nástupců byla zkáza franckého selského stavu dokončena vnitřními válkami, slabostí královské moci a z toho plynoucími přehmaty šlechticů, k nimž přistoupila nyní ještě Karlem zřízená župní hrabata (Gaugrafen), usilující o dědičnost tohoto úřadu, a konečně vpády Normanů. 50 let po smrti Karla Velikého byla francká říše vydána na milost a nemilost Normanům právě tak, jako 400 let předtím římská říše Frankům.

A nejen vnější nemohoucnost, nýbrž také vnitřní společenský pořádek či spíše nepořádek byl téměř stejný. Svobodní frančtí sedláci byli v podobné situaci jako jejich předchůdci, římsí kolonové, zničení válkami a drancováním museli se utéci do ochrany nově vzniklého panstva a církve, protože královská moc byla příliš slabá, než aby je mohla chránit; ale tuto ochranu museli draze zaplatit. Jako dříve gallští sedláci, museli přenést vlastnictví svého pozemku na ochránce a dostali jej zpět jako pacht v různých a měnících se formách, avšak vždy jen za určité služby a dávky; jakmile se jednou stali takto závislími, postupně ztráceli také osobní svobodu; po několika málo generacích stali se většinou nevolníky. Jak rychle probíhal zánik svobodného selského stavu, dokazuje Irminonova pozemková kniha opatství Saint-Germain des Prés, tehdy nedaleko Paříže, nyní v Paříži. Na rozsáhlých pozemcích roztroušených po okolí tohoto opatství žilo tehdy - ještě za života Karla Velikého - 2788 domácností, téměř bez výjimky Franků s německými jmény. Z toho 2080 kolonů, 35 litů, 220 otroků a jen 8 svobodných usedlíků! Praxe, kterou Salvianus prohlásil za bezbožnou, že ochránce si dal převést na sebe vlastnictví sedlákovy pozemku a pouze mu jej propůjčoval k doživotnímu užívání, byla nyní všeobecně prováděna církví vůči sedlákům. Roboty, která byla nyní stále častějším

zvykem, měla svůj vzor právě tak v římských angariích, nucených službách pro stát, jako ve službách německých členů marky při stavbě mostů a cest a k jiným společným účelům. Zdánlivě se tedy široké vrstvy obyvatelstva po 400 letech dostaly zase tam, kde byly na začátku.

To však dokazovalo pouze dvojí: Předně, že společenské rozčlenění a rozdělení vlastnictví v upadající římské říši odpovídalo plně tehdejšímu stupni zemědělské a průmyslové výroby, bylo tedy nevyhnutelné; a za druhé, že stav výroby v dalších 400 letech ani podstatně neklesl, ani podstatně nestoupl, že tedy z něho s touž nutností opět plynulo totéž rozdělení vlastnictví a tytéž třídy obyvatelstva. V posledních stoletích římské říše ztratilo město svou dřívější vládu nad venkovem a v prvních stoletích německé nadvlády ji již nezískalo zpět. To předpokládalo nízký vývojový stupeň jak zemědělství, tak průmyslu. Z této celkové situace vznikají nutně mocní velkostatkáři a závislí malorolníci. Že takové společnosti nebylo možno naroubovat na jedné straně římské hospodaření na latifundiích, prováděné s pomocí otroků, na druhé straně velkostatkářské hospodaření, prováděné s pomocí roboty, dokazují obrovské pokusy Karla Velikého se známými císařskými dvorci-villami, které však beze stopy zanikly. V těchto pokusech pokračovaly pouze kláštery a jen pro ně byly výhodné, kláštery však byly abnormální společenské útvary, založené na bezmanželství; mohly dokázat výjimečné věci, ale právě proto musely také zůstat pouze výjimkami.

A přece jen byl udělán za těchto čtyři sta let určitý krok kupředu. I když se na konci shledáváme se skoro stejnými hlavními třídami jako na počátku, přece jen se změnili lidé, tvořící tyto třídy. Zmizelo antické otroctví, zmizela zchátralá svobodná chudina, která pohrdala prací jako znakem otroctví. Mezi římským kolonem a novým nevolníkem stál svobodný francký sedlák. "Plané vzpomínání a marný spor" zanikajícího římského světa byly ty tam. Společenské třídy IX. století se nevytvořily v bahně zanikající civilizace, nýbrž v porodních bolestech nové civilizace. Nové pokolení, páni stejně jako sluhové, srovnáme-li je s jejich římskými předchůdci, bylo pokolením mužů. Poměr mocných velkostatkářů a poddaných sedláků, který byl pro Řím formou neodvratného zániku antického světa, byl nyní východiskem

nového vývoje. A pak, přestože těchto 400 let se zdá neproduktivní, zanechaly jeden velký výsledek: moderní národnosti, přetvoření a nové seskupení západoevropského lidstva pro budoucnost. Němci skutečně Evropu znovu oživil, a proto neskončil rozklad států germánského období normansko-saracenským ujařmením, nýbrž dalším vývojem beneficí a komendací (poměr rolníka k velkostatkáři, pod jehož ochranu se utekl) až k feudalismu, a takovým mohutným vzrůstem obyvatelstva, že sotva za 200 let potom byly beze škody překonány křížácké výpravy, které znamenaly silné puštění žilou.

Co však bylo tajemným zaklinadlem, jímž Němci vdechli odumírající Evropě nový život? Byla to zázračná síla, vrozená německému národu, jak se nám snaží namluvit naše šovinistické dějepisce? Nikterak. Němci byli, zvláště tehdy, vysoce nadaný arijský kmen v plném, živém rozvoji. Ale nebyly to jejich specificky národní vlastnosti, jež omladily Evropu, bylo to prosté - jejich barbarství, jejich rodové zřízení.

Jejich osobní zdatnost a statečnost, jejich svobodmilovnost a demokratický instinkt, který ve všech veřejných záležitostech viděl své vlastní záležitosti, zkrátka vlastnosti, které u Římanů zanikly a které jediné byly s to vytvořit z bahna římského světa nové státy a dát vyrůst novým národnostem - co to bylo jiného, než charakteristické rysy barbarů na nejvyšším stupni vývoje - plody jejich rodového zřízení?

Jestliže přetvořili antickou formu monogamie, zmírnili nadvládu mužovu v rodině, přiznali ženě vyšší postavení, než jaké kdy klasický svět znal, co jim to umožňovalo, ne-li jejich barbarství, jejich rodové zvyklosti, jejich stále živý odkaz doby mateřského práva?

Jestliže alespoň ve třech nejdůležitějších zemích, totiž v Německu, severní Francii a Anglii přenesli do feudálního státu kus pravého rodového zřízení ve formě markových společenství, a tím dali utlačované třídy, sedlákům, i v době nejtěžšího středověkého nevolnictví místní soudržnost a tím možnost se vzepřít, což v hotové podobě nenašli ani antičtí otroci, ani moderní proletáři, čím to bylo způsobeno, ne-li jejich barbarstvím, jejich výlučně barbarským způsobem osidlování podle příbuzenských svazků?

A konečně, jestliže dokázali vytvořit mírnější formu poroby, v jejich vlasti již obvyklou, ve kterou i v římské říši přecházelo stále víc a více otroctví, a tu formu konečně prosadili jako jedinou formu, která, jak po prvé zdůraznil Fourier, dala zotročeným prostředek, aby se jako *třída* poznenáhlu osvobodili (*fournit aux cultivateurs des moyens d'affranchissement collectif et progressif*¹); formu, která pro toto stojí vysoko nad otroctvím, kde bylo možné jen okamžité propouštění jednotlivce na svobodu bez přechodného stavu (odstranění otroctví vítěznou rebelií starověk nezná) - zatím co nevolníci středověku skutečně postupně prosadili svoje osvobození jako třída - čemu za to vděčíme, ne-li jejich barbarství, které bylo příčinou, že ještě nedospěli k vyvinutému otroctví, a to ani k antickému pracovnímu otroctví, ani k orientálnímu domácímu otroctví?

Všechno, co Germáni přinesli živého a plodného římskému světu, bylo barbarství. Jen barbaři jsou skutečně s to omladit svět, který churaví zanikající civilisací. Nejvyšší stupeň barbarství k němuž a na nějž se Němci propracovali před stěhováním národů, byl právě nejpříznivější pro tento proces. To vysvětluje vše.

---

¹ "Poskytuje těm, kteří obdělávají půdu, prostředky společného a postupného osvobození."
(*Pozn. red.*)

IX. BARBARSTVÍ A CIVILISACE

Sledovali jsme teď rozklad rodového zřízení na třech jednotlivých velkých příkladech Řeků, Římanů a Němců. Prozkoumejme nakonec všeobecné hospodářské podmínky, které podkopaly rodovou organizaci společnosti „již na nejvyšším stupni barbarství a úplně ji odstranily s příchodem civilisace. Zde budeme potřebovat právě tak Marxův "Kapitál" jako Morganovu knihu.

Rod, který vyrostl na středním stupni a rozvinul se na nejvyšším stupni divoštví, dosáhl svého rozkvětu, pokud se dá z přístupných pramenů soudit, na nejnižším stupni barbarství. Tímto stupněm vývoje tedy začneme.

Setkáváme se tu, kde nám američtí rudokožci musí sloužit jako příklad, s dokonale vyvinutým rodovým zřízením. Kmen se rozčlenil do více, většinou do dvou rodů; tyto původní rody se rozpadají, jak se počet obyvatelstva zvětšuje, každý ve více dceřinných rodů, proti nimž vystupuje pak mateřský rod jako fratricie; kmen sám se dělí ve více kmenů, z nichž v každém nacházíme opět většinou staré rody; svaz shrnuje alespoň v jednotlivých případech příbuzné kmene. Tato jednoduchá organizace vyhovuje dokonale společenským poměrům, z nichž vznikla. Je pouze vlastním samostatným rozčleněním této společnosti a je s to srovnat všechny konflikty, které mohou vzniknout v takto organizované společnosti. Navenek se vyrovnání dosahuje válkou; válka může skončit ztrátou kmene, avšak nikdy jeho ujařmením. To je právě to velkolepé, ale také omezené na rodovém zřízení, že tu není místa pro nadvládu a porobu. Uvnitř není ještě rozdíl mezi právy a povinnostmi, pro Indiána není otázkou, zda účast na veřejných záležitostech, krevní msta nebo její výkup je právem nebo povinností; připadala by mu právě tak absurdní jako otázka, zda jídlo, spaní, lov je právo nebo povinnost. Stejně tak nemůže dojít k rozštěpení kmene a rodu do různých tříd. A to nás přivádí k tomu, abychom zkoumali hospodářskou základnu tohoto stavu.

Obyvatelstvo je neobyčejně řídké: zhušťuje se jenom v místě sídla kmene, kolem něhož ve velkém kruhu leží nejprve loviště, pak neutrální ochranný les, který jej dělí od ostatních kmenů. Dělbá práce vzniká zcela přirozeně; existuje jenom mezi oběma pohlavími. Muž vede válku, chodí na lov zvěře a ryb, opatřuje syrovou potravu a k tomu nutné náradí. Žena obstarává dům a přípravu potravy a oděvu, vaří, tká, šije. Oba jsou pány na svém úseku: muž v lese, žena v domě. Každý je vlastníkem náradí, které si vyrobil a kterého používá: muži patří zbraně, potřeby k lovu zvěře a ryb, ženě domácí náradí. Domácnost je komunistická pro několik, často mnoho rodin.¹ Co bylo vyrobeno a používáno společně, je společným vlastnictvím: dům, zahrada, člun. Zde tedy a jenom zde ještě platí "vlastnictví získané vlastní prací", které právníci a ekonomové přibásnili civilisované společnosti, poslední lživá právní záminka, o kterou se ještě opírá dnešní kapitalistické vlastnictví.

Ale lidé nezůstali všude stát na tomto stupni. V Asii našli zvířata, která ochočovali a ochočená dále pěstovali. Divoká buvolí kráva musela být ulovena, ochočená dávala každoročně jedno tele a nadto ještě mléko. Určitý počet nejpokročilejších kmenů — Arijci, Semiti, snad také již Turanci — učinili hlavním odvětvím své práce nejprve ochočování, později již jen chov a opatrování dobytka. Pastýřské kmeny se odlišily od ostatní masy barbarů: to *byla první velká společenská dělba práce*. Pastýřské kmeny produkovaly nejen více potravy, nýbrž také potravu jiného druhu než ostatní barbaři. Měli výhodu před ostatními kmeny nejenom v tom, že měli mléko, mléčné výrobky a maso ve velkém množství, nýbrž také kůži, vlnu, kozí srst, a tím více přediva a tkaniva, čím více bylo surovin. Tím byla po prvé umožněna pravidelná směna. Na dřívějších stupních mohlo docházet jenom k příležitostné směně; zvláštní zručnost ve zhotovování zbraní a nástrojů může vést k dočasné dělbě práce. Tak byly na mnoha místech nalezeny nepochybné zbytky dílen na kamenné nástroje z pozdní doby kamenné; umělci, kteří zde zdokonalovali svou obratnost, pracovali pravděpodobně na účet celku, jak je tomu ještě u stálých řemeslníků indických rodových společenství. Rozhodně nemohla na tomto stupni

---

¹ Zvláště na severozápadním pobřeží Ameriky, viz Bancroft. U Hajdahů na ostrovech královny Karolíny se vyskytují domácnosti až o 700 osobách pod jednou střechou. U kmene Nootkas žily celé kmeny pod jednou střechou. (*Engelsova poznámka.*)

vzniknout jiná směna než směna uvnitř kmene a i tato zůstala výjimečnou událostí. Zde však po oddělení pastýřských kmenů nacházíme všechny podmínky k směně mezi členy různých kmenů, k jejímu rozvíjení a upevnění jako pravidelné instituce. Původně směňoval kmen s kmenem prostřednictvím rodových stařešinů; když se však stáda začínala stávat odděleným majetkem, nabývala převahy stále víc a více směna mezi jednotlivci a ta se stala nakonec jedinou formou. Hlavním předmětem však, který pastýřské kmeny směňovaly se svými sousedy, byl dobytek; dobytek se stal zbožím, kterým se oceňovalo všechno ostatní zboží a které bylo všude ochotně výměnou přijímáno - zkrátka *dobytek nabyl funkce peněz* a zastával na tomto stupni již tutéž službu jako peníze. Tak nutně a rychle se vyvinula již na počátku směny zboží potřeba peněz.

Zahradnictví, které bylo asijským barbarům na nejnižším stupni pravděpodobně cizí, objevuje se u nich nejpozději na středním stupni jako předzvěst zemědělství. Podnebí turánské náhorní plošiny nepřipouští pastýřský život bez zásob krmiva na dlouhou a tuhou zimu; louky a pěstování obilnin byly zde tedy podmínkou. Totéž platí pro stepi severně od Černého moře, když již byly pěstovány obilniny pro dobytek, staly se brzy také potravou lidskou. Obdělaná půda zůstává ještě kmenovým vlastnictvím, původně rodu, později je rodem přidělována domácím společenstvím a konečně jednotlivcům k užívání; je možné, že měli určitá vlastnická práva k půdě, více však ne.

Z průmyslových vymožeností tohoto stupně jsou důležité zvláště dvě. První je tkalcovský stav, druhou je tavení kovových rud a zpracovávání kovů. Měď a cín a směs obou, bronz, byly zdaleka nejdůležitější; z bronzu se dělaly dobře upotřebitelné nástroje a zbraně, přesto však nemohl úplně zatlačit kamenné nástroje; to dokázalo jedině železo, a získávat železo v té době ještě nedovedli. Zlata a stříbra se začalo používat na klenoty a k ozdobě a měly již určitě vysokou hodnotu proti mědi a bronzu.

Stupňování výroby ve všech oborech - chov dobytka, zemědělství, domácí řemeslo - umožnilo lidské pracovní síle vyrobit více, než bylo třeba k jejímu živobytí. Vystupňovalo současně denní množství práce, které připadalo na každého člena rodu, domovní

společenství nebo jednotlivé rodiny. Bylo třeba zařadit nové pracovní síly. Ty dodávala válka: váleční zajatci se stávali otroky. První velká společenská dělba práce přinesla zároveň se svým vystupňováním produktivity práce, tedy bohatství, a se svým rozšířením výrobní činnosti na další pole za daných celkových dějinných podmínek nutně otroctví. Z první velké společenské dělby práce vzniklo první velké rozštěpení společnosti do dvou tříd: na otroky a pány, vykořisťovatele a vykořisťované.

Jak a kdy přešla stáda ze společenského vlastnictví kmene nebo rodu do vlastnictví jednotlivých hlav rodin, o tom dosud nevíme nic. V podstatě se to však muselo stát na tomto stupni. Stáda však a ostatní nové bohatství přineslo revoluci do rodiny. Obživa byla vždy věcí mužovou, prostředky k obživě vyráběl on a byly jeho vlastnictvím. Stáda byla novým prostředkem obživy, jejich původní ochočení a pozdější chov byly jeho dílem. Jemu proto patřil dobytek, jemu patřilo zboží a otroci, za dobytek vyměnění. Všechn přebytek, který nyní výroba poskytovala, připadal muži; žena ho sice také užívala, avšak neměla podíl na vlastnictví. "Divoký" válečník a lovec se spokojil v domě druhým místem po ženě; "mírnější" pastevec, zakládaje si na svém bohatství, se tlačil na první místo a ženu zatlačil na druhé. A žena si nemohla stěžovat. Dělba práce v rodině určila rozdělení vlastnictví mezi mužem a ženou; to zůstalo stejné, a přesto nyní obrátilo dosavadní poměr v domácnosti nohama vzhůru jedině proto, že dělba práce mimo rodinu se změnila. Táž příčina, která zajistila ženě její dřívější vládu v domě: její omezení na domácí práci, táž příčina zajistila nyní vládu v domě muži: domácí práce ženina byla nyní mizivá vedle řemeslné práce mužovy; jeho práce byla všechno, ženina práce bezvýznamný přídavek. Zde se již ukazuje, že osvobození ženy, její zrovnoprávnění s mužem je a zůstane nemožností, pokud žena bude vyloučena ze společensky produktivní práce a omezena pouze na soukromou domácí práci. Osvobození ženy bude možné, teprve až se bude moci zúčastnit výroby ve velkém společenském měřítku a domácí práce ji bude zaměstnávat jen v nepatrné míře. A to je umožněno teprve moderním velkopřumyslem, který nejen připouští práci ženy ve velkém měřítku, nýbrž ji doslova vyžaduje a také usiluje, aby soukromá domácí práce byla stále víc a více pohlcována veřejným průmyslem.

Faktickou vládou mužovou v domě padly poslední překážky jeho samovlády. Tato samovláda byla potvrzena a zvěčněna pádem mateřského práva, zavedením otcovského práva, pozvolným přechodem párového manželství v monogamii. Tím vznikla trhlina ve starém rodovém zřízení; jednotlivá rodina se stala mocí a zdvíhala se hrozivě proti rodu.

Další krok nás vede na nejvyšší stupeň barbarství, do období, v němž všechny kulturní národy prodělávají svoji herojskou dobu: je to doba železného meče, ale také železného pluhu a sekery. Člověk se zmocnil železa, poslední a nejdůležitější ze všech surovin, které hrály převratnou roli v dějinách, poslední - až na brambory. Železo vyvolalo obdělávání velkých ploch, mýcení a zorání celých lesů; dalo řemeslníkům náradí tak tvrdé a ostré, že mu neodolal žádný kámen, žádný jiný známý kov. To všechno ponenáhlu; první železo bylo často ještě měkčí než bronz. Proto kamenné zbraně mizely jenom pomalu; nejenom v písni o Hildebrandovi, také ještě u Hastingsu v roce 1066 se bojovalo kamennými sekerami, ale pokrok nyní postupoval nezadržitelně, méně přerušovaně a rychleji. Město s kamennými zdmi, opatřenými věžemi a cimbuřím a obklopujícími kamenné nebo cihlové domy, stalo se hlavním střediskem kmene nebo svazu kmenů; byl to mohutný pokrok ve stavebnictví, avšak také důkaz, že se zvětšilo nebezpečí a potřeba ochrany. Bohatství rychle rostlo, ale jako bohatství jednotlivců; tkalcovství, zpracování kovů a ostatní řemesla, která se stále více a více specialisovala, byla stále různotvárnější a umnější ve svých výrobcích; zemědělství poskytovalo vedle obilí, luštěnin a ovoce teď také olej a víno, které se naučili připravovat. Takováto různotvárná činnost nemohla již být prováděna jediným člověkem; nastala *druhá velká dělba práce*: řemeslo se oddělilo od zemědělství. Neustálé stoupání výroby a zároveň stoupaní produktivity práce zvýšilo hodnotu lidské pracovní síly; otroctví, které na předchozím stupni vývoje teprve vznikalo a vyskytovalo se tu a tam, stalo se nyní podstatnou součástí společenského systému; otroci přestali být prostými pomocníky, jsou hnáni po tuctech do práce na poli a v dílnách. Tím, že se výroba rozdělila do dvou hlavních odvětví, zemědělství a řemesla, vzniká výroba přímo pro směnu, výroba zboží; s ní vzniká obchod nejen uvnitř země a na hranicích kmene, nýbrž již také zámořský obchod. To

všechno je však ještě velmi nevyvinuté; cenné kovy se začínají stávat převážným a všeobecným peněžním zbožím, nejsou však dosud raženy a vyměňují se jen prostě podle váhy.

Rozdíl mezi bohatými a chudšími se stal vedle rozdílu mezi svobodnými otroky spolu s novou dělbou práce podnětem k novému rozdělení společnosti do tříd. Rozdíl vlastnictví jednotlivých hlav rodin rozrušil staré komunistické domácí společenství všude, kde se až dosud udržovalo; s ním zaniklo i společné obdělávání půdy na účet tohoto společenství. Pole byla jednotlivým rodinám přidělována do užívání nejprve na čas, později navždy, přechod k plnému soukromému vlastnictví se uskutečňuje ponenáhlu a rovnoběžně s přechodem párového manželství v monogamii. Jednotlivá rodina začíná být hospodářskou jednotkou ve společnosti.

Větší hustota obyvatelstva nutí k dalšímu sjednocování jak uvnitř, tak navenek. Svaz příbuzných kmenů se stává všude nutností; brzy také dochází k jejich splývání, a tím se rozdělená území jednotlivých kmenů spojují ve společné území národa. Vojevůdce národa - rex, basileus, thiudans - se stává nepostradatelným, stálým úředníkem. Shromáždění lidu vzniká tam, kde dosud neexistovalo. Vojevůdce, rada, shromáždění lidu tvoří orgány rodové společnosti vyvinuté ve vojenskou demokracii. Vojenskou - neboť válka a organizace k válečným účelům se nyní staly pravidelnými funkcemi v životě národa. Bohatství susedů dráždí chtivost těch národů, u nichž nabytí bohatství nastupuje na první místo mezi účely života. Jsou to barbaři: loupení je jim lehčí, ba dokonce čestnější než práce. Válka, která byla dříve vedena jen jako odvěta za výboje nebo k rozšíření území, které již nestačilo, je nyní vedena pro pouhé loupežení, stává se trvalým způsobem obživy. Ne nadarmo tyčí se hrozivé zdi kolem nových opevněných měst: v jejich příkopech zeje hrob rodového zřízení a jejich věže čnějí již do civilisace. Stejně tak je tomu uvnitř. Loupežné války zvyšují moc nejvyššího vojenského velitele právě tak jako moc podvelitelů; zvyk volit nástupce z téže rodiny přechází po zavedení otcovského práva ponenáhlu v dědičnost, nejprve trpěnou, potom uplatňovanou, konečně usurpovanou; je dán základ dědičného království a dědičné šlechty. Orgány rodového zřízení se tak pomalu oddělují od svých kořenů v lidu, v rodu, fratirii, kmeni a celé rodové

zřízení se mění ve svůj opak: z organizace kmenů, zřízení k svobodnému uspořádání vlastních záležitostí, stává se organizace k drancování a utiskování sousedů a zároveň se její orgány stávají z nástrojů vůle lidu samostatnými orgány nadvlády a útisku, namířenými proti vlastnímu lidu. Ale to by nebylo bývalo možné, kdyby touha po bohatství nerozdělila členy rodu na bohaté a chudé, kdyby "rozdíly majetkové uvnitř jednoho rodu nebyly proměnily jednotu zájmů v antagonismus členů rodu" (Marx) a kdyby se nebylo začalo rozšiřovat otroctví, které způsobilo, že práce k obživě byla pokládána za pouhou otrockou činnost, za víc ponižující než loupež.

Tím jsme se dostali na práh civilisace. Je zahájena novým pokrokem dělby práce. Na nejnižším stupni vyráběli lidé jen přímo pro vlastní potřebu; směna se vyskytovala ojediněle a šlo při ní vždy jen o náhodou vzniklý přebytek. Na středním stupni barbarství setkáváme se u pastýřských národů s majetkem, který tvoří dobytek a který při určité velikosti stáda poskytuje pravidelně přebytek nad vlastní potřebu; současně se zde setkáváme s dělbou práce mezi pastýřskými kmeny a ostatními zaostalými kmeny bez stád, a tím se dvěma různými, vedle sebe existujícími stupni výroby, a tím s podmínkami pravidelné směny. Nejvyšší stupeň barbarství přináší další dělbu práce mezi zemědělství a řemeslo; tím stále větší část výrobků je přímo určena pro směnu, a tím se směna mezi jednotlivými výrobci stává životní potřebou společnosti. Civilisace upevňuje a stupňuje všechny tyto předcházející stupně dělby práce, zejména zostřením rozdílu mezi městem a venkovem (při čemž město může hospodářsky ovládnout venkov jako ve starověku, avšak také venkov město jako ve středověku), a připojuje k tomu třetí, sobě vlastní dělbu práce rozhodující důležitosti: vzniká třída, která se již nezabývá výrobou, nýbrž jen směnou výrobků - *obchodníci*. Všechny dosavadní počátky tvoření tříd měly výlučně spojitost s výrobou; rozdělily lidi zúčastněné na výrobě na ty, kteří práci řídí, a ty, kteří ji provádějí, anebo na výrobce ve větším či menším měřítku. Zde se objevuje po prvé třída, která nemá žádnou účast na výrobě, zmocňuje se vedení výroby vcelku a výrobce si hospodářsky podmaňuje; třída, která se zmocňuje prostředkování mezi dvěma výrobci, kterou není možno obejít a která je vykořisťuje oba. Pod záminkou, že odnímá výrobcům námahu a risiko směny, že rozšiřuje odbyť jejich výrobků na vzdálené

trhy, že tím je nejužitečnější třídou obyvatelstva, tvoří se třída parazitů, pravých společenských příživníků, která v odměnu za své ve skutečnosti velmi nepatrné výkony sbírá smetanu jak domácí, tak cizí výroby, získává rychle obrovská bohatství a příslušný vliv ve společnosti, a právě proto v období civilisace je povolávána stále k novým a novým počtům a k stále většímu ovládnutí výroby, až konečně tvoří vlastní produkt - periodické obchodní krise.

Na tomto stupni vývoje, ke kterému jsme se nyní dostali, nemá ovšem ještě mladé obchodnictvo ani potuchy o velkých věcech, které je čekají. Ale tvoří se a stává se nepostradatelným a to stačí. Současně s ním vznikají *kovové peníze*, ražené mince, a s kovovými penězi nový prostředek pro nevýrobce k ovládnutí výrobce a jeho výrobků. Zboží všeho zboží, které sobě obsahuje vskrytu všechno ostatní zboží, bylo objeveno kouzelný prostředek, který se podle libosti může proměnit, v co si kdo přeje. Kdo je měl, ovládal svět výroby, a kdo je měl především? Obchodník. V jeho rukou byl kult peněz v bezpečí. Postaral se o to, aby bylo zřejmé, jak všechno zboží a tím všichni výrobci zboží se musí vrhnout v prach a uctívat peníze. Dokázal prakticky, jak velice všechny ostatní formy bohatství se stávají pouhým zdáním proti tomuto ztělesnění bohatství vůbec. Již nikdy se neobjevila moc peněz v takové původní surovosti a násilnosti, jako v tomto období svého mládí. Po prodeji zboží za peníze se objevila peněžitá záloha a s ní úrok a lichva. A žádné zákonodárství pozdější doby nevrhá dlužníka tak bezohledně a bez naděje na záchranu k nohám lichvářského věřitele jako zákonodárství staroathénské a starořímské - a obě vznikla spontánně jako zvykové právo pouze z tlaku hospodářského.

K bohatství představovanému zbožím a otroky, k bohatství peněžnímu přistupuje nyní také bohatství pozemkové. Vlastnické právo jednotlivců k pozemkovým parcelám, které jim bylo původně přenecháno kmenem nebo rodem, se nyní tak dalece upevnilo, že tyto parcely jim patřily dědičně. Oč v poslední době především usilovali, bylo, aby se osvobodili od nároků rodového společenství na parcelu, které jim byly na obtíž. Této obtíže se zbavili - ale brzy potom ztratili také nové vlastnictví půdy. Plné svobodné vlastnictví půdy znamená nejen možnost vlastnit půdu nezkráceně a neomezeně, nýbrž také možnost ji zcizit. Pokud byla půda vlastnictvím rodovým, tato možnost

neexistovala. Ale když nový vlastník se sebe nadobro strásl okovy nadřazeného vlastnictví rodu nebo kmene, přetrhl také pouto, jež ho dosud nerozborně vázalo k půdě. Co to znamenalo, to si uvědomil na penězích, vynalezených současně se soukromým vlastnictvím pozemků. Půda se nyní mohla stát zbožím, jež lze prodat nebo zastavit. Hned jak bylo zavedeno vlastnictví půdy, byla také již vynalezena hypotéka (viz Athény). Právě tak jako se heterismus a prostituce přivěsily na paty monogamii, tak se od té doby větší hypotéka na paty vlastnictví půdy. Chtěli jste plné, svobodné, zcizitelné vlastnictví půdy, nu dobrá, máte je - tu l'as voulu, George Dandin! ¹

Tak s rozšířením obchodu penězi, lichvou, vlastnictvím půdy a hypotékou postupovalo rychle soustřeďování a centralisace bohatství v ruku nepočetné třídy a vedle toho stále větší chudoba širokých vrstev a stále rostoucí masa chudiny. Nová aristokracie boháčů zatlačila starou rodovou šlechtu nadobro do pozadí, pokud s ní již od počátku nebyla totožná (v Athénách, v Římě a v Německu). A vedle tohoto rozdělení svobodných osob do tříd podle bohatství rozrůstal se zvláště v Řecku ohromně počet otroků,² jejich nucená práce tvořila základ, na němž spočívala nadstavba celé společnosti.

Přihlédněme nyní k tomu, co se stalo v tomto společenském převratu s rodovým zřízením. Proti novým prvkům, které vyrostly bez jeho přičinění, stálo tu úplně bezmocně. Jeho předpokladem bylo, že členové, rodu nebo aspoň kmene byli usazeni jednotně na témž území, že zde byli jedinými obyvateli. Tomu tak již dávno nebylo. Všude byly rody a kmeny promíchány, všude bydlili otroci, klienti, cizinci uprostřed občanů. Lidé se začali trvale usazovat teprve ke konci středního stupně barbarství. Avšak obchod, změna obživy a to, že pozemky přecházely z ruky do ruky, způsobovalo, že se lidé pohybovali a měnili bydliště. Členové rodových celků se již nemohli scházet k pořádání svých vlastních společných záležitostí; jen nedůležité věci,

¹ Z Moliérových hry "George Dandin", která vyšla v r. 1668: "Tys tomu chtěl, George Dandine!" (Pozn. překl.)

² Počet otroků v Athénách viz výše str. 117. V Korintě v době rozkvětu města bylo asi 460.000, v Aigině asi 470.000 otroků, v obou případech desetkrát více než svobodného občanstva. (Engelsova poznámka.) - Engels udává stránku podle IV. vydání. V tomto svazku na str. 111. (Pozn. red.)

jako náboženské slavnosti, byly jakž takž obstarávány. Vedle potřeb a zájmů, k jejichž hájení byly rodové celky povolány a schopny, vznikly jako následek převratu podmínek výrobní činnosti a z toho plynoucí změny společenského rozčlenění nové potřeby a zájmy, které byly starému rodovému zřízení nejen cizí, nýbrž je v každém směru křížily. Zájmy řemeslnických skupin vzniklých dělbou práce, zvláštní potřeby města na rozdíl od venkova vyžádaly si nové orgány; každá z těchto skupin se však skládala z členů nejrůznějších rodů, fratrií a kmenů, obsahovala dokonce i cizince; tyto orgány se musely tedy tvořit mimo rodovou soustavu, vedle ní a tím proti ní. — A na druhé straně se v každém rodovém celku objevoval tento konflikt zájmů, který dosáhl svého vrcholu tím, že bohatí i chudí, lichváři i dlužníci tvořili jeden rod, jeden kmen. — K tomu přistupovala masa nového obyvatelstva, cizího rodovým společenstvím, která jako v Římě měla všechny předpoklady, aby se stala mocí v zemi, a přitom byla příliš početná na to, aby se poznenáhlu včlenila do pokrevně příbuzných rodů a kmenů. Proti této mase vystupovala rodová společenství jako uzavřené celky s výsadami; původní samorostlá demokracie se změnila v nenávistnou aristokracii. Konečně rodové zřízení vyrostlo ze společnosti, která neznala vnitřní rozpory a jen takové společnosti vyhovovalo. Nemělo jiný donucovací prostředek než veřejné mínění. Zde však vznikla společnost, která se v důsledku všech svých hospodářských životních podmínek musela rozštěpit na svobodné a otroky, na vykořisťující boháče a vykořisťované chudáky, společnost, která nejen nebyla s to smířit tyto rozpory, nýbrž která je musila neustále přirostřovat. Tato společnost mohla existovat pouze buďto v neustálém otevřeném boji těchto tříd proti sobě, anebo pod nadvládou třetí moci, která stojíc zdánlivě nad svářícími se třídami, jejich otevřený konflikt potlačovala a připouštěla, aby třídní boj byl vybojován nanejvýš na hospodářském poli, v t.zv. zákonné formě. Rodové zřízení se přežilo. Bylo rozbito dělbou práce a jejím důsledkem, rozdělením společnosti do tříd. Bylo nahrazeno *státem*.

Tří hlavních forem, v nichž se stát zvedl z troskek rodového zřízení, jsme si všimli výše v jednotlivostech. Athény poskytují nejčistší, klasickou formu: zde vzniká stát přímo a převážně z rozporů

tříd, které se vyvíjejí v rodové společnosti samé. V Římě se rodová společnost stává aristokracií uzavřenou proti plebejcům, kteří stojí mimo ni a nemají práva, zato však povinnosti. Vítězství plebejců znamená konec staré rodové soustavy a na jejích troskách vzniká stát, v němž rodová aristokracie i plebs brzy zcela zanikají. U německých dobyvatelů římské říše vzniká stát přímo jako důsledek dobytí velkých cizích území, pro jejichž ovládnutí rodové zřízení neposkytovalo prostředky. Ježto však s tímto dobytím není spojen vážný boj se starým obyvatelstvem, ani pokročilá dělba práce, ježto hospodářský vývojový stupeň dobytých a dobyvatelů je téměř stejný a hospodářská základna společnosti zůstává tedy nezměněna, může se rodové zřízení ve zmíněné teritoriální formě jako markové zřízení držet dlouhá století, ba dokonce může se v oslabené formě na určitou dobu obnovit v pozdějších šlechtických a patricijských rodech, ba i v selských rodech jako v Dithmarši.¹

Stát tedy rozhodně není mocí vnucenou společnosti zvenčí, právě tak málo je "skutečností mravní ideje", "obrazem a skutečností rozumu", jak tvrdí Hegel. Je spíše výtvořem společnosti na určitém stupni vývoje; je doznáním, že společnost zabředla do neřešitelného rozporu sama se sebou, že se rozdělila do nesmiřitelných protikladů, jež není s to zvládnout. Avšak aby tyto protiklady, třídy s protichůdnými hospodářskými zájmy, nezničily sebe i společnost v neplodném boji, stala se nutností moc, která stojí zdánlivě nad společností a má tento konflikt tlumit a držet v mezích "pořádku"; a touto mocí, která vyšla ze společnosti, ale která se staví nad ni a stále víc a více se jí odcizuje, je stát.

Na rozdíl od starého rodového zřízení se stát vyznačuje předně tím, že dělí příslušníky státu *podle území*. Stará rodová společenství, která byla tvořena a držela pohromadě poutem pokrevního příbuzenství, stala se, jak jsme viděli, nedostatečnými z valné části proto, že předpokládala vázanost svých členů na určité území, což již dávno zaniklo. "Území zůstalo, ale lidé se dali do pohybu. Rozdělení podle území se tedy vzalo za východisko a stanovilo se, aby občané

---

¹ První dějepisec, který měl alespoň přibližné ponětí o rodu, byl Niebuhr, a za to - ale i za své přímo odtud přenesené omyly - vděčí tomu, že mu byly známy dithmaršské rody. (*Engelsova poznámka.*)

vykonávali svá veřejná práva a konali své povinnosti tam, kde se usadili, bez ohledu na rod a kmen. Tato organizace státních příslušníků podle místní příslušnosti je všem státům společná. Nám proto připadá přirozená; ale viděli jsme, jakých dlouhých a tvrdých bojů bylo třeba, než se toto pojetí v Athénách a v Římě prosadilo místo staré organizace podle příbuzenských svazků.

Druhým rysem je zřízení *veřejné moci*, která se již bezprostředně nekryje s obyvatelstvem, jež se samo organizuje jako ozbrojená moc. Tato oddělená veřejná moc je nutná, protože po rozštěpení do tříd se samostatná ozbrojená organizace obyvatelstva

stala nemožnou. Otroci patří rovněž k obyvatelstvu; 90.000 athénských občanů tvoří proti 365.000 otroků pouze privilegovanou třídu. Lidobrana athénské demokracie byla aristokratická veřejná moc proti otrokům a držela je na uzdě, ale také k tomu, aby i občané byli drženi na uzdě, bylo potřebí četnictva, jak jsme již vylíčili. Tato veřejná moc existuje v každém státě; netvoří ji pouze ozbrojení lidé, nýbrž patří k ní také věcné příslušenství, jako vězení a donucovací instituce všeho druhu, o nichž rodové zřízení nic nevědělo. Může být velmi nepatrná, téměř mizivá, ve společnostech s ještě nevyvinutými třídními rozpory a na odlehlých územích, jako tomu bylo kdysi na určitých místech ve Spojených státech amerických. Sílí však tou měrou, jak se zostřují třídní protiklady ve státě a jak se sousedící státy stávají většími a zalidněnějšími. Podívejme se jen na dnešní Evropu, kde třídní boj a soutěžení ve výbojích vystupňovaly veřejnou moc do takové výše, že hrozí pohltit celou společnost, ba i stát.

Aby byla udržena tato veřejná moc, je potřeba příspěvků občanů - *daní*. Rodové zřízení daně vůbec neznalo. Ale my dnes bychom o nich mohli leccos vyprávět. S postupující civilizací ani ty již nestačí; stát vystavuje směnky na budoucnost, vypůjčuje si, dělá *státní dluhy*. Také o tom by stará Evropa mohla vyprávět.

Úředníci, kteří mají v rukou veřejnou moc a právo vymáhat daně, stojí tu nyní jako orgány společnosti nad společností. Nevynucená a dobrovolná úcta, které se těšily orgány rodového zřízení, jim už nestačí, i kdyby ji mohli mít; jako pro nositele moci, odcizené

společnosti, musí být pro ně vymáhán respekt s pomocí výjimečných zákonů, pro něž požívají zvláštní posvátnosti a nedotknutelnosti. Nejžalostnější policejní sluha civilisovaného státu má více "authority" než všechny orgány celé rodové společnosti dohromady; ale nejmocnější kníže a největší státník nebo vojevůdce z doby civilisace by mohl závidět nejnepatrnějšímu rodovému stařešinovi nevynucenou a nepopíratelnou úctu, které se těšil. Jeden totiž stojí uprostřed společnosti; druhý je nucen chtít představovat něco, co je mimo ni a nad ní.

Ježto stát vznikl z potřeby brzdit třídní rozpory, jelikož však zároveň vznikl uprostřed konfliktu těchto tříd, je zpravidla státem nejmocnější, hospodářsky vládnoucí třída, která se tím stává politicky vládnoucí třídou a tak získává nové prostředky k ujařmení a vykořisťování potlačené třídy. Tak byl antický stát především státem otrokářů k potlačení otroků, jako byl feudální stát orgánem šlechty k potlačení nevolných sedláků a moderní zastupitelský stát je nástrojem kapitálu k vykořisťování námezdní práce. Výjimečně se přesto vyskytují období, kdy bojující třídy jsou téměř v rovnováze, takže státní moc jako zdánlivý zprostředkovatel na čas nabývá jakési samostatnosti oproti oběma. Tak absolutní monarchie XVII. a XVIII. století, kde je šlechta a měšťanstvo vzájemně vyváženo; tak bonapartismus prvního a zejména druhého francouzského císařství, který štvál proletariát proti buržoasii a buržoasii proti proletariátu. Nejnovější výkon tohoto druhu, kde vládcí i ovládaní vypadají stejně směšně, je nová německá říše bismarckovského národa: zde jsou navzájem vyvažováni kapitalisté a dělníci a stejně napalováni ve prospěch sešlých pruských provinčních junkerů.

Ve většině historických států jsou mimo to práva přiznaná občanům odstupňována podle majetku, a tím přímo vysloveno, že stát je organizace majetných tříd na ochranu proti nemajetným. Tak tomu již bylo u athénských a římských majetkových kategorií. Tak tomu bylo ve středověkém feudálním státě, kde bylo politické mocenské postavení odstupňováno podle pozemkového majetku. Tak je tomu u volebního censu moderních zastupitelských států. Toto politické uznání majetkových rozdílů není však přesto nikterak podstatné. Naopak, znamená nižší stupeň vývoje státu. Nejvyšší forma státu, demokratická

republika, která se v našich moderních společenských poměrech stává stále více nevyhnutelnou nutností a která je státní formou, v níž jedině může být vybojován poslední rozhodující boj mezi proletariátem a buržoasií - demokratická republika oficiálně neví nic o majetkových rozdílech. V ní vykonává bohatství svoji moc nepřímo, ale tím bezpečněji. Na jedné straně ve formě přímého uplácení úřednictva, čehož je Amerika klasickým příkladem, na druhé straně ve formě aliance mezi vládou a bursou, ke které dochází tím snáze, čím více stoupají státní dluhy a čím více akciové společnosti koncentrují ve svých rukou nejen dopravu, nýbrž výrobu samu a opět se soustřeďují kolem bursy. Pro to je pádným příkladem vedle Ameriky nejnovější francouzská republika a také bodré Švýcarsy přispěly po této stránce svou troškou do mlýna. Že však k takovému bratrskému svazku mezi vládou a bursou není třeba demokratické republiky, dokazuje mimo Anglii nová německá říše, kde je těžko říci, koho vyneslo všeobecné hlasovací právo výše, Bismarcka či Bleichrödera. A konečně vládne majetková třída přímo prostřednictvím všeobecného hlasovacího práva. Pokud utlačená třída, v našem případě proletariát, není ještě zralá k osvobození sebe sama, potud bude, přestože má početní většinu, uznávat nynější společenský řád jako jediný možný a politicky bude chvostem třídy kapitalistů, jejím krajním levým křídlem. Avšak čím více dozrává k vlastní emancipaci, tím více se ustavuje jako vlastní strana, volí své vlastní zástupce, ne zástupce kapitalistů. Všeobecné volební právo je tak měřítkem zralosti dělnické třídy. Více nemůže být a nebude v dnešním státě; avšak to stačí. Toho dne, kdy teploměr všeobecného hlasovacího práva ukáže bod varu u dělnictva, budou vidět jak oni, tak kapitalisté, na čem jsou.

Stát tu tedy není od věčnosti. Byly společnosti, které se bez něho obešly, které neměly potuchy o státu a státní moci. Na určitém stupni hospodářského vývoje, který byl nutně spjat s rozdělením společnosti do tříd, stal se tímto rozdělením stát nutností. Blížíme se teď mílovými kroky k vývojovému stupni výroby, na němž tyto třídy nejen přestávají být nutností, nýbrž jsou přímou překážkou výroby. Padnou právě tak neodvratně, jako dříve vznikly. S nimi nevyhnutelně padne stát. Společnost, která nově zorganizuje výrobu na základě svobodného a

rovného sdružení výrobců, uloží státní aparát tam, kam bude patřit, do musea starožitností, vedle kolovratu a bronzové sekery.

Podle toho, co bylo předesláno, je tedy civilizace vývojový stupeň společnosti, na kterém se plně rozvíjí dělba práce a z ní vznikající směna mezi jednotlivci a obojí v sobě zahrnující výroba zboží a na kterém tyto okolnosti způsobují převrat celé dřívější společnosti.

Výroba všech dřívějších společenských stupňů byla v podstatě společná a rovněž spotřeba se děla přímým rozdělováním výrobků uvnitř větších či menších komunistických společenství. Tato společná výroba se dala v nejužších hranicích; avšak jejím důsledkem bylo, že výrobci ovládali svůj proces a svůj výrobek. Věděli, co se s tímto výrobkem stane: spotřebovali jej, nedostal se z jejich rukou; a pokud byla výroba prováděna na tomto základě, nemohla výrobcům přerůst přes hlavu, nemohla zplodit strašidelné cizí moci, jim nepřátelské, jak tomu je pravidelně a nevyhnutelně v civilizaci.

Avšak do tohoto výrobního procesu se pomalu vsunuje dělba práce. Podkopává společnou výrobu a vlastnictví, činí individuální vlastnictví převážným pravidlem a dává tak vznik směně mezi jednotlivci - jak, to jsme již zkoumali předtím. Postupně se stává výroba zboží převládající formou.

S výrobou zboží, t.j. výrobou ne již pro vlastní potřebu, nýbrž pro směnu, přecházejí výrobky nutně z ruky do ruky. Výrobce svůj výrobek smění a neví již, co se s ním stane. Jakmile vstoupí mezi výrobce peníze a s penězi obchodník jako zprostředkovatel, stává se proces směny ještě spleťtější a konečný osud výrobků ještě nejistějším. Obchodníků je mnoho a žádný z nich neví, co dělá druhý. Zboží nejde již jen z ruky do ruky, nýbrž také z jednoho trhu na druhý; výrobci ztratili vládu nad celkovou výrobou ve svém životním okruhu a obchodníci ji nepřevzali. Výrobky a výroba se stávají hříčkou náhody.

Ale náhoda je jen jedním pólem souvislosti, jejíž druhý pól se nazývá nutnost. V přírodě, kde zdánlivě také vládne náhoda, jsme již dávno na každém jednotlivém úseku dokázali nutnost a zákonitost, která se v této náhodě uplatňuje. Co platí o přírodě, platí i o společnosti. Tím více se určitá společenská činnost, řada společenských pochodů

vymyká vědomé kontrole lidí, čím více jim přerůstá přes hlavu, čím více se zdá přenechána pouhé náhodě, tím více se uplatňují v této náhodě jakoby přírodní nutností zákony jí vlastní a v ní obsažené. Takové zákony ovládají i nahodilosti výroby a směny zboží; jednotlivému výrobcí a směniteli jsou cizími, z počátku dokonce nepoznanými silami, jejichž povaha musí být teprve pracně zjištěna a probádána. Tyto hospodářské zákony výroby zboží se obměňují podle různých vývojových stupňů tohoto výrobního způsobu; vcelku však stojí celé období civilisace pod jejich vládou. A ještě dnes ovládá výrobek výrobce; ještě dnes je celková výroba společnosti řízena ne společně promyšleným plánem, nýbrž slepými zákony, které se uplatňují živelnou silou, v poslední instanci bouřemi periodických obchodních krisí.

Viděli jsme již, jak na dosti raném vývojovém stupni výroby se lidská pracovní síla stává schopnou dodat podstatně více výrobků, než je třeba k životu výrobcovu, a jak tento vývojový stupeň je v podstatě totožný s tím, na němž dochází k dělbě práce a k směně mezi jednotlivci. Netrvalo pak již dlouho a byla odhalena veliká "pravda", že také člověk se může stát zbožím; že lidská síla je směnitelná a spotřebitelná tím, že je člověk proměněn v otroka. Sotva začali lidé směňovat, hned byli sami směňováni. Aktivum se stalo pasivem, ať chtěli nebo nechtěli.

S otroctvím, které se nejplněji rozvinulo v době civilisace, dostavilo se první velké rozštěpení společnosti ve třídy vykořisťující a vykořisťované. Toto rozštěpení trvalo po celou dobu civilisace. Otroctví je první formou vykořisťování, vlastní antickému světu; po ní přichází nevolnictví ve středověku a námezdní práce novější doby. Jsou to tři velké formy poroby, které jsou příznačné pro tři velké epochy civilisace; otevřené a v poslední době zakryté otroctví je neustále doprovází.

Stupeň výroby, kterým začíná civilisace, je hospodářsky vyznačen zavedením **1.** kovových peněz, tím peněžního kapitálu, úroku a lichvy; **2.** zavedením obchodnictva jako zprostředkující třídy mezi výrobcí; **3.** soukromého vlastnictví půdy a hypotéky a **4.** otrocké práce jako převládajícího výrobního způsobu. Forma rodiny, která odpovídá

civilisaci a zároveň s ní se dostává definitivně k moci, je monogamie, vláda muže nad ženou a jednotlivá rodina jako hospodářská jednotka společnosti. Souhrn civilisované společnosti je stát, který ve všech vzorných obdobích je bez výjimky státem panující třídy a ve všech případech v podstatě zůstává aparátem k ujařmení utlačené a vykořisťované třídy. Příznačné pro civilisaci je dále: upevnění protikladu mezi městem a venkovem jako základ veškeré společenské dělby práce: na druhé straně zavedení testamentů, s jejichž pomocí může vlastník pořizovat o svém majetku i po smrti. Toto zařízení, které je přímo ranou do tváře starému rodovému zřízení, bylo v Athenách až do doby Solonovy neznámo; v Římě bylo zavedeno již brzy, kdy, to nevíme.¹ U Němců je zavedli kněží, aby dobrý Němec mohl bez překážky svoje jmění odkázat církvi.

S tímto základním zřízením mohla civilisace vykonat věci, na které stará rodová společnost ani zdaleka nestačila. Vykonala je však tak, že rozpoutala nejšpinavější pudy a vášně lidí a ty rozvíjela na úkor všech jejich ostatních sklonů. Nízká ziskuchtivost byla hnací silou civilisace od jejího prvního dne až do dneška, bohatství a ještě jednou bohatství a po třetí bohatství, a to bohatství ne společnosti, nýbrž tohoto jednotlivého ničemného individua bylo jejím hlavním cílem. Jestliže jí přitom spadl do klína rostoucí vývoj vědy a v určitých obdobích vždy znovu velkolepý rozkvět umění, tedy jen proto, že bez nich by nebyly v naší době možný všechny vymoženosti plynoucí z bohatství.

Protože základem civilisace je vykořisťování jedné třídy druhou, probíhá její vývoj v neustálém rozporu. Každý pokrok ve výrobě je krokem zpět v postavení potlačované třídy, t.j. velké většiny. Každé dobrodiní pro jedny je nutně zlem pro druhé, každé nové osvobození jedné třídy je novým utlačením druhé třídy. Nejpádnejším důkazem

---

¹ Lassallův "Systém nabytých práv" (System der erworbenen Rechte) se točí v druhé části hlavně kolem věty, že římský testament je tak starý jako Řím sám, že prý nebylo v římských dějinách "doby bez testamentu"; testament spíše vznikl v předřímské době z kultu zemřelých. — Lassalle jako pravověrný starohegelovec odvozuje římské právní instituce nikoli ze společenských poměrů v Římě, nýbrž ze "spekulativního pojmu" vůle a dochází tak k naprosto nehistorickému tvrzení. Nelze se tomu divit v knize, ve které se dochází na základě téhož spekulativního pojmu k výsledku, že pro římské dědictví byl převod majetku úplně vedlejší věcí. Lassalle nejen věří v ilusi římských juristů, zvláště starší doby, nýbrž jde ještě dál. (*Engelsova poznámka.*)

toho je zavedení strojů, jehož účinek je dnes všeobecně znám. A jestliže, jak jsme viděli, mohl být u barbarů stěží dělán rozdíl mezi právy a povinnostmi, ukazuje civilisace rozdíl a protiklad tak jasně, že musí být jasný i tomu největšímu hlupákovi, protože civilisace jedné třídě přiznává téměř všechna práva, a druhé naproti tomu téměř všechny povinnosti.

Tak tomu však nemá být. Co je ku prospěchu vládnoucí třídy, má být i ku prospěchu celé společnosti, s níž se vládnoucí třída ztotožňuje. tím víc tedy civilisace postupuje, tím více je nucena přikrývat pláštíkem lásky špatné zjevy, které nutně vyvolává, zkrášlovat je nebo popírat, zkrátka, zavést konvenční pokrytectví, které nebylo známo ani dřívějším společenským formám, ani ještě prvním vývojovým stupňům civilisace a které vrcholí v tvrzení, že vykořisťování potlačených tříd je prováděno vykořisťovatelskou třídou jedine a výlučně v zájmu vykořisťované třídy samé; a když to tato třída neuznává, nýbrž se dokonce bouří, je to nejčernější nevděk k dobrodincům, vykořisťovatelům.¹

A nakonec Morganův soud o civilisaci: "Od nastoupení civilisace nabyl růst bohatství takových rozměrů a tak různotvárných forem, tak rozsáhlého využití, a bohatství bylo tak obratně spravováno v zájmu vlastníků, že se stalo - proti lidu - mocí, kterou nelze již zvládnout. *Lidský duch stojí bezmocně a jako zakletý před svým vlastním výtvorem.* Ale přesto přijde doba, kdy se lidský rozum vzhopí a ovládne bohatství, kdy stanoví jak poměr státu k vlastnictví, které chrání, tak meze práv vlastníků. Zájmy celku mají absolutně přednost před zájmy jednotlivců a obojí musí být uvedeny ve spravedlivý poměr a soulad. Pouhý hon za bohatstvím není konečným posláním člověka, jestliže jen pokrok má zůstat zákonem pro budoucnost, jako byl pro minulost. Čas uplynulý od počátku civilisace je jen malým zlomkem času lidstvem prožitého, zlomkem času, který má ještě před sebou.

---

¹ Původně jsem měl v úmyslu postavit vedle Morganovy a své kritiky brilantní kritiku civilisace, která je porůznu v dílech Charlese Fouriera. Na neštěstí se mi k tomu nedostává času. Podotýkám pouze, že již Fourier pokládá monogamii a vlastnictví pozemků za hlavní znaky civilisace a že ji nazývá bojem bohatých proti chudým. Stejně tak lze v jeho spisech najít hluboký postřeh, že ve všech narušených, do protikladů rozštěpených společnostech jsou hospodářskými jednotkami jednotlivé rodiny (les familles incohérentes) . (*Engelsova poznámka.*)

Rozklad společnosti stojí hrozivě před námi jako ukončení té dějinné epochy, jejímž jediným konečným cílem je bohatství; neboť taková epocha v sobě chová prvky vlastního zániku. Demokracie ve správě, bratrství ve společnosti, rovnost práv, všeobecná výchova posvětili příští vyšší stupeň společnosti, k níž zkušenost, rozum a věda neustále směřují. *Bude znovuoživením - avšak ve vyšší formě - svobody, rovnosti a bratrství starých rodů.*" (Morgan, Ancient Society, str. 552.)

*Napsáno B. Engelsem
v březnu až červnu 1884
Po prvé vyšlo knižně
v Curychu 1884.
Čtvrté, doplněné vydání
vyšlo ve Stuttgartu 1892*

DODATEK

B. ENGELS:

NOVĚ OBJEVENÝ PŘÍPAD SKUPINOVÉHO MANŽELSTVÍ
(Z "Neue Zeit", 1892, XI. ročník, 1. svazek, seš. 12, str. 373-375.)

Proti popírání skupinového manželství, které se u jistých racionalistických ethnografů stalo v poslední době módou, je zajímavá níže uvedená zpráva, kterou překládám z "Ruských vědomostí" (Moskva, 14. října 1892 star. letopočtu) . Skupinové manželství, t.j. právo vzájemného pohlavního styku mezi řadou mužů a žen, se tu nejen konstatuje výslovně v plné platnosti, nýbrž také jeho forma, která úzce navazuje na punaluanské manželství Havajanů, tedy na nejvyvinutější a nejklassičtější fázi skupinového manželství.¹ Zatím co u punaluanského typu rodiny se vyskytuje řada bratrů (pokrevních i vzdálenějších), kteří jsou ženatí s řadou pokrevních a vzdálenějších sester, nacházíme zde - na ostrově Sachalinu - typ, kde muž vstupuje do manželství se všemi ženami svých bratrů a všemi sestrami své ženy, což s hlediska ženy znamená, že jeho žena je oprávněna se volně pohlavně stýkat s bratry svého muže a s muži svých sester. Rozdíl od typické formy punaluanského manželství je pouze v tom, že bratři mužovi a muži sester nejsou nutně totožní.

Dále je třeba poznamenat, že se zde také potvrzuje, co jsem napsal v "Původu rodiny", 4. vydání, str. 22², že skupinové manželství nevypadá naprosto tak, jak si je představuje bordelová fantazie našich šosáků; že skupinová manželství nevedou veřejně takový zhýralý život, jaký vedou šosáci potají, nýbrž že tato forma manželství, alespoň v těch případech, které se ještě dnes vyskytují, se v praxi liší od volného párového manželství nebo i od mnohoženství jen tím, že mrav dovoluje řadu případů pohlavního styku, na něž jsou jinak přísné tresty. Že praktické vykonávání těchto práv poznenáhlu vymírá, dokazuje jen, že

¹ Také v jednom dopise z 21. září 1890 mluvil B. Engels o vývojových formách punaluanského manželství (viz Marx-Engels, "O historickém materialismu") .

² V tomto vydání na str. 44. (Pozn. red.)

tato forma manželství sama je na vyhynutí, což potvrzuje i její řídký výskyt.

Jinak je celé vyličení zajímavé tím, že znovu dokazuje, jak podobná, ba v základních rysech totožná jsou společenská zařízení takovýchto primitivních národů, které stojí na skoro stejném vývojovém stupni. Většina toho, co bylo řečeno o těchto sachalinských mongoloidech, platí o dravidských kmenech indických, o jihomořských ostrovanech v době jejich objevení, o amerických rudokožcích. Zpráva zní:

"Dne 10. října (starý kalendář - 22. října podle nového kalendáře) na zasedání anthropologického oddělení Spolku přátel přírodních věd v Moskvě přečetl N. A. Jančuk zajímavé sdělení p. Šternberga o Giliacích,¹ málo probádaném kmenu z ostrova Sachalinu, který je na vývojovém stupni divošství. Giliakové neznají ani orbu, ani hrnčičství, živí se hlavně lovem zvěře a ryb, ohřívají vodu v dřevěných korytech tím, že do ní házejí rozpálené kameny atd. Zvláště zajímavé jsou jejich instituce rodinné a rodové. Giliak nazývá otcem nejen svého skutečného otce, nýbrž i všechny bratry svého otce: ženy těchto bratrů, jakož i sestry matčiny nazývá vesměs svými matkami: děti všech těchto "otců" a "matek" jmenuje svými bratry a sestrami. Tento způsob oslovování se vyskytuje, jak známo, také u Irokesů a jiných indiánských kmenů v Severní Americe, jakož i u některých kmenů v Indii. Zatím co však u těchto kmenů již dlouho neodpovídá skutečným poměrům, slouží u Giliaků k označení stavu, *kteřý platí až dodnes*. Ještě dnes *má každý Giliak manželská práva na ženy svých bratrů a na sestry své ženy*; alespoň výkon takovýchto práv se nepokládá za něco nedovoleného. Tyto zbytky skupinového manželství v rámci rodu připomínají známé punaluanské manželství, které se vyskytovalo na Sandwichských ostrovech ještě v první polovině XIX. století. Tato forma rodinných a rodových poměrů je základem celého rodového řádu a společenského uspořádání Giliaků.

Rod Giliakův se skládá ze všech - bližších i vzdálenějších, skutečných i jen podle jména - bratrů jeho otce, z jejich otců a

---

¹ Sovětská ethnografie používá pro tento národ názvu. "Nivchové" (*Pozn. red.*)

matek(?)², z dětí jeho bratří a z jeho dětí. Je pochopitelné, že takto pojmáný rod může obsahovat ohromný počet lidí. Život rodu probíhá podle těchto pravidel. Manželství v rodu je bezpodmínečně zakázáno. Žena zemřelého Giliaka připadá rozhodnutím rodu jednomu z jeho bratří pokrevných či podle jména. Rod pečuje o obživu všech práce neschopných členů. "U nás není chudých," prohlásil referentu jeden Giliak, "kdo co potřebuje, toho živí chal (rod)." Členové rodu jsou dále spojeni společnými obětními slavnostmi a svátky, společným pohřebišťem atd.

Rod ručí každému svému členu za život a ochranu proti útokům nečlenů. Jako prostředek odvety platí krevní msta, jejíž užívání však za ruské vlády značně pokleslo. Ženy jsou z rodové krevní msty zcela vyňaty. - V jednotlivých, ostatně velmi řídkých případech, adoptuje rod také příslušníky jiných rodů. Za všeobecné pravidlo platí, že jmění zemřelého má zůstat v rodu. V tomto smyslu platí u Giliaků doslova známý předpis zákona dvanácti desek: *si suos heredes non habet, gentiles familiam habent* - nemá-li vlastních dědiců, necht' dědit členové rodu. Žádná důležitá událost v životě Giliakově se neodbude bez účasti rodu. Ještě před nedávnem, před jednou nebo dvěma generacemi byl nejstarší člen rodu společným stařešinou, "starostou" rodu; dnes se omezuje úloha stařešiny rodu téměř jen ještě na vedení náboženských obřadů. Rody jsou často roztroušeny po místech, která leží daleko od sebe, ale i přesto, že jsou odloučeni, členové rodu neustále na sebe vzpomínají, vzájemně se navštěvují, vzájemně si poskytují pomoc a ochranu atd. Giliak opustí svůj rod nebo hroby svého rodu jen v nejkrajnější nouzi. Rodové zřízení vtisklo duševnímu životu, charakteru, mravům, institucím Giliaků svůj velmi určitý ráz. Zvyk projednávat všechno společně, nutnost neustále zasahovat do zájmů členů rodu, solidarita při výkonu krevní msty, nutnost a zvyk bydlet pohromadě s deseti nebo více sobě rovnými ve velkých jurtách, zkrátka určitým způsobem neustále být mezi lidmi, to všechno dodalo Giliakům družný a povídavý charakter. Giliak je neobyčejně pohostinný, rád hostí a sám je rád hoštěn. Krásný zvyk pohostinství vyniká zvláště ve zlých časech. V neúrodných letech, když není u Giliaků do čeho kousnout jak

---

² Otazník udělal v textu Engels. (Pozn. red.)

pro lidi, tak pro psy, Giliak nejde žebrat, nýbrž klidně se dá pozvat a je zde živen často po značně dlouhou dobu.

U sachalinských Giliaků se téměř nevyskytují zločiny ze ziskuchtivosti. Své cenné předměty chová Giliak v zásobárně, která není nikdy zamčena. Giliak je velmi citlivý a nesnáší pocit hanby, takže jakmile je mu dokázán nějaký hanebný čin, odejde do lesa a oběsí se. Zabití se vyskytuje velmi zřídka, a to pouze ze zlosti; nikdy ze ziskuchtivosti. Ve styku s jinými je Giliak spravedlivý, spolehlivý a svědomitý.

Přestože byli dlouho podrobni počínštěným Mandžurům a přes zhoubný vliv osídlení amurského území, zachovali si Giliakové, pokud jde o mravnost, mnoho ctností primitivního kmene. Avšak osud jejich společenského řádu je zpečetěn. Ještě jedna či dvě generace a Giliakové na pevnině se úplně poruší a přivlastní si s výhodami kultury také její neřesti. Sachalinští Giliakové, kteří jsou více či méně vzdáleni od středisek ruského osídlení, mají naději, že si svou nezkaženost udrží trochu déle. Ale také u nich se začíná projevovat vliv ruského sousedství. Přicházejí do vesnic za obchodem, chodí do Nikolajevska na práci a každý Giliak, který se vrátí z takové práce domů, přináší s sebou stejnou atmosféru, kterou dělník z města přináší do své ruské vesnice. Mimo to porušuje práce ve městě se svým střídavým štěstím víc a více onu původní rovnost, která je hlavním znakem prostého hospodářského života těchto národů.¹

Článek pana Šternberga, který obsahuje také zprávy o náboženských představách a zvycích a právních institucích Giliaků, vyjde nezkráceně v "Ethnografických obzorech" (Etnografičeskoje obozrenije).

---

¹ Vítězství Říjnové socialistické revoluce od základů změnilo osud všech plemen a národností SSSR a tím i osud Nívchů (Viliamů), osvobodilo je od zhoubného vlivu kapitalismu, zachránilo je před vymřením a zajistilo jim svobodný rozvoj v rámci sovětské ústavy. (Pozn. red.)